

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN'IN
GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL
PARADİGMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Fikret BİRDİŞLİ

HAZIRLAYAN

Umar NURLAYEV

MALATYA-2021

BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN'IN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PARADİGMALARI

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla birlikte, 1991'de birlikten ayrılarak bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan, doğal enerji kaynakları bakımından zengin ve aynı zamanda stratejik öneme sahip bir ülkedir. Bu jeopolitik potansiyelle birlikte bağımsızlık sonrası henüz oturmamış ve zayıf olan politik yapı Türkmenistan'ı güvenli bir dış politika arayışına itmiş ve “Daimi Tarafsızlığı” benimsemiştir.

Daimi Tarafsızlık statüsü, Türkmenistan'ın dış politikasının yasal mihenk taşıdır. Bu statü gereği Türkmenistan'ın dış politikası, barışçıl bir dış politika izleme, ekonomik ilişkileri geliştirme fakat askeri bloklardan uzak durma çabası içinde olmuştur. Bu durum “pozitif tarafsızlık statüsü” olarak adlandırılmaktadır.

Türkmenistan ile bölge devletleri arasındaki ikili ilişkiler, bağımsızlık sonrası Saparmurat Niyazov döneminde 2006 yılına kadar sınırlı kalmıştır. 2007 yılında iktidara gelen Gurbanguly Berdimuhamedov kendi döneminde bu kısıtlamaları geliştirmeye çalıştı. Özellikle enerji ve ulaştırma alanında stratejik ortaklıkların kurulması bu ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda Türkmenistan'ın dış politikası, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla özellikle ekonomik ve siyasi alanda gelişen ikili ve çok taraflı ilişkiler olarak özetlenebilir. Ulusal güvenlik açısından, Türkmenistan'ın pozitif tarafsızlık politikalarıyla uluslararası topluma bağlı olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Dış Politika, Daimi Tarafsızlık, Ulusal Güvenlik.

FUNDAMENTAL PARADIGMS OF SECURITY AND FOREIGN POLICY OF THE TURKMENISTAN AFTER INDEPENDENCE

ABSTRACT

Turkmenistan that earns independence from Russia after the disintegration of the Soviet Union has strategic importance because of its natural resources. But the flawed political structure has incited to seek reliable security and foreign policy and adopt "the permanent neutrality" status for its political system. Therefore the permanent neutrality status is the hallmark of the foreign policy of Turkmenistan.

Requirement of this status, Turkmenistan tries to follow peacefully relationship and avoid from military blocs and international organizations by enhancement of economic and political bilateral relationship. So this policy is called "the positive neutrality status".

Bilateral relations between Turkmenistan and regional states has been limited during the period of Saparmurat Niyazov after independence until 2006. Gurbanguly Berdimuhamedov, who came to power in 2007 tried to develop these restrictions in his time. Especially the establishment of strategic partnerships, about energy and transportation field has contributed significantly to the development of these relations.

In this context, Turkmenistan's foreign policy may summarize as the developing bilateral and multilateral relations, especially in the economic and political field, through international organizations. In national security term, it's obviously clear that Turkmenistan depends on international community by positive neutrality politics.

Key Words: Turkmenistan, permanent neutrality, dependency, national security, foreign policy

BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN’IN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PARADİGMALARI

Umar NURLAYEV

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
GRAFİKLER	viii
ŞEKİLLER.....	ix
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Sorunsalı/hipotezi	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi	4
2. TÜRKMENİSTAN ÜLKE ETÜDÜ.....	5
2.1. Türkmenistan Hakkında Genel Bilgiler ve Kısa Tarihi	5
2.2. Türkmenistan’ın Coğrafi Yapısı	9
2.3. Türkmenistan’ın Siyasi ve İdari Yapısı/Yönetim Şekli.....	10
2.4. Türkmenistan’ın Ekonomik Göstergeleri	12
2.4.1. Türkmenistan’da Ekonomik Büyüme.....	13
2.4.2. Türkmenistan’da Sermaye Birikimi	17
2.4.3. Türkmenistan’da Enflasyon.....	17
3. DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI VE İLKELERİ.....	19
3.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler	20
3.2. Dış Politika Stratejileri.....	23

3.2.1.	Tarafsızlık.....	23
a)	Geçici Tarafsızlık	24
b)	Daimi Tarafsızlık.....	24
3.2.2.	Bağılantısızlık.....	25
3.2.3.	İzolasyonizm (Yalnızcılık)	26
3.2.4.	İttifak Oluşturma	27
4.	GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ	28
5.	TÜRKMENİSTAN'IN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ HEDEFLERİ VE SONUÇLARI	32
5.1.	Türkmenistan'ın Dış Politika Hedefleri.....	33
5.2.	Türkmenistan'ın Dış Politika Stratejisi: Daimi Tarafsızlık	34
5.2.1.	Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Statüsünün Özellikleri	36
5.2.2.	Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Statüsünden Doğan Yükümlülükleri	39
5.3.	Türkmenistan'ın Diğer Dış Politika Araçları.....	40
6.	TÜRKMENİSTAN'IN GÜVENLİK ALGISI VE POLİTİKASI	42
7.	TÜRKMENİSTAN'IN DIŞ POLİTİKADAKİ VİZYON VE HEDEFLERİNİ BAŞARMA ORANI VE ÖLÇÜTLERİ	51
7.1.	Türkmenistan'ın Orta Asya İle İlişkileri.....	51
7.2.	Türkmenistan'ın Hazar'a Kıyısı Olan Ülkeler İle Ortak Girişimleri.....	61
7.3.	Türkmenistan'ın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri: Birleşmiş Milletler ile İlişkileri.....	65
8.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	73
	KAYNAKÇA.....	77

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hareketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAPİ	: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğalgaz Boru Hattı
TSSC	: Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNDRR	: Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi (United Nations Office for Disaster Risk Reduction)
UNDSS	: Birleşmiş Milletler Emniyet ve Güvenlik Birimi (Department of Safety and Security)
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (The United Nations Environment Programme)
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund)

UNICEF : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund)

UNODC : Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime)

UNRCCA : Birleşmiş Milletler Orta Asya Önleyici Diplomasi Bölgesel Merkezi (United Nations Regional Centre for Preventive Diplomacy for Central Asia)

WB : Dünya Bankası (World Bank)

WHO : Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

GRAFİKLER

Grafik 1: Türkmenistan'ın Yıllara Göre GSYH Göstergesi.....	15
Grafik 2: Türkmenistan'ın Tarım ve Sanayisinin GSYH'deki Payı	16
Grafik 3: Türkmenistan'ın Yıllara Göre Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Göstergeleri	18

ŞEKİLLER

Harita 1: Türkmenistan'ın Coğrafi Haritası 1	5
Harita 2: Türkmenistan'ın Coğrafi Haritası 2	9

BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN'IN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL PARADİGMALARI

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

Bu bölüm araştırma konusuyla ilgili genel açıklamalar içermektedir. Bu bağlamda, tez konusunun sınırları ve kapsamı, çalışmanın konunun hangi boyutları ile ele alınacağı hakkında bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra araştırma sorunsal/hipotezinin ne ya da neler olduğu ve buna bağlı olarak araştırmanın hangi yönetime göre dizayn edildiği ve nasıl inceleneceği hakkında bilgiler içermektedir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu tezin konusunu 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan'ın dış ve güvenlik politikaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, jeopolitik konumu açısından önemli bir bölge ülkesi olan Türkmenistan'ın ikili ve çok taraflı ilişkiler çerçevesinde izlediği güvenlik ve dış politikalarının analizini, bu politikaları izlemeye iten koşulları ve uyguladığı bu politikalarda ne derece başarılı olabildiği konusunu irdelemeyi amaçlamaktadır.

Dünyanın şu anki mevcut siyasi yapısı, halkların bağımsızlığını kazanarak kendi ulus devletini oluşturması gibi uzun ve zorlu sürecin doğal bir sonucudur. Bu sürecin bir özelliği iç durumları küresel kalkınmayı büyük ölçüde etkilemeye başlayan yeni jeopolitik bölgelerin oluşmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, birlikte ayrılarak bağımsızlığına kavuşan, Batı ve Doğu uygarlıklarının temas bölgesi içinde yer alan Orta Asya bölgesi de böyle bir durumdadır. Kültürel ve jeopolitik faktörlerin yanı sıra doğal enerji kaynaklarının varlığı, uluslararası toplumun dikkatini ve çıkarlarını bu bölgede giderek daha fazla yoğunlaştırmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda Türkmenistan da, doğal enerji kaynakları bakımından zengin ve Avrupa'ya doğal gaz sağlama açısından Rusya'ya alternatif oluşturma potansiyeline sahip bir ülkedir. Bu açıdan, Türkmenistan Avrupa için önemli bir ülke sayılmaktadır. Hazar Denizine kıyısı olması ve oradaki doğal gaz kaynaklarının Basra Körfezi üzerinden dünyaya taşınabilmesi açısından da stratejik öneme sahiptir. Bunun yanı sıra diğer Orta

Asya ülkelerini de Basra Körfezi'ne ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlamaktadır. Afganistan Özbekistan ve Tacikistan'ın Hazar Denizi'ne açılan penceresi olmakla beraber, bölgedeki önemli bir güç olan İran'ın Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Bu bağlamda Türkmenistan hem kuzey-güney hem de doğu-batı yönünde gelişen ticaret yollarının merkezinde yer almaktadır. Yeni İpek Yolu'nun Türkmenistan üzerinden geçmesi açısından Çin bakımından da önemli sayılmaktadır. Bölgesel ve küresel rekabeti göz önünde bulundurduğumuzda Türkmenistan; Rusya, Çin, İran ve Türkiye gibi ülkelerin nüfuz alanlarının kesiştiği coğrafyada yer almaktadır.

Türkmenistan, bölgesel bütünleşme ve işbirliği mekanizmalarından uzak durarak Orta Asya'da adeta komşularının dışında durmaktadır. Aynı zamanda ülkenin rejiminin çok özel doğası ve dışa kapalı bir ülke olması dış politikada diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini önemli derecede etkilemektedir. Genel olarak, Türkmenistan, güvenlik ve dış politika açısından kendi kendini tecrit etmeyi tercih eden, jeopolitik hırslardan yoksun, kapalı bir ülke olarak tanımlanabilir.

Çalışma, uluslararası ilişkiler ve dış politika teori/teorileri ve kavramlar çerçevesinde incelenecektir. Tezin evreni 1991-2021 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

Bilindiği gibi Türkmenistan Daimi Tarafsızlık statüsüne sahip bir ülkedir. Bu bağlamda tarafsızlık çerçevesinde ve iç siyasetinin bir uzantısı olarak ki içeride baskıcı bir yönetim varken, dış politikasını yürüten Türkmenistan'ın hangi teorik çerçeveye daha uygun olarak hareket ettiği, dış politikada kendine belirlemiş olduğu hedeflere ne ölçüde ulaşabilmiş soruları akıllara gelmektedir. Bunun yanı sıra yine Daimi Tarafsızlık statüsüne sahip Türkmenistan'ın nasıl bir güvenlik algısı ve politikasına sahip olabileceği de uluslararası ilişkiler açısından incelenmesi gereken bir konudur.

Türkmenistan'ın dış politikası üzerine, bağımsızlık sonrası dönemi içeren akademik çalışmalar incelendiğinde öne çıkan kitap ve tez çalışmaları aşağıdaki gibidir:

Adrienne Lynn Edgar (2009), *Turkmenistan's Foreign Policy Positive Neutrality and The Consolidation Of The Turkmen Regime*. Bu çalışmada da genel olarak Türkmenistan'ın Rusya'ya bağlı olduğu dönem ve sonrasındaki pozitif tarafsızlık çerçevesinde Türkmenistan'da devlet ve toplumun oluşum süreci ele alınmıştır.

Editörlerinin Abdulvahap Kara ve Fahri Solak olduğu bu kitapta *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri* adlı kitapta yazarının Kemal Özcan olduğu kitabın "Türkmenistan Cumhuriyeti" bölümünde genel olarak Türkmenistan ve diğer Orta Asya

lkelerinin bağımsızlık sonrasındaki gösterdiği gelişimler ele alınmıştır. Buna bağılı olarak, ekonomik durumu, değışen siyasi ve idari yapısı, diğerk ülkelerle olan ilişkileri Saparmurat Niyazov ve Gurbangulı Berdimuhammedov dönemlerine ayrılarak ele alınmıştır.

Editörlerinin Indra Overland, Heidi Kjaernet and Andrea Kendall-Taylor olduğu *Caspian Energy Politics* (2010) adlı kitapta Türkmenistan da dāhil Hazar denizine kıyısı olan ülkeler arasındaki politik ilişkiler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, *Turkmenistan's Foreign Policy Positive Neutrality and the Consolidation of the Turkmen Regime* adlı yazarının Luca Anceschi olduğu bölümde genel olarak pozitif tarafsızlık çerçevesinde izlediğı politikalar incelenmeye çalışılmıştır.

Begenç Begenjov, (2018), *Türkmenistan'ın Enerji Politikası*. Bu tez çalışmasında ise, Türkmenistan'da bulunan petrol ve doğalgaz yatakları ve bu yatlardan sağlanan enerjinin üretim ve tüketim oranları yıl bazında karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Enerji sektörünün ülke içindeki yapılanması, yabancı petrol ve doğalgaz şirketlerinin ülkedeki konumu, ülkeler arası doğalgaz ticareti ve yabancı ortaklı projeler (boru hatları) hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Türkmenistan'ın Hazar zerindeki politikası ve enerji durumu analiz edilmiştir (Begenjov, 2018: 1-5).

1.2. Araştırmanın Sorunsalı/hipotezi

Türkmenistan, diğerk eski Sovyetler Birliğı lkelerinde olduğu gibi 1990 sonrası dönemde milli politikalar izleyerek bağımsızlığını güçlendirme arayışı içine girmiştir. Ülkenin konumu ve doğal gaz kaynakları nedeniyle enerji alanında stratejik bir ülke olmasının getirdiğı avantaj ile bunun neden olduğu jeopolitik yükün yanı sıra, yönetim sisteminin zayıf ve halen kurumsallaşamamış olması Türkmenistan'ı oldukça kırılgan dengeler üzerinde tutmaktadır.

Eski Sovyet Bağımlısı ülkelerin her birisi kendi jeopolitik konumlarına ve tarihsel gerçeklerine uygun politikalar geliştirme ve bağımsızlıklarını farklı yollarla pekiştirme çabasında olurken bunlar arasında Türkmenistan Güvenlik ve Dış politikasını Daimi Tarafsızlık Statüsü zerine oturtarak diğerklerinden oldukça farklı bir yol ve tutum izlemiştir. Dolayısıyla araştırmanın temel sorunsalı Türkmenistan'ın bu statüsünün güvenlik ve dış politika üzerindeki yansımalarını incelemektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın evreni ise 1990 sonrası dönem olarak belirlenmiş olup Türkmenistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar geçen süre bir bütün olarak incelenmiştir. Türkmenistan gibi otoriter yönetimlerin egemen olduğu ülkelerle ilgili yapılan araştırmalarda genel eğilim zaman aralıklarını liderlerin egemenlik dönemlerine göre seçmek olmasına rağmen bu çalışmada Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık gibi özel bir statüye sahip olması nedeniyle güvenlik ve dış politika incelemesinin bir bütün olarak ele alınmasına karar verilmiştir. Bu nedenle araştırmanın betimsel başlıkları doğrudan güvenlik ve dış politika ile ilgili bölümleri içermektedir.

Araştırma olabildiğince birincil kaynaklara dayandırılmıştır. Türkmenistan'ın tam demokratik bir ülke olmaması ülkenin izlemiş olduğu politikalarla ilgili resmi kaynakların oldukça sınırlı düzeyde kamuoyuna açılmış olması gibi bir dezavantajı beraberinde getirmektedir.

Öncelikle araştırma konusu ile ilgili basılı ve görsel yayınlar, makaleler, kongre ve sempozyum bildirileri gibi akademik çalışmalardan; bunların yanı sıra gazete, dergi, ve web sitesi gibi diğer açık kaynaklardan; son olarak da resmi deklarasyon ve yetkili kişilerin kamuoyuna yansımış açıklamalarından yararlanılmıştır.

Tüm bu kaynaklardan toplanan veriler içerik çözümlemesi yolu ile analiz edilmiş ve bulgular sınıflandırılarak araştırmanın sorunsalı ile ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2. TÜRKMENİSTAN ÜLKE ETÜDÜ

Bu bölüm Türkmenistan'ın, kısa tarihi, hangi coğrafi konumda yer aldığı, hangi ülkeler ile komşu olduğu ve nasıl bir siyasi yapıya ve yönetim şekline sahip olduğunun yanı sıra ekonomik durumuna dair genel bilgiler içermektedir.

2.1. Türkmenistan Hakkında Genel Bilgiler ve Kısa Tarihi

Türkmenistan, Ahal, Balkan, Daşoguz (Daşoğuz), Lebap ve Mary (Marı) olmak üzere 5 vilayete (velayat) bölünmüştür.

Harita 1: Türkmenistan'ın Coğrafi Haritası¹



Ülkenin başkenti, Ahal vilayetinde bulunan, vilayet çapında yetkilere sahip idari ve bölgesel bir birim olan Aşgabat (Aşkabat) şehridir. Aşkabat, ülkenin en büyük idari-siyasi, ulaşım, ticaret ve bilimsel-kültürel merkezidir. Aşkabat 4 ilçeden (etrap)

¹

https://www.google.com/search?q=t%C3%BCrkmenistan+haritas%C4%B1&sxsrf=ALeKk01SKxIg_5VpI9VyhjkiEcGozPoejw:1627909117239&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwit_6KFspLyAhUMwAIHHc4gA7gQ_AUoAnoECAEQBA&biw=1366&bih=597#imgrc=ETzr6TcNqtZmDM

oluşmaktadır: Bagtyyarlyk ilçesi, Berkararlyk ilçesi, Köpetdag ilçesi, Büzmeyin ilçesi. Her il ilçelere ayrılmıştır. Türkmenistan’da 43 ilçe, 6 şehir içi 6 ilçe, 51 belde bunlardan 11’i ilçe hakkına sahip belde, 62 köy ve 605 kırsal belediye birimleri ve 1719 kırsal yerleşim yer almaktadır (Neutrality, 2020). Başkent ekonomisinin önde gelen sektörlerinden biri sanayidir. Buradaki sanayi sektörü gıda endüstrilerine ait ürünlerin yanı sıra, makine mühendisliği ve metal işleme, ağaç işleme, ilaç ve yapı malzemeleri endüstrilerinin ürünlerinin üretiminde uzmanlaşmıştır (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Ahal vilayetinin daha çok tarım endüstrisi üzerine yoğunlaşmıştır. Vilayet yalnızca bölgeler arası işbölümündeki yeri ile değil, aynı zamanda devlet başkentinin kendi toprakları içerisinde yer alması bakımından önemli sayılmaktadır. Yüzölçümü bakımından Balkan vilayetinden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bölgenin tarımdaki uzmanlık alanları ise buğday üretimi, pamuk yetiştiriciliği, bağcılık, et ve süt hayvancılığı ve ipekçiliktir (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Yüzölçümü bakımından Türkmenistan’ın en büyük vilayeti olan Balkan vilayeti de sanayi bakımından gelişmiş bölgelerden biridir. Balkan vilayetinin en önemli özelliği ise Hazar Denizinin bu bölgede bulunmasıdır. Bu bakımdan bölgedeki limanlarda ihracat ve ithalat kargo taşımacılığı yapılmaktadır. Balkan bölgesi ayrıca önemli miktarda yakıt ve mineral kaynak rezervine sahip bir bölgedir. Bölge sanayisinin temeli yakıt ve enerji toplumunun dalları yani petrol üretimi ve petrol arıtma endüstrileri oluşturmaktadır. Ayrıca bölge gelişmiş bir kimya ve yapı malzemeleri endüstrisine sahiptir. Kimya endüstrisi teknik karbon, iyot, sodyum sülfat, bişofit ve polipropilen üretiminde ülkenin tek üreticisidir (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Daşoğuz vilayetinde ise yeniden işleme endüstrisi gelişmiştir. Gıda sektörü önemli yer tutmaktadır. Ayrıca Daşoğuz ’da tarımsal üretim gelenekseldir ve tarımın ana dallarından biri de hayvancılıktır. Bölge ulaşım bakımından, Türkmenistan’ın dış pazarlara girmesini sağlayan önemli işlevleri yerine getirmektedir (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Lebap vilayeti yüzölçümü bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Vilayetin ekonomisinin kalkınma stratejisinin temelini önemli mineral hammadde rezervleri, zengin toprak ve su kaynakları oluşturmaktadır. Bölge Balkan vilayeti gibi doğal gaz ve petrol çıkarımı ve bunların işlenmesi kimya, gıda endüstrilerinin yanı sıra inşaat

malzemeleri konusunda uzmanlaşmış bir bölgedir. Lebap vilayeti ayrıca tarım sektöründe de gelişmiş bölge sayılmaktadır. Bütün bunların yanında bölge en önemli özelliği de diğer Orta Asya ülkeleriyle daha yakın temasta olması ve Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattının da bu bölgede başlamasıdır (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Marı vilayeti de diğer dört vilayetten farklı olmayarak yine ekonomisi sanayi ve tarıma dayalıdır. Doğal gaz çıkarımı ve elektrik enerjisi önde gelen endüstrilerdendir ve ülkenin ana elektrik üreticisi konumundadır. Marı vilayetinin ulaşım ağı, Türkmenistan'ın ulaşım sisteminin önemli bileşenidir. Bölgenin ulaşım yolları Türkmenistan'ın dış pazarlara ulaşabilmesine izin verirken ülke içerisinde de bölgeler arası ekonomik ilişkilerin yürümesi bakımından önemli ulaşım yollarına sahiptir (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Bilindiği gibi Türkmenistan bağımsızlık öncesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine (SSCB) bağlıydı. Bu bağlamda Türkmenistan topraklarına ilk büyük Rus silahlı saldırısı, Hiva'ya bir Rus seferinin başarısız olduğu 1717'de gerçekleşmiştir. 1869'a kadar Ruslar bu toprakları fethetmeyi başaramamıştı. 1861'de Rus birlikleri Buhara Emirliği'ni yenerek, 1873'te Hive Hanlığını ele geçirdiler. Bazı Türkmen aşiretleri gönüllü olarak Rus korumasını kabul etti, ancak birkaçı, kaleleri Göktepe 1881'de yaklaşık 20.000 Türkmen'in ölümüyle düşene kadar Rus ilerleyişine şiddetle direndi. Ancak Rus ilerlemesi, Güneydoğu Asya'daki İngiliz nüfuz alanını tehdit etti ve uzun bir İngiliz-Rus siyasi mücadelesine (halk arasında Büyük Oyun olarak bilinir) yol açmıştır. Rus yönetiminin olumsuz yönlerinin yanı sıra olumlu yönleri de vardı. Önemli bir ekonomik gelişme, Türkmenistan'ın doğal kaynaklarının Rusya pazarına dâhil edilmesi idi. Rus makamları ulaşım ve iletişimi iyileştirmeye çalışmış ve yeni endüstrilerin tanıtılmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmuşlardır. 1880'lerde Trans Hazar Demiryolu inşa edilmiş, Türkmenistan'a ve Türkmenistan'dan hızlı ve ucuz ulaşım sağlanarak bölgeye çok ihtiyaç duyulan sermaye yatırımını getirmiştir. Daha da önemlisi, Türkmenistan giderek daha fazla tarıma yönelmişler ve en önemli ticari mahsulü olan pamuğu yetiştirmeye başlamıştır. Ekonomik gelişme, yirminci yüzyılın başlarında derin bir sosyal değişim yaşayan Türkmen toplumu üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Yeni siyasi ve ekonomik gerçekler, eğitilmiş ve vasıflı insanlara yönelik talepleri artırdı ve bu da okuryazarlığın kademeli olarak artmasına ve bir Türkmen aydınlarının gelişmesine yol

açmıştır. 1914'te Türkmençe ve Farsça dillerinde yayınlanan ilk Rus olmayan gazete kurulmuş. Toplu ulaşım ve iletişimin gelişi Türkmen milliyetçilik duygusunu artırmış ve bölgeye sosyalizm gibi yeni siyasi ideolojileri tanıtmıştır. Ekim 1924'e gelindiğinde Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TSSC) kurulmuştur. Hızlı dönüşüme rağmen, Türkmenistan, büyük ölçüde tarım ekonomisine sahip, SSCB'deki ekonomik ve sosyal açıdan en az gelişmiş cumhuriyetlerden biri olarak kalmıştır (Peimani, 2009: 173-176).

Türkmenistan 1991 yılının Ekim ayında geçirilen halk oylaması sonucu parlamento tarafından kabul edilen bağımsızlık kanununu ile beraber 27 Ekim 1991 yılında bağımsız bir devlet olarak dünya siyasetine katılmıştır. Bağımsızlık kanunu çerçevesinde Türkmenistan demokratik hukuk devleti olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda iç ve dış siyasetini tamamen bağımsız ve egemen bir şekilde devam ettirmektedir.

Türkmenistan coğrafi konumu bakımından, Avrupa'yı Merkezi Asya, Çin ve Japonya'ya bağlama açısından jeopolitik öneme sahip bir ülkedir. Ayrıca Türkmenistan'ın jeoekonomik önemi ve sahip olduğu doğal kaynaklar da ülkeyi diğer önemli ülkelerin arasına katmıştır. Sahip olduğu doğalgaz rezervi bakımından Türkmenistan dünyada dördüncü sırada, hidrokarbon hammaddesinin dünyadaki rezervinin dörtte birine sahiptir (Pürliyew vd., 2015: 27-28).

Türkmenistan tek taraflı olarak seçtiği Daimi Tarafsızlık statüsüne sahip bir ülkedir. Sovyet döneminde de Türkmenistan'ın Hükümet Başkanı olarak görev yapan Saparmurat Niyazov 1991'de ülkesinin bağımsızlığını elde ettikten sonra Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmiştir. Sahip olduğu enerji kaynakları bakımından zengin olan Türkmenistan'ın yeni çıkar çatışmalarına sahne olabilecek bir coğrafyada olduğunun farkında olan Devlet Başkanı Niyazov ve diğer devlet yöneticileri, yeni bağımsızlığını kazanan Türkmenistan'ın varlığını koruyabilmek adına daimi tarafsızlık siyasetini bir dış politika aracı olarak benimsemeye karar vermişlerdir. Bu kararın diğer bir sebebi de, Sovyetler Birliği dönemindeki Rus etkisinin dağılmadan sonra da devam etmesidir. Bu bağlamda Niyazov 22 Ekim 1995 tarihinde Birleşmiş Milletlerin (BM) kuruluşunun 50. yıldönümünde yaptığı konuşmada, tek taraflı olarak daimi tarafsızlık konusunda BM üye devletlerinin onayını istemiştir. Daha sonra bu istek üzerine 12 Aralık 1995 tarihinde 185 üye devletin oybirliğiyle BM Genel Kurulu tarafından Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlığı hakkındaki karar onaylanmış ve Türkmenistan Daimi Tarafsız ülke olarak tanınmıştır (Terzioğlu, 2012: 69-76).

Daimi Tarafsızlık statüsünü benimsemiş olan Türkmenistan'ın dış politikası, Türkmenistan Anayasasına, daimi tarafsızlığına ilişkin anayasa kanununa, tarafsız bir devlet olarak Türkmenistan'ın dış politika kavramına ve diğer yasama kanunlarına dayanmaktadır. Bununla birlikte Türkmenistan'ın dış politikası, iç politikasının mantıksal bir uzantısıdır ve BM tarafından tanınan uluslararası yasal daimi tarafsızlık statüsü çerçevesinde belirlenmektedir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliги, 2020).

2.2. Türkmenistan'ın Coğrafi Yapısı

Türkmenistan Orta Asya'nın beş ülkesinden biri olmakla beraber, toprak büyüklüğü bakımından Kazakistan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bölgenin, güneybatı kesiminde çöl bölgesinde, batıda yer alan Hazar Denizi ile Amu Derya nehri arasında yer almaktadır. Coğrafi konumu bakımından, petrol, doğal gaz, kükürt ve tuz gibi doğal yeraltı kaynaklarına sahip zengin ve aynı zamanda jeopolitik açıdan da stratejik öneme sahip bir ülkedir.

Harita 2: Türkmenistan'ın Coğrafi Haritası²



² <https://www.google.com/maps/@37.821298,62.2123312,5.01z>

Türkmenistan topraklarının yüzölçümü 491,21 bin km²'dir. Ülke toprakları batıdan doğuya 1.100 km, kuzeyden güneye 650 km uzanır. Türkmenistan kuzeyde, Kazakistan Cumhuriyeti ile kuzeydoğuda ve doğuda, Özbekistan Cumhuriyeti ile güneydoğu sınırında Afganistan İslam Cumhuriyeti ile ve güneyde de - İran İslam Cumhuriyeti ile komşudur. Güneyde dağlara doğru yükselen kum tepelerinin bulunduğu düzlükte kumlu çöl; İran sınırı boyunca alçak dağlar bulunmaktadır. Batıda ülkenin doğal sınırı olan Hazar Denizi yer almaktadır ve Azerbaycan Cumhuriyeti ile sınır komşusudur (Neutrality, 2020). Ülkenin en uzun sınırdaş komşu ülkesi Özbekistan (1793 km), en kısa sınırdaş komşu ülkesi de Kazakistan'dır (413 km). Türkmenistan'ın en yüksek yeri Aşkabat şehrinin yakınında yer alan Köpetdağ dağ toplumdur, deniz derecesinden 2912 m yükseklikte yer almaktadır. Dağların da en yüksek tepesi Köytendağ dağındaki Büyük Saparmurat Türkmenbaşı adındaki tepedir (3139 m.) (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020). Ülke topraklarının beşte dördünü Karakum Çölü kaplamaktadır. Türkmenistan su ihtiyacını karşılamak için ülkenin güneyinde yer alan 1300 km uzunluğundaki Karakum kanalını yapmıştır. Bundan başka da, Etrek ırmağının bir bölümü Türkmenistan toprakları içerisinde yer almaktadır. Murgap ve Tejen adlı akarsularında Karakum Çölü içerisinde kaybolmaktadır. Amu Derya nehrinin de çok az bir kısmı Türkmenistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Bütün bunların dışında önemli bir akarsuyu mevcut değildir (Türkmenistan Coğrafya, 2020).

2.3. Türkmenistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı/Yönetim Şekli

Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlaması üzerine, 27 Ekim 1991'de birlikten ayrılarak bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan, mevcut anayasasına göre demokratik, hukuka dayalı, laik bir devlettir. Devlet yönetimi de Başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Türkmenistan'da Cumhurbaşkanı, Türkmenistan'ın en yüksek memuru, devletin başı ve yürütme gücüdür. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Türkmenistan Hükümeti'ne başkanlık eder. Bunlara ek olarak da ülkenin bağımsızlığının ve Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsünün, toprak bütünlüğünün, Anayasaya saygı ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinin de garantörüdür. Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinin de Başkomutanıdır (Neutrality, 2020).

Yasama yetkisi, 5 yıllık bir dönem için seçilen 125 milletvekilinden oluşan Türkmenistan'ın en yüksek temsilci organı olan Türkmenistan Meclisi (Parlamento) (01.01.2021 itibariyle, yeni adı Türkmenistan Milli Şûra'sı) da bulunmaktadır. Parlamento, "Halk Maslahatı" ve "Meclis" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meclis milletvekillerinin seçimleri, alternatif platformlarda, ülke çapında, eşit ve doğrudan seçim yasası temelinde, Türkmenistan vatandaşları tarafından gizli oyla yapılmaktadır. Türkmenistan'da yargı yetkisi yalnızca mahkemelerde bulunur. Yargı organı, vatandaşların hak ve özgürlüklerini ve Devletin ve toplumun yasal olarak korunan menfaatlerini korumak içindir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2020).

Türkmenistan'da Türkmen halkı egemenliğin taşıyıcısı ve devlet gücünün yegâne kaynağı olarak görülmektedir. Devlet, dinlerin ve görüşlerin özgürlüğünü ve kanun önünde eşitliğini garanti etmektedir. Dini kuruluşlar devletten ayrıldır ve devlet işlerine karışamaz veya devlet işlevlerini yerine getiremez. Halk eğitim sistemi dini kuruluşlardan ayrıldır ve laiktir (Neutrality, 2020).

Türkmen devletinin siyasi yapısı 18 Mayıs 1992'de kabul edilen (14 Eylül 2016'daki revizesi de) Türkmenistan Anayasasına uygun olarak oluşturulmuştur (Neutrality, 2020). Türkmenistan'da çok partili demokratik sisteme geçilmiş olmasına rağmen fiilen tek parti yönetimi sürmektedir. Ülkedeki mevcut partiler Demokratik parti (Mevcut hükûmet), Senagatçylar ve Telekeçiler Partisi ve Agrar Partisi gibi partilerden oluşmaktadır (Türkmenistan Coğrafya, 2020).

Sovyet Döneminde de Türkmenistan'ın Hükümet Başkanı olarak görev yapan Saparmurat Niyazov 1991'de ülkesinin bağımsızlığını elde ettikten sonra Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmiştir. 15 yıl görevde kalmış olan Saparmurat Niyazov'un 21 Aralık 2006 tarihinde ani vefatının ardından Şubat 2007'de Türkmenistan'ın ilk çok adaylı seçimi gerçekleştirildi ve oyların % 89,23'ünü alarak devlet başkanı seçilen Gurbanguly Berdimuhamedov, yönetimde açıklık ve demokratik reformlar vaat ederek göreve başlamıştır. Daha sonraki 2012 ve 2017 seçimlerini de % 97'nin üzerinde oy alarak kazanmıştır (Türkmenistan Coğrafya, 2020).

2.4. Türkmenistan’ın Ekonomik Göstergeleri

Türkmenistan’ın günümüzde benimsediği ekonomik model, “Müdahaleci Devlet” tutumunu ve serbest piyasa ekonomisini savunan Neoliberal ekonomik modeldir. Türkmenistan daha önce benimsediği devlet müdahaleci ekonomiden vazgeçerek bu karma ekonomik modele geçmiştir. Aşamalı olarak da tamamen piyasa ekonomisine geçiş evresindedir (Berdimuhamedov, 2010: 19-24). Bu bağlamda Türkmenistan ekonomisinin gelişimi, orta ve uzun vadeli olarak tasarlanmış ulusal ve devlet programları temelinde gerçekleştirilmektedir.

Çizelge 1: Türkmenistan’ın Ekonomik Göstergeleri (2020)

Türkmenistan’ın Ekonomik Göstergeleri	
GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla)	47,99 Milyar ABD Doları
Kişi Başı GSYH	8,070 Bin ABD Doları
Kişi Başı GSYH (Satın Alma Gücü Paritesi)	16,710 Bin ABD Doları
Ekonomik Büyüme Oranı	% 5,8
İşsizlik	% 15 (tahmini)
Öncelikli Sektörler	
Ana İhracat Kalemleri	Doğalgaz, ham petrol, petrokimya ürünleri, tekstil ürünleri, pamuk lifi.
Ana İthalat Kalemler	Makine ve ekipman, kimyasallar, gıda ürünleri.
Önemli Ticaret Ortakları	Çin, Rusya, İran, İtalya, Afganistan, Japonya, Almanya, Güney Kore.

Kaynak: (International Monetary Fund, Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrliگی. Economy Of Turkmenistan, 2020).

Ülkenin ekonomik gelir kaynağı esas itibariyle petrol ve doğalgaz ihracatına dayalıdır. Buna bağlı olarak günümüzde Türkmenistan’da elektrik enerjisi endüstrisi, kimya, petrokimya endüstrisi, petrol ve doğalgaz üretimi ve petrol arıtma endüstrileri, makine mühendisliği, metal işleme ve inşaat malzemelerinin üretimi, gıda endüstrilerinin üretim tesisleri ile donatılmış, çeşitlendirilmiş çok işlevli bir ekonomi yaratılmıştır ve yaratılmaya devam etmektedir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی, 2020).

Türkmenistan'ın bağımsızlık sonrası ekonomik gelişmesinin temeli, özellikle doğalgaz ve petrol olmak üzere zengin maden kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu bağlamda bağımsızlık sonrası, Türkmenistan'da yakıt ve enerji toplumu ile beraber petrol ve doğalgazı tekrar işleyen, kimya, petrokimya, makine mühendisliği ve ayrıca gıda endüstrisi gibi alanlarında hızlı gelişme sağlanmıştır. Tarım sektöründe ise pamuk ve tahıl üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Yine bağımsızlık sonrası ülkenin gıda ve ekonomik güvenliği sağlanmıştır. Bütün bunlara bağlı olarak ulusal bir dış ekonomi politikası ve dış ekonomik ilişkiler için örgütsel ve kuramsal bir temel oluşturulmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise Türkmenistan dünyanın 119 ülkesi ile ticari ilişkiler kurmuştur. Ülkenin dış ticaret gelirinin en büyük payını ise Asya ve Avrupa ülkeleri oluşturmaktaydı (Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, 2020).

Son yıllarda da Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen kararnamele çerçevesinde sanayi sektörünün çok taraflılığını arttırmayla ilgili çalışmalar sürmektedir. Buna ek olarak 2015 yılında temeli atılan “Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan“ (TAPİ) gaz taşıma boru hattı ile beraber yılda 33 milyar metreküp gaz tedariki gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. 1814 km yakın olan bu boru hattının 214 km Türkmenistan içerisinde yer alacaktır. Bu boru hattının Türkmenistan'a hem ekonomik hem de politik açıdan önemli katkılar sağlanması beklenmektedir. Bununla birlikte, Türkmenistan üç yıllık bir aradan sonra 2019'da Rusya'ya gaz ihracatına yeniden başladı ve bu da orta vadede ihracat gelirlerine destek sağlaması beklenmektedir. Günümüzde Türkmenistan'ın önüne koyduğu amaçlar, Türkmen doğal gazının dünya piyasasına göndermek için en iyi şartları oluşturmaktan ibarettir (Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, 2017: 15-38).

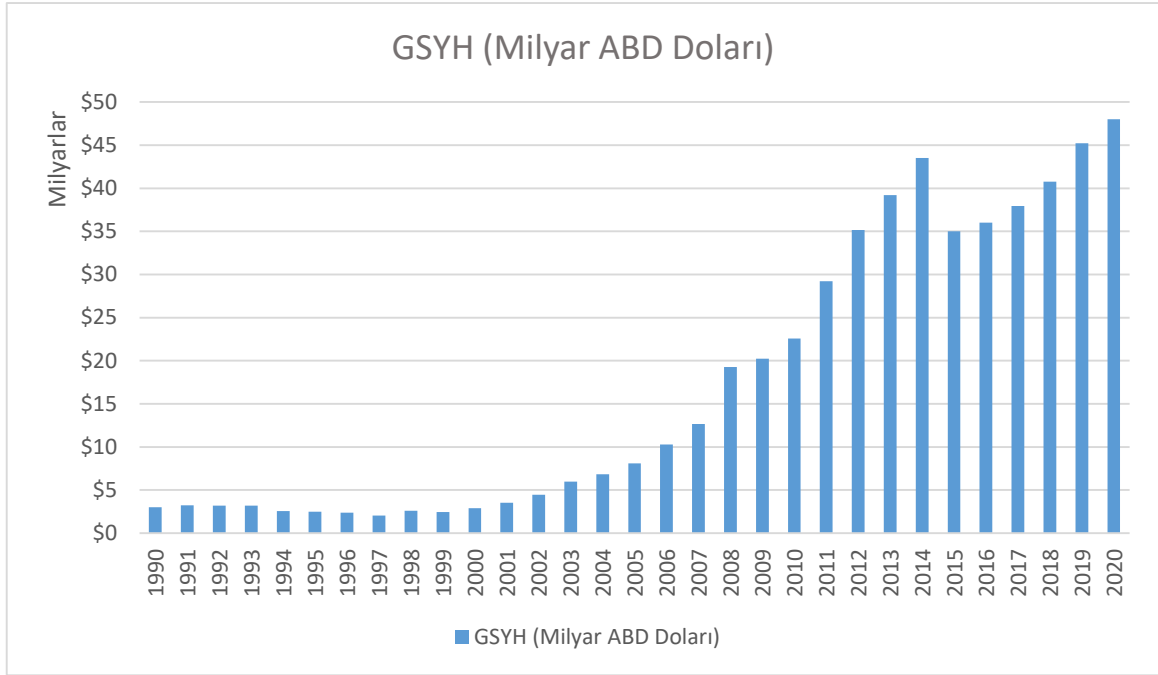
2.4.1. Türkmenistan'da Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme süreci ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bunun sebebi de ülkelerin sahip oldukları sermaye birikimi, işgücü (emek), teknoloji düzeyi, doğal kaynaklar gibi pek çok faktörden kaynaklanmaktadır. Yukarıda adı geçen bu faktörlerin belirlediği ekonomik büyüme, ülkenin genellikle bir yıl içerisinde üretim kapasitesinde veya reel gayri safi hasılasında (GSYH) görülen ve sayısal olarak ölçülebilen reel artışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlı kişi başına gelir açısından genişlettiğimizde, büyüme, hem bir toplumdaki ekonomik faaliyetlerin ölçeğinde meydana gelen artışı, hem de kişi başına gelir artışını ifade etmektedir. Fakat ekonomik büyüme, kısa dönemli değil, uzun

dönemli bir olgu olduğundan dolayı bir ülkenin büyümesinden bahsedebilmek için o ülkenin kişi başına reel geliri veya hasılasında meydana gelen artışın geçici olmaması, yani sürekli olarak devam etmesi gerekmektedir. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde, doğal kaynaklardan tutunda sektörlerdeki üretim artışlarından nüfus artışında meydana gelen artışa kadar pek çok ölçüt kullanılsa da en çok kullanılan ölçüt milli gelirdir. Buna bağlı olarak da günümüzde ekonomik performansın ölçülmesinde, ekonominin istihdam yaratma gücünü en iyi temsil eden GSYH kullanılmaktadır (Taban, 2011: 1-5).

Bu bağlamda, bağımsızlık sonrası Türkmenistan'ın ekonomik büyümesi 1990-2000 yılları arasında çok yavaş ve düşük oranlarda büyüme göstermiştir. 1990-2000 yıllarındaki ekonomik büyümeyi karşılaştırdığımızda, 2000 yılına gelindiğinde GSYH'deki yıllık büyümenin 5,5 oranında olduğu görülmektedir. Bunun başlıca sebeplerinin ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörler olan işgücü, sermaye ve teknolojinin yetersiz olmasıdır. Yine ekonomik büyümenin temel faktörlerinden biri sayılan doğal kaynaklara Türkmenistan sahip olmasına karşın, bu doğal kaynakların üretiminde, işlenmesinde, lazım olan yukarıda adı geçen işgücü, sermaye ve teknoloji eksikliği Türkmenistan'ın bu dönemdeki büyümesinin önünde önemli engel teşkil etmiştir (World Bank, 2020). Bu faktörler tek başlarına büyümeyi açıklamada yeterli değildirler ve bunlar dışında, Türkmenistan'ın o dönemde bağımsızlığını yeni kazanmış olması, bağımsız bir devlet olarak hükümet ve kurumsal yapısındaki değişiklikler, girişimcilerin az olması ve beşeri sermaye eksikliği ekonomisinin artan oranda büyümesine engel olmuştur (Taban, 2012: 18).

Grafik 1: Türkmenistan’ın Yıllara Göre GSYH Göstergesi

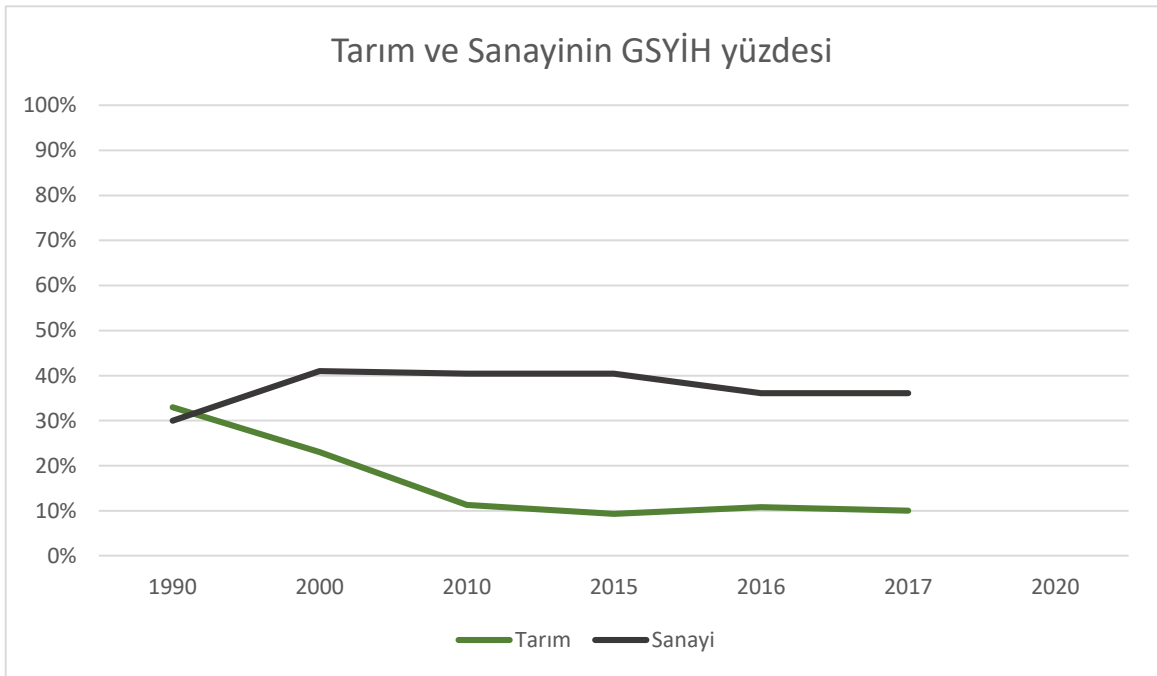


Kaynak: (International Monetary Fund & World Bank, 2020).

2000 sonrası özellikle 2010 yılına gelindiğinde Türkmenistan’ın GSYH büyümesi, bağımsız bir devlet olarak geçirdiği geçen on yılla karşılaştırıldığında büyümenin yıllık 9,2’ye çıktığı görülmektedir (International Monetary Fund, 2020). Özellikle 2007 yılı sonrası büyüme ivme kazanmıştır. Bunun başlıca sebepleri ülke yönetimindeki değişiklik ve buna bağlı olarak politika değişikliği olmuştur. En önemlisi de 2008 yılında, bilime ve inovasyona, çeşitlendirmeye dayalı ekonomi içeren orta vadeli “Türkmenistan’ı sosyo-ekonomik açıdan geliştirme programının” temeli atılmış olmasıdır. Program 2011-2030 yıllarını kapsamaktadır ve Türkmenistan’ın Maliye ve Ekonomi Bakanlığı, bakanlığın Stratejik ve Devamlı geliştirme Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. Program kendi içerisinde yine 2012-2016, 2018-2024 ve 2019-2025 şeklinde dönemlere ayrılmıştır. Doğal kaynak zenginliğine sahip olan Türkmenistan bu program çerçevesinde öncelikle, hidrokarbon maddelerinin yakıt şeklinde ve tekrar işlenerek son ürün haline getirme kapasitelerini arttırarak ihracat olanaklarının arttırılmasını amaçlamıştır. Ayrıca mineral hammaddeleri ve tarım ürünlerini üretmek ve tekrar işlemeye ilgili özel fabrikalar kurarak halkın tükettiği ürünleri iç piyasaya sürmek, bölgelerin üretim kapasitelerini arttırmak, toplumsal büyümeyi sağlayacak serbest ekonomik alanları yaratmak ve yurtdışı şirketlerin çalışmasını sağlamayı amaçlamıştır. Yine özel sektörde üretilen ve ihraç edilen

ürünlerin üretimini arttırmak ve dışarıdan ithal edilen ürünlerin de ülke içerisinde üretilmesini sağlamak, hisse senetleri piyasasını oluşturmak ve bütün bunlara bağlı olarak da büyümenin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır (Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, 2017: 7-8). Bunların dışında yine 2009 yılında devreye giren Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan, Kazakistan üzerinden geçen yıllık 55 milyar gaz taşıma kapasiteli Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattıdır. Türkmenistan'ın 2020 Ocak-Kasım dönemi ekonomik göstergelerine bakıldığında ülkenin GSYH'si % 5,8 büyümüş, üretim ise yıllık bazda % 4,1 artmıştır (Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrlygi, 2020).

Grafik 2: Türkmenistan'ın Tarım ve Sanayisinin GSYH'deki Payı



Kaynak: (World Bank, 2020).

Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'da 2000 yılına kadar olan süreçte sanayi ve tarımın ürettiği katma değere 1990 yılında GSYH'nin % 30'unu sanayi, % 33'ünü ise tarımın oluşturmaktadır. Sonraki on yıl içerisinde ise tarımın GSYH içerisindeki payı azalarak % 11'lere kadar inmiştir. Buna karşılık sanayinin payı ise artarak devam etmiş ve % 41'lere çıkmıştır. 2010 yılı sonrası ise sürekli artış gösteren sanayi sektörünün GSYİH'deki payı azalmaya başlamıştır. Yine aynı şekilde tarımda da bir azalma gerçekleşmiştir (World Bank, 2020). 2015 yılında % 40 olan sanayi azalarak 2016-2017 yıllarında % 36'ya inmiştir. Tarım sektörü ise 2015 yılındaki % 9'luk bir düşüşün

ardından 2016 yılında % 11'e çıkmış ve sonraki yıl yine azalarak % 10'lara inmiştir (Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy, 2017: 13-14).

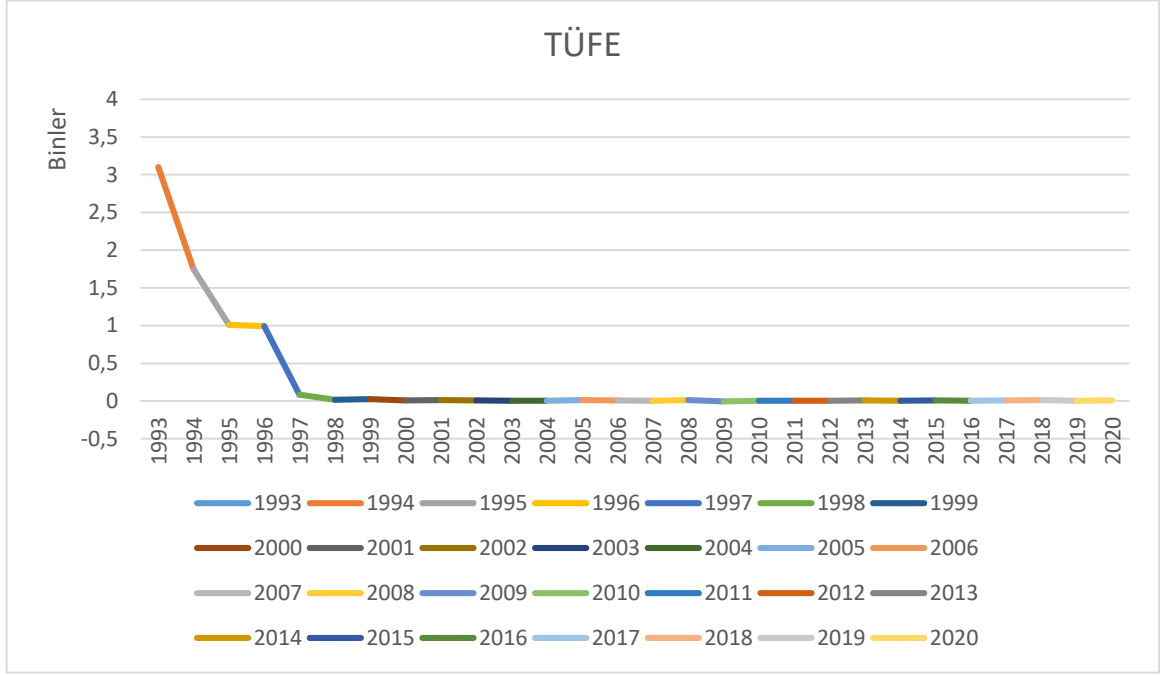
2.4.2. Türkmenistan'da Sermaye Birikimi

Türkmenistan'ın bağımsızlık sonrası gayri safi sermaye oluşumu 1990 yılında GSYH yüzdesi % 40'larda iken 2000 yılına gelindiğinde % 35'lere indiği görülmektedir. 2010 yılında ise artarak % 52 olmuştur. Buna karşın, 2000 yılında doğrudan yabancı sermaye girişi 131 bin Amerika Birleşik Devletler (ABD) doları iken, daha sonraki on yılda ise ülkeye 3.632 milyon dolarlık doğrudan yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 2010 yılında doğrudan yabancı sermaye girişi ulaşabildiği en üst zirveye ulaştıktan sonra daha sonraki 8 yıl içerisinde azalarak 1,985 milyon dolara kadar gerilemiştir (World Bank, 2020).

2.4.3. Türkmenistan'da Enflasyon

Türkmenistan sabit döviz kuru sistemi uygulamaktadır ve bu da enflasyonun kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'ın ekonomisinde enflasyon oranlarının en yüksek olduğu yıllar 1993 ve 1996 yılları olmuştur. 1997 yılına gelindiğinde 3 rakamlı olan enflasyon oranlarının iki rakamlara indiği görülmektedir. 2009 yılına gelindiğinde ise yönetim değişikliği ile beraber para ve maliye politikalarındaki değişiklikler enflasyonun % 2,7'lere inmesini sağlamıştır. Daha sonraki on yılda ise ülkenin enflasyonu artan oranlarda seyretmiş ve 2015 yılında % 7,4 olan enflasyon oranları, 2018 yılına gelindiğinde son 10 yılın en yüksek (% 13,3) oranlarına ulaşmıştır. 2000'li yıllar içerisinde enflasyonun ulaştığı 2005'deki (% 10,7), 2008'deki (% 14,5) enflasyon oranlarından sonra üçüncü en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Nisan 2020 tahminlerine göre küresel piyasalardaki düşük gaz fiyatlarının enflasyon üzerinde kalıcı baskı oluşturmaması, Türkmenistan enflasyon oranlarının 2020'de % 8, 2021'de ise % 6'ya ulaşması beklentisi mevcuttur (International Monetary Fund, 2020).

Grafik 3: Türkmenistan'ın Yıllara Göre Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE)
Göstergeleri



Kaynak: (International Monetary Fund, 2020).

3. DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI VE İLKELERİ

Dış politika genel olarak uluslararası sistemde başta devletler olmak üzere farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yürütölmesi olarak tanımlanır. Diplomasi, istihbarat, ticaret ve kültürel değişimler, uluslararası aktörler arasındaki dış politika maddesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda dış politika uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde zamanla ayrı bir araştırma alanı haline gelişmiştir (Alden ve Aran, 2017: 2-3). Dış politika, bir yandan sürecin yarattığı beklentiler, stratejiler, eylemler ve yönelimler olarak görülürken, diğer yandan sürecin kendisi olarak kabul edilmektedir. Bu süreçle ilgili olarak, devletlerin sorunu tanımlama ve değerlendirme biçimlerini ve karar vermek için izledikleri yöntemleri inceler (Efegil, 2018: 22).

Dış politika tanımlamasında birçok benzer görüş mevcuttur. Bu bağlamda, Hill'e (2003: 3) göre dış politikanın kısa bir tanımı şu şekilde verilebilir: uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör (genellikle devlet) tarafından yürütölen resmi dış ilişkilerin toplamıdır. Ayrıca, temel amacı, bir topluluğun dış dünyayla baőa çıkabilmesini sağlamak ve herhangi bir aktörün bu zorlu ortamın diğer sakinleriyle olan karmaşık ilişkilerinin toplamını yönetmek olan makro düzeydeki bir faaliyettir. Dolayısıyla, dâhili olarak oluşturulan hedefler, değerler ve çıkarlar ile dış kısıtlamalar arasındaki dengenin stratejik bir görünümünü gerektirir (Hill, 2016: 32).

K. J. Holsti, dış politikayı, "devletlerin dış dünyaya yönelik davranıőları" olarak görürken; George Modelski, dış politikayı "toplumların diğer devletlerin davranışlarını deęiőtirmek veya davranışlarını uluslararası ortama uyarlamak için geliőtirdikleri bir dizi faaliyet" olarak tanımlıyor. Dış politikayı toplulukları adına hareket etmeye yetkili dış politika planlayıcıları (devlet kurumları ve kuruluşları) planlamaktadır ve uygulamaktadırlar. Bu durumda dış politika, devletlerin yetkili organları ve uluslararası sistemdeki temsilcileri aracılığıyla diğer devletlerle ilgili politika ve davranıőlarıdır. Suat Bilge ise dış politikadan, "bir devletin ulusal çıkarlarını, sınırlarının ötesinde hayata geçirmek maksadıyla izlediği amaç, eylem tarzı ve kullandığı usuller" olarak söz etmektedir. Dolayısıyla, dış politika öлке dışında uygulamaya yönelik bir politikadır. Bunlar devlet sınırları içinde planlanan, ancak öлке dışındaki ortam için hazırlanan eylemlerdir (Efegil, 2018: 22-24). Hill'e (2003: 3-4) göre dış politika her zaman, devletin ve hatta daha geniş bir topluluğun uluslararası alanda yer aldığı çeşitli faaliyetleri veya bir arada tutulmaya çalışmanın bir yolu olarak görölmelidir.

Dış politika amaçları ve araçları, bir tür dengeleme sürecidir. Politika yapıcılarının, rakipler arasında öncelikli hedefler belirlemelerini ve sonuçlarını bekleyerek çeşitli eylem yollarının risklerini ve faydalarını tartmalarını gerektirir. Bu bağlamda, Oliver ve Knuppe'nin, Andrew Krepinevich'den (2012) aktardığı gibi, 'Özünde dış politika/strateji, gerçekçi hedeflere ulaşmak için mevcut kaynakları kullanma konusunda bir rehber sağlamalıdır'. Politika oluşturma karmaşık ve birbirine bağlı ortamda gerçekleşir ve stratejilerin sürekli bir yeniden değerlendirme sürecine girmesini gerektirir. Bu bağlamda Murray ve Grimsley'nin gözlemlediği gibi strateji, 'belirsizliğin baskın olduğu bir dünyada değişen koşullara sürekli uyum sağlayan bir süreçtir' (1994: 1). Uluslararası alanda strateji, belirsizlik ve eksik bilgi koşulları altında birden fazla aktörün (devlet ve devlet dışı) etkileşimini içerir. Yurtiçinde ise, siyasi ve askeri liderler arasındaki diyalogdan gelişir. Çerçeve ne olursa olsun, tüm stratejistler bir ülkenin belirtilen hedeflerini nasıl gerçekleştirebileceği konusunda nitelik sağlayarak belirsizliği azaltmaya çalışırlar (Oliver ve Knuppe, 2014: 207).

Bütün bunlara ek olarak dış politika tanımlamalarında, yukarıda da değinildiği gibi siyaset biliminin ana akım teorileri olan Realizm, İdealizm, Liberalizm ve Marksizm gibi teorilerin etkileri önemli derecede görülmektedir (Birdişli, 2016: 11).

3.1. Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

1985'ten günümüze kadarki dönemde, dış çevre ile iç egemenlik alanı arasındaki ayrılığın azalması nedeniyle iç politika ve dış politika birbirini etkilemeye başlamıştır. Bu dönemde içerisinde, liberal ve çoğulcu anlayışı benimseyen akademisyenler, dış politikayı, devletin rolünün azalması nedeniyle sosyal grupların beklentilerinin yansıdığı eylem ve stratejiler olarak tanımlamışlardır. Artık karar vericilerin, dış politikayı sadece dış dünyadaki gelişmeleri değil, aynı zamanda iç politikadaki gelişmeleri ve yerel sosyal grupların talep ve beklentilerini de dikkate alarak planlamak zorunda olduklarını belirtmişlerdir (Efegil, 2018: 23).

Bu bağlamda, bir ülkenin dış politikasının temel öncelikleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, dış politika karar alma sürecinde, en önemli unsurlar arasında kuşkusuz ulusal çıkar yer almaktadır. Hans Morgenthau ulusal çıkarları iktidarla eşanlamlı olarak tanımlamaktadır. Ulusal çıkarların dış politika kararları alma sürecinde öncelikli olduğu dış politika akademisyenleri tarafından da kabul edilmektedir. Bu bağlamda ulusal çıkar,

hem devletin dış politikasının doğru nesnesi hem de amaçlarına ulaşma kapasitesinin en iyi ölçüsüdür aynı zamanda. Ulusal çıkarları neyin oluşturduğu, nasıl belirlendiği ve nihayetinde nasıl uygulandığı, devletlerin uluslararası ilişkilerde izlediği politikaları anlamak için de çok önemlidir (Alden ve Aran, 2017: 5).

Bundan başkade, ulusal özellikler, kamuoyu, medya, iç muhalefet, sosyal gruplar ve ekonomik durumun her ne kadar karar verme sürecinde resmi ve yasal olarak etkin bir rolü olmasa da, dış politika üzerinde etkisi yadsınamaz durumdadır. Özellikle güç unsurlarını bünyesinde barındıran ulusal özellikler (coğrafi konum, askeri ve ekonomik durum, enerji kaynakları, büyüklük gibi) dış politikayı doğrudan etkilemektedir (Efegil, 2018: 17). Diğer taraftan, Efegil'e (2018: 220) göre yine devletlerin güç imkânları ve diğer devletlerle güç bağlamındaki konumları, bu devletlerin dış politika hedeflerinin belirlenmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda güç unsurları açısından baktığımızda, büyük devletler, geniş imkânlarından ötürü, dış politikada daha aktif adımlar atabilmektedirler. Küçük devletler ise yumuşak güç unsurlarını kullanarak, bölge ve/veya dünya siyasetinde etkin hâle gelmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, uluslararası ve bölgesel örgütleri kullanırlar (Efegil, 2015: 140-141). Bunlara ek olarak dış politika karar alma sürecinde liderin kişisel özellikleri; konuya ilişkin ilgisi, bilgi düzeyi, sorun çözme ve rasyonel karar verme yeteneği vb. özellikleri de dış politikayı etkilemektedir (Arı, 2013: 207-208).

Dış politika ile dış çevre arasındaki etkileşim üzerine birçok tartışma mevcuttur. Bunlardan neo-realizmin devletlerin davranışlarını belirleyen en önemli unsurun uluslararası sistem olduğunu savunması. Buna ek olarak Immanuel Wallerstein gibi akademisyenlerin de, bu görüşü kabul etmesi küresel ticaret, teknolojik gelişme ve mali ilişkilerin devletleri günden güne bir birine bağımlı hale getirdiği günümüzde de geçerli olduğu kaçınılmaz bir gerçektir (Efegil, 2018: 220). Ayrıca, Alden ve Aran (2017) realistlerin, uluslararası sistemin karakterinin, dış politikayı yorumlamak için en önemli rehber olduğunu iddia ettiklerini aktarmaktadır. Buna ek olarak ta realistler, akademisyenlerin, dış politika kararlarının sonuçlarını anlamak için uluslararası sistemin yapısının etkilerini ve devletlerin göreceli gücünü incelemeleri gerektiğine inanmaktadır (Alden ve Aran, 2017: 5-6).

Bu bağlamda uluslararası sistemin devletlerin dış politikasını etkilediği varsayılarak devam edildiğinde uluslararası sistemin sert ve yumuşak yapıya sahip olması

devletlerin hareket serbestliğini etkilemektedir. Örneğin sistemin yumuşak yapıya sahip olması ülkelere daha fazla hareket serbestliği sağlarken, bunun aksine sert yapıya sahip olması ülkelerin uygulayacağı politikalarında ve diğer ülkelerle ilişkilerinde serbest hareket etmesi engellenmektedir. Uluslararası sistemin tek kutuplu ve çok kutuplu yapıya sahip olması da devletlerin dış politikalarını farklı düzeyde etkilemektedir (Efegil, 2018: 220-222).

Ayrıca, komşu devletler de, bir devletin dış politika davranışını etkilemektedir. Orta ya da küçük büyüklükteki bir devletin, büyük bir devletle komşu olması, bu devletin dış politika davranışlarını etkilemektedir. Örneğin Brezilya, Güney Amerika kıtasının büyük bir kısmının kendi egemenliği altında olması, muazzam doğal kaynakları, nüfusu ve kıtanın bütün ülkeleriyle komşu olmasından ötürü, uluslararası politikada daha bağımsız yaklaşımlar sergileme imkânı bulmuştur. Ancak yine de bölgede çıkarı bulunan ABD'yle uyumlu veya en azından ABD'nin çıkarlarına zarar vermeyecek politikalar izlemeye mecbur kalmıştır (Efegil, 2015: 140-141). Realizme göre bunun gibi devletler bağımsız dış politika izlemekte çok az bağımsızdırlar (Efegil, 2018: 222). Ama Hill'e (2016: 33) göre, bu gibi durumların tersi örneği de mevcuttur. Devletler ve dış politikalar yakın ilişkilerdir, ancak benzer faaliyetler üreten başka aktörler de vardır. Ayrıca uluslararası ilişkilerde kimin kimi temsil ettiği her zaman açık değildir. Bazı küçük devletler, olanakların eksikliği ve büyük devletlere bağımlı/bağlı olmalarına ve bu ülkeler tarafından sınırlar koyulmasına rağmen dış stratejilerini bağımsız ve etkili bir şekilde yürütürler. Buna örnek olarak Tayvan ve Kuzey Kıbrıs verilebilir.

Bunlara ek olarak günümüzde, dış politika konusunda, sadece devletleri değil, çok uluslu şirketler, dernekler ve vakıflar, dünya kamuoyu, sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörleri de dikkate almak gerekli. Devletler, çeşitli düzeyde ve çeşitli yollarla olsa da bu gibi uluslararası örgütlerin eylemlerinden ve kararlarından etkilenmektedir. Uluslararası örgütler, özellikle küçük ve orta büyüklükteki devletler için bir dış politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu örgütler, gündem belirleme, norm-inşa etme ve politikaları meşrulaştırma gibi görevleri gerçekleştirerek, ülkelerin dış politikalarını etkileyebilmektedir. Bu sebeptendir ki devletler bu güçlü aktörler ile mücadele etmek ve/veya işbirliği yapmak durumundalar (Efegil, 2018: 17). Bunların yanı sıra yine, uluslararası hukuk, uluslararası ahlak ilkeleri, devletlerin dış politika eylemleri ve diğer ulus aşırı süreçlerin de dış politikaya etkisinin olduğu görülmektedir. Devletler ayrıca,

uluslararası hukuk ilkelerini ihlal etmek istemezler ancak, yukarıda da bahsedildiği gibi dış politikalarını planlarken, yine de ulusal çıkarlara öncelik verirler (Efegil, 2018: 17, 223).

3.2. Dış Politika Stratejileri

Devletler uluslararası ortamda dış politika amaçlarını gerçekleştirirken ya da diğer aktörlerden gelebilecek etkilere karşı bir dış politika izlerlerken çeşitli dış politika stratejileri izlemektedirler. Bunlar Tarafsızlık, Bağlantısızlık, İzolasyonizm (Yalnızcılık), İttifak oluşturmaktır (Sönmezoğlu, 2014: 391).

3.2.1. Tarafsızlık

Devletlerin gerek savaş, gerek barış zamanında bir dış politika stratejisi olarak benimsediği ve uyguladığı tarafsızlık politikası, hukuksal niteliğe sahip bir terimdir. Dolayısıyla da tarafsızlığı benimsemiş olan devletlere uluslararası hukuk birtakım hak ve yükümlülükler öngörmektedir. Bunlar genel olarak herhangi bir savaş zamanında savaşa katılmama ve savaşan taraflara herhangi bir yardımda bulunmama yükümlülükleridir. Uluslararası hukuk ayrıca tarafsızlık politikasını bir dış politika stratejisi olarak benimsememiş olan devletlere de tarafsızlığı benimsemiş olan devletlerin karşısında birtakım hak ve yükümlülükler öngörmektedir. Ayrıca uluslararası hukuk, taraflar için bu hak ve yükümlülüklerin geçerli olması ve tarafsızlığın hukuksal sayılabilmesi için de bir takım zorunluluklar saymaktadır. Bunlar tarafsızlığın, çatışma çıkmadan önce veya çatışma sırasında ilan edilmesi gerekmektedir (Arı, 2013: 251-252).

Savaş zamanında tarafsızlık geleneksel tarafsızlık görüşüdür. Dolayısıyla da geleneksel tarafsızlık, yasal olarak eşit iki egemen taraf arasında silahlı bir çatışma olduğunu ve üçüncü (tarafsız) bir tarafın tarafsız kaldığını varsaymıştır. Tarafsızlık yasası 1899 ve 1907 yıllarındaki Lahey Konferansında oluşturulmuş ve tarafsızlığın hak ve yükümlülükleri tanımlanmıştır. Ancak modern zamanda geçmişin aksine tarafsızlık terimi barış zamanında da kullanılmaktadır. Barış zamanında tarafsızlık politikası özellikle Soğuk Savaş dönemi sırasında benimsenmiştir (Müller, 2019: 4).

Tarafsızlık konusundaki farklılıklar yalnızca yasal, ekonomik, politik veya diğer bağlamlarla değil, aynı zamanda farklı devletler tarafından farklı şekilde kullanılması bakımından da birbirinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda tarafsızlığın farklı

kullanımlarından söz edilebilmektedir (Müller, 2019: 5). Tarafsızlık kavramı Uluslararası hukukta geçici tarafsızlık (*occasional neutrality*) ve daimi tarafsızlık (*permanent neutrality*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a) Geçici Tarafsızlık

Geçici tarafsızlık esas itibariyle, iki veya daha çok devlet arasında çıkmış olan bir savaşta savaşan devletler tarafından tanınmış olan ve savaşa katılmak istemeyen diğer bir devletin tek taraflı olarak tarafsızlık ilan etmesi ve kendisini savaş dışında tutmasını ifade eder. Dolayısıyla bu statünün ön şartı, bir savaş durumunun olmasıdır ve yalnızca savaş sırasında söz konusu olmaktadır (Terzioğlu, 2012: 40-41).

Fakat bu, tarafsız devletin tüm savaş boyunca tarafsız kalacağı anlamına da gelmemektedir ve devleti, ortaya çıkan bir savaşta tarafsız kalmaya zorlamamaktadır. Hem büyük güçler hem de küçük devletler tarafından benimsenmiş olan bu tür tarafsızlık, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda İngiltere, İsveç ve Danimarka tarafından kullanılmıştır. Ayrıca on dokuzuncu yüzyıllarda diğer farklı devletler tarafından da sıklıkla kullanılmıştır (Müller, 2019: 5). Bu tür geçici tarafsızlıkların devletler tarafından kullanımı çeşitli siyasal endişelerden kaynaklanabilmektedir. Bunun yanı sıra da ekonomik veya stratejik faydalar elde etmek gibi çeşitli siyasal sonuçlarda içermektedir (Sönmezoğlu, 2014: 392). Bunlara ek olarak da, bu tarafsızlık yalnızca herhangi bir uzun vadeli bağlılığı gerektirmeyen kısa vadeli gerçekçi bir politikayı ifade etmektedir (Müller, 2019: 5). Ayrıca, bağlı kalındığı savaş süresince de, gerek tarafsız devlet gerekse savaşan devletlere hukuk kuralları çeşitli hak ve yükümlülükler yüklemektedir. Bu tarafsızlık statüsünü benimsemiş olan devletlere uluslararası hukuk iki temel yükümlülük getirmektedir. Bunlar çekimser kalma ve fark gözetmemedir (Terzioğlu, 2012: 41).

b) Daimi Tarafsızlık

Daimi tarafsızlık ilk örneklerinde olduğu gibi, küçük devletlerin güçlü devletlerce bu statü altına konulabildiği gibi, tek taraflı olarak anayasal bir kanunla dış politika stratejisi olarak da benimsenebilmektedir. Bunların ilkinde örnek olarak, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın güçlü devletleri tarafından bu statü altına konulan 1815 yılındaki İsviçre'yi, 1831'deki Belçika'yı ve 1867 yılındaki Lüksemburg'u verebilmek mümkündür (Sönmezoğlu, 2014: 392-393). İkincisine örnek olarak ise, tek taraflı olarak

daimi tarafsızlığı seçen Laos ya da anayasal nitelikte bir tarafsızlık seçmiş olan Avusturya verilebilir. Fakat tek taraflı olarak statüyü benimsemiş olmak tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla da bu statüyü benimsemiş olan ülkenin bir iç hukuku olarak kalmaktadır. Bu bağlamda buna en iyi örnek olarak, 1995 yılında daimi tarafsızlığını tek taraflı olarak benimsemiş olan ve bu statüsü BM tarafından tanınmış olan Türkmenistan verilebilir (Terzioğlu, 2012: 46-47).

Daimi tarafsızlığın diğer bir önemli noktası da barış zamanında da bu statüyü benimsemiş olan ülkeye bazı yükümlükler yüklemesidir. Bu bağlamda daimi tarafsızlığı benimsemiş olan ülke ilk olarak herhangi bir savaşa katılmama yükümlülüğü altındadır. Kendi savunmasını yapabilecek düzeyde ulusal ordu oluşturabilir fakat askeri ittifaklara katılamazlar ve kendi ülkesinde diğer ülkelerin ve uluslararası askeri kuruluşların askeri geçişlerine ve üs kurmalarına izin veremezler (Arı, 2013: 254).

Ayrıca Müller (2019: 5-6), bu iki tarafsızlık statüsünün yanı sıra “uzun vadeli gönüllü” (*long-term voluntary*) tarafsızlıktan bahsetmektedir. Bu tarafsızlığı benimsemiş olan devletler, dış politikalarında uzun vadeli bir strateji olarak tarafsızlığı benimseyen devletlerdir. Ayrıca, uzun vadeli tarafsızlık, genellikle sınırlı askeri kaynaklara sahip küçük devletler tarafından benimsenmiştir. Bunlara örnek olarak Hollanda ve Danimarka gibi önemli deniz çıkarları olan ülkeler verilebilir. Uzun vadeli tarafsızlık, dış politikanın uzun vadeli bir amacı olarak seçilmekte ve tarafsızlığı uluslararası hukukun, uluslararası işbirliğinin veya uluslararası kurumların bir parçası olarak kurumsallaştırma çabası mevcuttur.

3.2.2. Bağlantısızlık

Bağlantısızlık, İkinci Dünya savaşı sonrasında Üçüncü Dünya ülkeleri olarak bilinen aralarında bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin başlattıkları siyasi bir akım ve bir politikadır. Kavram özünde Soğuk Savaş döneminde birbirine karşı ve rekabet halinde olan siyasi ve ideolojik bloklara girmemeyi öngörmektedir. Bu bağlamda, mevcut ittifaklara tepki olarak doğmuş olan bağlantısızlık aynı zamanda bu politikayı benimsemiş olan devletler açısından bağımsızlık anlamına gelmekteydi (Arı, 2013: 256). Bunun başlıca sebebi de uzun yıllar boyunca sömürge durumunda yaşamış olmalarıdır. Sömürge döneminde büyük güçler tarafından kendilerine imzalatılan bazı siyasi/askeri anlaşmalar, başkaları için savaşımdan başka

bir şey getirmemişti. Bağımsızlıklarını elde ettikten sonraki dönemde de büyük güçlerin bulunduğu bloklaşmalara katılarak benzer bir duruma düşmemek istiyorlardı. Bundan dolayı bu ülkeler için bağlantısızlık bağımsızlık anlamına da gelmekteydi (Sönmezoğlu, 2014: 408). Bağlantısızlık politikasıyla hem dış politikada hem de iç politikada bağımsız politikalar izleyebileceğini düşünen bağlantısız devletler çatışan bloklara katılmadan aksine bu rekabetten yararlanmayı ve ekonomik gelişmelerini sağlamayı amaçlamışlardır (Arı, 2013: 257).

Bağlantısızlık hareketinin öncüleri olarak o dönemlerin Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito, Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, Gana Başkanı Kwame Nkruma görülmektedirler (Birdişli, 2016: 81).

Bağlantısızlığı bir dış politika stratejisi olarak benimsemiş olan ülkelere bağlantısızlık hareketi, askeri ve ekonomik açıdan güçlü olan güce dayalı hiyerarşinin dışında sayılabilecek bir uluslararası konum kazandırmaktaydı. Ayrıca, bloklar ya da büyük güçler arasındaki rekabet bağlantısız ülkelere güvenlik açısından kendiliğinden bir denge mekanizması oluşturmuyordu. Bağlantısız ülkeler, hangi blok ya da büyük güçten uzak ya da yakın duracaklarını bağımsızlıklarına gelebilecek tehditlere göre gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda, söz konusu ülkeler büyük güç ya da bloktan gelebilecek tehdide karşı o bloğa ya da ülkeye karşı mesafeyi korumaya, bazı dönemlerde de tehditlere karşı bloğun ya da ülkenin rekabetçi desteğini arkasına almaya çalışmışlardır (Sönmezoğlu, 2014: 409-410).

Soğuk Savaş dönemi ve iki kutuplu sistemin sona ermesiyle beraber bağlantısızlık stratejisinin de önemini yitirmeye başlamıştır. Bunun sebebi de artık kaçınabilecek bir bloklar arası rekabetin kalmayıp, bağlantısızlık hareketinin siyasi/askeri anlamını yitirdiği ve daha çok ekonomik konulara kaydığı söylenebilmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 425). BM üçte ikisinden fazlasını oluşturan bağlantısızlar hareketinin günümüzde 120 üyesi bulunmaktadır (Birdişli, 2016: 82).

3.2.3. İzolasyonizm (Yalnızcılık)

İzolasyonizm genel olarak uluslararası sistemdeki sorunlara en alt düzeyde katılımı ya da hiç katılmamayı ve diğer devletlerle olan diplomatik ilişkilerini ve hatta ticari ilişkilerini de en alt düzeyde tutmayı öngören dış politika stratejisidir. Bu bağlamda bu

politikayı izleyen devlet herhangi bir askeri ittifaka katılmamakta ve mevcut askeri ittifaklara ve devletlere askeri kolaylıklar tanımamaktadır (Arı 2013: 246).

İzolasyonizm daha çok geçmişteki örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedenleri de günümüz dünyasında uluslararası ilişkilerde siyasal ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın giderek önem kazanmasıdır. Bu bağlamda geçmişte Yalnızcılık politikası uygulamış olan başlıca devletler sırasıyla 1823-1941 yıllarında ABD, 1917-1934 SSCB, 1960'lara kadar Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 18-19. Yüzyıllarda İngiltere'dir (Sönmezoğlu, 2014: 395).

Yalnızcılık politikasının uygulanmasının başlıca sebebi, bu politikayı uygulayan herhangi bir ülkenin ancak bu yolla kendi güvenliğini ve bağımsızlığını koruyabileceğini düşünmesidir (Arı, 2013: 246). Bu bağlamda 1960'lı yıllarda ÇHC'nin uyguladığı Yalnızcılık politikasının önemli etkenleri, belirli sosyal sistemi koruma ve/veya dış etkiler olmadan gelişimini sağlayabilmedir. Kendi kendine yeterli olmanın yanında birde uluslararası sistemde eşit güç dağılımının bulunması gerekmektedir. Bunlara ek olarak da izolasyonist politikanın uygulanabilmesi için coğrafi ve topografik koşulların da buna uygun olması gerekmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 395).

3.2.4. İttifak Oluşturma

İki kutuplu sistemin çöküşüyle beraber uluslararası sistemde devletlerarası ittifaklar oluşturma daha da önem kazanmıştır. Günümüzde uluslararası sistemde yer alan devletler dış politikalarında ittifak oluşturma stratejisinden önemli derecede yararlanmaktadırlar. Bu bağlamda ittifak oluşturma, devletlerin belirli konularda birbirleriyle birlikteliklerini ifade etmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 425-426).

İttifakların oluşumuna etki eden faktörler devletlerin sahip oldukları imkânlara göre, öz kaynakların yetersizliği ve maliyeti azaltmak ve süreyi kısaltmak şeklinde sıralanabilir (Sönmezoğlu, 2014: 427-428). Bunun dışında da bu stratejinin uygulanmasında etkili olan çeşitli önemli faktörler mevcuttur. Bunlar genel anlamda güvenlik kaygıları, güç dengesi oluşturmak, meşruiyet arayışı, saygınlık kazanmak, çeşitli içsel nedenler, ortak değerler ve diğer devleti denetim altında tutmadır (Arı, 2013: 298-303).

4. GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

Güvenlik önemlidir, aslında birçok insan bunun son derece önemli ve birincil değer olduğunun farkındadır. Güvenlik olmadan, iyi yaşamın ikincil hedefleri izlenemeyebilir. Güvenlik aynı zamanda siyasi önceliğin dilidir. Bu nedenle güvenlik dili de çekicidir ve hükümetler için retorik bir koz işlevi görebilir. Örneğin sorunları ulusal güvenlik meseleleri olarak sunmak, kıt kaynakları tercih edilen konulara yönlendirmede hükümetleri meşrulaştırabilir, sivil özgürlükleri kısıtlayabilir veya tartışmaları, bilgileri ve istihbaratı kamusal alanın dışında tutabilir. En önemlisi, askeri güç kullanmayı haklı gösterebilir. Bununla birlikte, güvenliğin önemli olduğu konusunda hemfikir olunsu da, aynı zamanda anlaşılması zor bir kavramdır (Browning, 2013: 21).

İnsanlık tarihiyle eş değer bir derinliğe sahip ve aynı zamanda dinamik sosyo-politik bir olgu olan güvenlik, insanoğlunun ontolojik kaygılarının başında yer aldığı gibi devletin varlık nedenlerinden biridir de aynı zamanda. Güvenliğin içeriği geçmiş çağlardan itibaren tehditler ve koruma alanlarında yaşanan değişime bağlı olarak gelişerek önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle ulus devletlerin ortaya çıkmasından itibaren uluslararası politikanın değişen nitelikleri ilk önce güvenlik alanında kendini hissettirmiş güvenlik kaygısı tamlayan ve tamlanan bir olgu halinde tüm devlet faaliyetlerine eklemlenerek ulusal ve uluslararası politikanın anahtar kavramlarından biri haline dönüşmüştür (Birdişli, 2020: 232).

David Baldwin'e göre güvenlik kavramını anlamak, güvenliğin sağlanabileceği koşulların belirlenmesinden tamamen farklı bir entelektüel tecrübedir. Aslında kavramsal açıklama mantıksal güvenliğin gerekli koşullarının araştırılmasından önce gelmektedir, çünkü bu koşulların belirlenmesi, öncesinde bir güvenlik kavramını gerektirmektedir (Baldwin, 1997: 8).

Baldwin, Wolfers'in 'tehditlerin olmayışı' şeklindeki güvenlik nitelendirmesini biraz karışık bulmasından dolayı onun yerine 'müktesep değerlere yönelik tehditlerin olmayışı' şeklinde bir güvenlik nitelendirmesi formüle ederek güvenliğin en geniş anlamda, iki ayrıntıya: 'Kimin için güvenlik? Hangi değerler için güvenlik?' dayanarak tanımlama yapılabilirliğini aktarmaktadır. Wolfers'in, güvenlik eğer ayrıntıları olmaksızın kullanılırsa, belirsiz bir kavram olabilmektedir sözü de bunu doğrular niteliktedir. Bu bağlamda, 'Kimin için güvenlik?' sorusuna verilecek bir dizi cevap kabul edilebilmektedir: Birey (bazı, çoğu ya da tüm bireyler), devlet için de aynı şekilde, (bazı,

çoğu ya da tüm devletler). Aynı şekilde, ‘Hangi değerler için güvenlik?’ sorusuna gelinecek olursa, Baldwin’e göre bireyler, devletler ve diğer sosyal aktörler pek çok değere sahiptirler. Bu değerler fiziksel güvenlik, ekonomik refah, özerklik, mutluluk ve daha birçoğunu içermektedir (Baldwin, 1997: 15-17).

Akademik alandaki güvenlik çalışmaları üzerine önemli bir gelişme, 1983 yılında Barry Buzan’ın İnsanlar, Devletler ve Korku adlı kitabının yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Buzan özellikle güvenliğin sadece devletlerle ilgili olmadığını, aynı zamanda tüm insanlığın bütün yönüyle ilgili olduğunu ileri sürmüştür (Williams, 2008: 3). Uluslararası Güvenlik çalışmaları da, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devleti dış ve iç tehditlere karşı nasıl koruyacağı konusundaki tartışmalardan doğmuştur (Buzan ve Hansen, 2009: 8).

Ulusal güvenlik politikası, iç temel değerlerin dış tehditlerden korunması için zorunlu olduğu düşünülen karar ve eylemleri kapsamaktadır. Aynı zamanda güvenlik ve güvenlik politikaları o kadar çok hedefi kapsamak için kullanılır ki, neyi kapsadığı konusunda tekdüze bir anlaşma yoktur ve dolayısıyla kavramın evrensel bir şekilde anlaşılması söz konusu değildir (Leffler, 2017: 318-320). Güvenlik arayışı ve maddi zenginliği artırma çabaları, devletleri diğer devletlerle rekabete sokar ve işbirliği kapsamını bir dizi seçici, kendi çıkarlarını ilgilendiren stratejiyle sınırlar. Bu ortamda, özellikle askeri güç olarak gösterilen gücün merkeziyetinin, bir devletin başarılı bir dış politika sürdürme yeteneğinin kilit belirleyicisi şeklinde görüşler mevcuttur. Coğrafi konum, maddi kaynaklar ve demografi bu denklemin diğer önemli bileşenleridir (Alden ve Aran, 2017: 5).

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, ulusal güvenliği etkileyen faktörler de değişmiş durumdadır. Daha doğrusu eskiden var olan normlar, kimlikler ve kültürle ilgili sorunlar, önemli bir sorun olarak görülerek daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Bunlar; ekonomik rekabet gücünün ve buna bağlı olarak sivil yüksek teknolojinin olası askeri kullanım için “yanılmasının” giderek daha uygun olması; devletlerin siyasi kapasitelerini test eden artan sayıda göçmen ve mülteci; ulusal refahı etkileyen çevresel bozulma tehditleri; ve insan hakları ve din dâhil olmak üzere uluslararası siyasette kültürel kimlik konularının ilgisinde algılanan artışlar. Ulusal güvenlik konusunda birbirine yakın birçok görüş mevcuttur. Akademisyenlerin ve politika yapımcıların ulusal güvenlik sorunları olarak gördükleri şeyler genellikle sabit değildir. Şimdilerde ulusal

güvenlik sadece askeri bir tanım olmamakla beraber bunun yanı sıra, siyasi yaşamın ekonomik ve sosyal boyutlarını da kapsamaktadır (Katzenstein, 1996: 44-48).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, siyasi ve entelektüel iklim de değişti. Geleneksel, dar tanımlar ile güvenlik araştırmalarının son dönemdeki geniş kavramlarını ayırt ederken, Stephen Walt, Edward Kolodziej ve Barry Buzan, diğerlerinin yanı sıra, güvenlik kavramının nasıl tanımlanacağına ve ayrıca güvenlik araştırmalarına uygun analitik yaklaşımların ve deneysel alanların kapsamına ilişkin çok farklı görüşler ifade etmişlerdir (Katzenstein, 1996: 48-49).

Bu bağlamda Buzan (2015) *“İnsanlar, Devletler ve Korku”* kitabında devletler açısından güvenliği tanımlamada öncelikli olarak kapsamlı bir devlet tanımının gerekliliğinden bahsetmektedir. Buzan'a göre sistemik açıdan devletler sosyo-politik varlıklar olarak görülmek zorundadır ve devletler, sınırlı bir toprak parçası içerisinde, yöneten kurumları ve toplumun birbirine karıştığı insan topluluğunu ifade etmektedir. Sistem içindeki etkileşimin temel amaçlarının tümü olmasa da çoğu açısından devleti oluşturan şey, ülke-hükümet-toplumun bağlantı noktasıdır. Uluslararası bakış açısından bunları birbirine bağlayan bağlar güvenliğin anlaşılması için esastır.

Güvenliğin dar tanımı, maddi yeteneklere ve askeri gücün devletler tarafından kontrolünü ifade etmektedir. Bu, yalnızca devletleri değil aynı zamanda grupları ve bireyleri ve diğer devlet dışı aktörleri de etkileyen askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel güvenlik tehditleri arasındaki ayrımlarla çalışmaktadır. Farklı analitik perspektifler farklı ulusal güvenlik tanımları önerdiğinden, bu tür anlaşmazlıklar muhtemelen kaçınılmazdır. Devletle ve ulusal güvenliğin geleneksel meseleleriyle ilgilenenler, son yıllarda geliştirilen yerleşik gerçekçi ve liberal yaklaşımları tercih etme eğilimindedir. Bunun yanı sıra, sadece devletleri değil, aynı zamanda devlet dışı aktörleri de etkileyen geleneksel olmayan, daha geniş ulusal güvenlik tanımlarıyla ilgilenenler ekonomik rekabet gücü, insan hakları veya insan refahı gibi alternatif analitik perspektifleri tercih etme eğilimindedir (Katzenstein, 1996: 49).

Sonuç olarak devletlerin ulusal güvenlik nesneleri birbirinden son derece farklılık gösterebilmektedir. Bunun yanı sıra bütün devletler ekonomik tehditlere açık, askeri ve çevresel tehditlere karşı bir dereceye kadar savunmasızdır. Birçoğu da temel politik ve toplumsal güvensizlikten mustarıdır. Devletin farklı bileşenleri farklı türden tehditlere karşı savunmasız görünmektedir, bu da ulusal güvenliği sadece bir askeri savunma

mesesi olmaktan ziyade birçok boyutta bir sorun haline getirmektedir (Buzan, 2015: 92-93).

En basit şekliyle ulusal güvenlik, devletin dış çevresiyle olan ilişkisini kast etmektedir, yani kendini ve vatandaşlarının güvenliğini dış çevreden korumaktır. Devlet ve toplum birbirine yakından bağlı olduğundan dolayı iç kaynaklı sorunlar, ulusal güvenlik kaygılarında dış kaynaklı sorunlara kıyasla daha küçük bir rol oynamaktadır. Buzan bunun sadece güçlü devletler için geçerli olabileceğini savunmaktadır. Sebebi ise, güçlü devletler ulusal güvenlik için görece olarak açık bir referans nesnesi ortaya koymaktadırlar. Ayrıca bu devletler nüfus arasında geniş otorite kaynağına sahiptirler. Zayıf devletler için ise ulusal güvenlik fikri, güçlü devletlerin yapısına dönüşmedikçe anlamsızlaşmaktadır. Bunun sebebi de zayıf devletlerde, iç kaynaklı sorunlar neredeyse hiçbir zaman tamamen dış güçlerin etkilerinden ayrılamaz bu anlamda Buzan'a göre, zayıf devletler doğaları gereği güvensiz olacaklardır (Buzan, 2015: 97-99).

5. TÜRKMENİSTAN’IN GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKASININ HEDEFLERİ VE SONUÇLARI

Türkmenistan Anayasasına göre dış politika Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda Bakanlar Kurulu devletin dış politikasının ana yönleri ve buna ek olarak devletin iç politikasının ana yönleri ve ekonomik ve sosyal kalkınma programları hakkında öneriler geliştirir ve bunları Parlamente’ya sunmaktadır. Cumhurbaşkanı ise dış politikanın uygulanmasını yönlendirmektedir. Diğer devletlerle ilişkilerde Türkmenistan’ı temsil eder, Türkmenistan’ın yabancı devletlerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki büyükelçilerini ve diğer diplomatik temsilcilerini atar (Türkmenistan Anayasası, 1992: 55, 76).

Türkmenistan’ın dış politikası ve dış politika hedefleri Türkmenistan Anayasasının daimi tarafsızlığa ilişkin anayasa kanununa ve diğer yasama kanunlarına dayanmaktadır. Bununla birlikte Türkmenistan’ın dış politikası, iç politikasının mantıksal bir uzantısıdır ve BM tarafından tanınan uluslararası yasal daimi tarafsızlık statüsü çerçevesinde belirlenmektedir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Türkmenistan’ın politikasının öncelikleri, kapsamlı barış, istikrar ve güvenliğin teşvik edilmesi, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin tutarlı bir şekilde uygulanması, “Açık Kapılar Siyaseti” çerçevesinde daimi tarafsızlık, barışsever, iyi komşuluk ve çıkar ortaklarıyla karşılıklı yarar sağlayan işbirliği ilkelerine dayanan yapıcı bir dış politika uygulamak. Bunun yanı sıra bölgede ve ötesinde komşuluk ilişkilerinin ve işbirliğinin pekiştirilmesi, silahsızlanmanın uygulanması için uygun koşulların yaratılması, mevcut çatışma ve çelişkilerin barışçıl siyasi yollarla çözümlenmesi ve enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Türkmenistan, komşu devletlerle, özellikle Orta Asya ve Hazar Havzası ülkeleriyle geleneksel olarak dostane ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerini sürekli olarak pekiştirmekte çabası içerisinde. Aynı zamanda, Orta ve Yakın Doğu Devletleri, Asya ve Pasifik Okyanusu bölgesi ile yakın işbirliği geliştirme hedefleri mevcuttur. Bunun yanı sıra Türkmenistan’ın dış politikasının ana rotası, Avrupa ve Amerika kıtalarının ülkeleriyle çok taraflı ortaklıktır. Yetkili uluslararası örgütler ve yapılarla işbirliğinin daha da geliştirilmesi de öncelikli yer tutmaktadır (Ministry Of Foreign Affairs Of Turkmenistan, 2021).

Türkmenistan dış politikasının ana bileşenlerinden biri olarak, insanlığın ilerlemesini ve gelişmesini sağlamayı, yaşam standartlarını ve insanların refahını

artırmayı. Küresel ekonomi ve toplumsal gelişme, bireyin yaratıcı kapasitelerinin azami ölçüde gerçekleştirilmesi ve insan hakları ile temel özgürlüklerin desteklenmesi için elverişli koşullar yaratmayı amaçlayan BM çalışmalarına aktif katılımında görmektedir (Ministry Of Foreign Affairs Of Turkmenistan, 2021).

5.1. Türkmenistan'ın Dış Politika Hedefleri

Her ülkenin dış politika hedefleri birbirinden farklılık göstermektedir. Fakat bunlar genel bir kategori içerisinde toplandıklarında, var olmaya ilişkin hedefler, güvenlik-saygınlık yelpazesi üzerindeki hedefler ve uzun dönemli jeopolitik ve ideolojik hedefler şeklinde sıralanabilmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 364).

Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığı uluslararası yasal statüye dayanan dış politika stratejisi niteliksel olarak yeni bir anlama sahiptir. Bu bağlamda, Türkmenistan'ın diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla iyi komşuluk, eşitlik ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğine giden barışçıl yolu tüm zamanların en yüksek seviyesindedir. Devletin dış politikasının ana yönleri ve ülkelerle işbirliği biçimleri, ülkenin topraklarının coğrafi konumu, yani jeopolitik durum tarafından belirlenir. Bu nedenle yakın tarihi, siyasi, ekonomik ve kültürel bağları olan komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi Türkmenistan jeopolitiğinin önceliğidir. Türkmenistan, yakın komşularıyla dostane ilişkileri, her alanda geniş işbirliğini egemenlik ve tarafsızlık statüsünü güçlendirmenin ve dış politika hedeflerini başarıyla gerçekleştirmenin garantisi olarak görmektedir. Dünya toplumuna katılımını sürdürmek ve mevcut fırsatlardan yararlanmak için Asya, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ve Avustralya gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle de yapıcı ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkmenistan'ın başta BM, Avrupa Birliği (AB), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve diğer büyük uluslararası kuruluşlar olmak üzere büyük uluslararası kuruluşlarla işbirliği, da buna yöneliktir (Suhanow, 2011: 292-294).

Bir önceki paragrafta değinildiği gibi, Türkmenistan'ın dış politikası ve dış politika hedefleri daimi tarafsızlığına ilişkin anayasaya, tarafsız bir devlet olarak Türkmenistan'ın dış politika algısına ve diğer kanunlara dayanmaktadır.

Bu bağlamda Türkmenistan Dış İlişkiler Bakanlığı'nın internet sayfasında açıklamış olduğu dış politikasının ana hedefleri şu şekildedir:

a) Türkmenistan'ın devlet egemenliğini korumak ve güçlendirmek, uluslararası sistemdeki rolünü ve önemini artırmak; İlk paragrafta sıralanan dış politika hedeflerinden yola çıkarak buna kısaca var olmaya ilişkin hedefler denebilir.

b) Devletin iç gelişimi için en uygun dış politik koşulları yaratmak;

c) Diplomatik ilişkilerin uluslararası uygulamasında mevcut olan tüm biçimleriyle Türkmenistan'ın ulusal çıkarlarını korumak ve uygulamak;

d) Türkmenistan'ın güvenliğini siyasi, diplomatik yollarla sağlamak; Bu da güvenlik-saygınlık yelpazesi üzerindeki hedefler içerisine konulabilir.

Görüldüğü gibi Türkmenistan'ın dış politika hedefleri, ilk paragrafta adı geçen bütün ülkeler için geçerli genel kategori içerisinde toplanan hedeflerle benzer bir içeriğe sahiptir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

5.2. Türkmenistan'ın Dış Politika Stratejisi: Daimi Tarafsızlık

Daimi Tarafsızlık Türkmenistan'ın dış politikasının merkezinde yer almaktadır ve bağımsızlığın güçlendirilmesinde önemli bir kavram olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkmenistan daimi tarafsızlık stratejisiyle yabancı aktörlerin olası dayatmasına karşı bir önlem olarak da görmektedir (Bohr, 2016: 61).

Temmuz 1992'de, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (şimdiki AGİT) devlet ve hükümet başkanlarının toplantısında, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov ilk kez siyasette pozitif tarafsızlığı ve ekonomide açıklığı Türkmenistan'ın temel ilkeleri olarak ilan etti.

15 Mart 1995 tarihinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) üye devlet başkanlarının İslamabad'daki üçüncü toplantısında, Cumhurbaşkanı Niyazov, Türkmenistan'ın kalıcı tarafsız bir devletin tüm yükümlülüklerini anayasal olarak kabul ettiğini ve ilgili uluslararası garantilerle bölgenin barış merkezi olarak hareket etmeye hazır olduğunu vurgulayan bir açıklama yaptı. İslamabad'da konuşan Niyazov, ilk bakışta gündemin sınırlarını aşan ve Orta Asya bölgesi için olağanüstü olan önerilerde bulundu (Shikhmuradov, 1997: 3).

Niyazov 22 Ekim 1995 tarihinde BM kuruluşunun 50. yıldönümünde yaptığı konuşmada, daimi tarafsızlığın hem Türkmenistan hem de BM için öneminden bahsetmiştir.

Bağımsızlığını ilan etmesinden ve 2 Mart 1992’de BM’ye üye olmasından bu yana Türkmenistan, yeni bir dünya modelinin şekillendiği bir dönemde dünya toplumunun işlerine bağımsız olarak katılabilmektedir. Türkmenistan, BM’in amaç ve ilkelerine sıkı sıkıya bağlılığını ilan ederek, ilke temelinde seçimini yapmıştır. Var olan farklılıkların bilincinde olarak dünyayı birleştirme felsefesine inananların yanındayız; BM’in önceliğini tanıyanlarla birlikte duruyoruz.

Doğal ve entelektüel kaynaklarıyla birleşen muazzam insan potansiyeli göz önüne alındığında, bölgemiz dünyanın en zengin ve en müreffeh bölgesi olmak için her türlü olasılığa sahiptir. Ne yazık ki, istikrarsızlık ve uzun süredir devam eden bölgesel çatışmalar, Asya’da kalıcı bir siyasi zemin haline geldi ve bu da yerel kalkınma ile ilgili sorunların çözümünü önemli ölçüde engelledi. Bunun yanı sıra Türkmenistan da büyük bir dünya kavşağında yer alıyor; dünyadaki hidrokarbon yataklarının dörtte birinden fazlasına sahiptir ve doğal gaz rezervlerinde dördüncü sıradadır. Bu, tarafsızlık politikamızın doğru olduğunu ve Türkmenistan’ın coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak uluslararası işbirliğinin çıkarlarını karşılayacağını açıkça vurgulamaktadır.

Türkmenistan tarafsızlık statüsüyle, barışın inşası ve sürdürme programını uygulamada BM hedeflerini desteklemeye hazırdır. Tarafsızlık statüsünün sadece hakları değil, aynı zamanda BM ilkeleri uyarınca tam olarak üstlendiğimiz ve yerine getirmeye hazır olduğumuz sorumlulukları da içerdiğinin farkındayız. (General Assembly Fiftieth Session - 36th plenary meeting Sunday, 22 October 1995, 3 p.m. New York).

12 Aralık 1995’te BM Genel Kurulu’nun 50. oturumunda, biri “Uluslararası Güvenliği Destekleme” başlıklı olmak üzere toplam 52 karar kabul edilmiştir. Oturumda iki konu ön plandaydı, Türkmenistan’ın daimi tarafsızlığı ve Balkan ülkeleri arasında iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi (Шихмурадов, 2020). Bu oturumda 185 üye devletin oybirliğiyle BM Genel Kurulu tarafından Türkmenistan’ın daimi tarafsızlığı hakkındaki karar onaylanmış ve BM statüsünün tanınması ve desteklenmesini belirtmiş ve BM üye devletlerinden bu statüye saygı göstermeleri ve desteklemeleri istenmiştir ve Türkmenistan Daimi Tarafsız ülke olarak tanınmıştır (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی, 2020). BM Genel Kurulu, Türkmen tarafsızlığı fikrini desteklemesi ve o zamandan beri cumhuriyetin tarafsızlığı hem liderliği hem de sınırları dışındaki birçok politikacı tarafından Türkmenistan’ın ve kişisel olarak devlet başkanı S. Niyazov’un uluslararası politikadaki en büyük başarılarından biri olarak değerlendirilmektedir. (Шихмурадов, 2020).

Daimi tarafsızlık Türkmenistan iç ve dış politikasının temelini oluşturmaktadır. Daimi tarafsızlık BM Genel Kurulu kararına atıf yapılarak anayasasında da yer verilmiştir:

Türkmenistan, hukuka göre daimi tarafsız yasal statüye sahiptir. 12 Aralık 1995 tarihli BM Genel Kurulunun “Türkmenistan’ın Daimi Tarafsızlığı” Kararında: “1. Türkmenistan tarafından ilan edilen daimi tarafsızlığın yasal statüsünü tanır ve destekler; 2. Birleşmiş Milletler üye devletlerini Türkmenistan’ın bu seçimine saygı duymaya ve onu korumaya ve onun bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırıyor”. Türkmenistan’ın dünya toplumu tarafından tanınan kalıcı tarafsızlığı, iç ve dış politikasının merkezinde yer almaktadır (Türkmenistan Anayasası, 2003: 1).

5.2.1. Türkmenistan’ın Daimi Tarafsızlık Statüsünün Özellikleri

Türkmenistan’ın daimi tarafsızlık statüsü, geçmişte örnekleri görülen daimi tarafsızlık statüsüne sokulan devletlerin daimi tarafsızlığından farklıdır.

Bir devlet için tarafsızlık statüsü fikri yeni bir olgu değildir örneğin, İsviçre’nin tarafsızlığı 1815’te Helvetic Sendika İşleri Deklarasyonu’nun (*Helvetic Union Affairs Declaration*) kabul edilmesiyle başladı. Belçika’nın tarafsızlığı ise 1831’de tanımlandı ve 1919’a kadar varlığını sürdürdü. Lüksemburg’un tarafsızlığının da benzer bir kaderi vardı. Sonraki tarihsel süreçte, örneğin Yunanistan, Afganistan, Mısır ve bir grup İskandinav ülkesi gibi çeşitli devletlerin tarafsızlığını tanımak için bir dizi proje yapıldı. Ama hepsi sadece fikirlerden ibaretti ya da başarısız projelerdi. Aslında, yalnızca İsviçre tarafsızlık statüsünü korumayı başardı. Buna ek olarak, Avusturya 1955’te tarafsızlık kazandı (Shikhmuradov, 1997: 4).

Bir dış politika stratejisi olarak Türkmenistan’ın daimi tarafsızlık statüsünü diğerlerinden ayıran özellikler şunlardır:

a) İrادی ve Tek Taraflı Olması

Türkmenistan’ın tarafsızlığı uluslararası yükümlülükten kaynaklanmamakla beraber tek taraflı ve gönüllü olarak ilan edilmiştir. Tarihte herhangi bir devletin tarafsızlığının tanınması söz konusu ülke tarafından değil, savaş halindeki ülke tarafından başlatılmıştır. Dolayısıyla geçmişte daimi tarafsızlık statüsüne sokulan diğer devletlerin durumundan farklılık göstermektedir. Türkmenistan’ın yapmış olduğu bu tercihi tamamen kendi serbest iradesine dayanmaktadır (Terzioğlu, 2012: 77).

Türkmenistan hükümeti, Orta ve Güney Asya’da istikrar ve kalkınma ihtiyacını ve ülkenin jeopolitik ve etno-kültürel durumunu değerlendirdikten sonra, uluslararası alanda tanınan kalıcı bir tarafsızlık statüsünün izlenecek en uygun yol olduğu sonucuna

varmıştır. Bu nedenle bağımsızlığın ilk günlerinden, Türkmenistan'ın dış politika stratejisinin geliştirildiğı günlerden itibaren tarafsızlık ilkeleri benimsenmiştir. Tanınan tarafsızlık statüsünü elde etme rotası, hem politik hem de ekonomik karakterdeki pratik önlemlerle desteklenmiştir. Kavram olarak daimi tarafsızlık fikri, Türkmenistan Devlet Başkanı Niyazov ve diğeri yetkililer ile resmi ve çalışma toplantılarında sürekli takip edilmiş ve diğeri ilgili ülkelerin tanınması için çalışmalar yürütölmüştür (Shikhmuradov, 1997: 2-3).

Türkmenbaşı'nın yazmış olduğı Ruhnama isimli kitabında da tarafsızlığı tek taraflı ve iradi olarak seçmiş olduğı şu sözlerden de anlaşılmaktadır:

Bu adımıımız Türkmenistan'da ve bölgede barışa büyük katkı sağlayacaktır. Bu konu bizim için çok önemli. Çünkü Türkmenistan, doğal kaynakların en zengin olduğı dünyanın en önemli bölgelerinden birinde yer almaktadır. Bu, bizim bakış açımızdan kaçınılmaz olarak kalıcı tarafsızlık politikasını zorunlu kılmaktadır. Türkmenistan coğrafi olarak önemli ve kritik bir konumda... ve coğrafi öneminin farkında olarak uluslararası arenada buna göre hareket etmeyi kabul etti. Bu nedenle Türkmenistan tarafsız bir dış politika izlemeye çalıştı. Bundan sonra Türkmenistan dış ve iç politikasını kalıcı tarafsız bir ülke olarak yürütmek istiyor. Bu bağlamda, BM'nin hem başkanının hem de üye devletlerinin onayını istiyoruz (Türkmenbaşı, 2005: 282).

b) Uluslararası Tanınırlık

Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığı BM Genel Kurulu kararına göre BM Örgütü tarafından 185 üye devletin de desteğıyle 12 Aralık 1995'te Daimi Tarafsız Devlet olarak tanındı. 3 Haziran 2015 tarihinde BM Genel Kurulu 69. oturumunda 193 devletin desteğıyle yeniden teyit edildi (Başımow, 2021). Türkmenistan'ın tarafsızlığı iç hukuk mevzuatına dayanması, BM Genel Kurulu kararı ile tanınması bakımından, Avusturya'nın tarafsızlığına benzemektedir. Dolayısıyla örgütün, Türkmenistan'ın tarafsızlığına saygı göstermek ve ihlal etmemek gibi yükümlölükleri vardır. Fakat BM Genel Kurulunun bu kararı bağlayıcı olmamakla beraber tavsiye niteliğindedir ve Türkmenistan'ın tarafsızlığını üye ülkelerin tanıma yükümlölüğü yoktur. Fakat buna rağmen Türkmenistan'ın tarafsızlığı, çeşitli devletler tarafından tanınmıştır (Terzioğlu, 2012: 77-80).

c) Pozitif Tarafsızlık

Hukuki açıdan bakıldığında pozitif tarafsızlık diye bir kavram bulunmamaktadır. Bu kavram Türkmen devlet yetkilileri tarafından kullanılmıştır ve siyasi bir tercihi yansıtmakla beraber bölgede barışa katkı sağlama olarak görülmektedir. BM açısından bakıldığında da bölgede barışçıl bir atmosfer yaratacağı ve bazen de tampon bölge olacağı düşüncesi, Türkmenistan'ın tarafsız bir ülke olmasını gerektiriyordu. Ayrıca BM'nin bölgedeki bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeleri dünya düzenine sorunsuz bir şekilde uyumunu sağlamak amacı vardı (Demirel, 2019: 34).

Bu çerçevede, BM örgütünün özel bir misyonu olan BM Orta Asya Önleyici Diplomasi Bölgesel Merkezi (UNRCCA), Orta Asya devletlerinin girişimiyle 2007 yılında Türkmenistan'da kurulmuştur. Merkezin rolü, bölgesel istikrara yönelik mevcut ve potansiyel tehditleri belirlemek ve ele almaktır. Merkez ayrıca, bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde Orta Asya devletleri arasındaki ortaklıkları kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca uluslararası terörizm ve aşırılık, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlar ve çevre sorunları dâhil Orta Asya'nın karşı karşıya olduğu çok sayıda tehdidi dikkate almaktadır. Merkez, ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak ve olası tehditleri ortadan kaldırmak için Orta Asya ülkelerinin hükümetleri arasında diyalogu teşvik eder; bölgede faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla düzenli temasları sürdürmekte, onların barış yapma çabalarını ve girişimlerini teşvik edecek çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca Merkez sürdürülebilir kalkınma ve çatışma önleme alanında çalışan diğer BM kuruluşları ile işbirliği yapar. Merkez, faaliyetlerinde tarafsızlık ilkesini takip eder. Sorunların hâlihazırda var olan çözümlerinin uygulanmasında ısrar etmiyor, ancak Orta Asya bölgesinin özelliklerine uyarlanmış yerel modellerin detaylandırılmasını kolaylaştırmaya çalışıyor (United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia, 2021).

Türkmenistan ayrıca daimi tarafsızlık statüsüyle, bölgesel sorunların çözümünde tarafsızlığının olumlu rolü, modern uluslararası ilişkilerin organizasyonunda benzersiz bir örnek olmayı hak ettiğini düşünmektedir (Türkmen Politehniki Instituty, 2010: 249-261).

Niyazov'un da belirttiği gibi, Asya kıtası hiçbir zaman akut uluslararası sorunları herhangi bir sözleşme olmaksızın çözmenin mümkün olduğu bir merkeze sahip olmamıştır. Avusturya ve İsviçre'nin siyasi ve barış yapıcı merkezlerinin uluslararası

ilişkiler tarihine katkılarını kabul ederek, Asya’da da bu tür merkezlerin kurulması ihtiyacını yeni siyasi gerçeklerin dikte ettiğini vurguladı (Shikhmuradov, 1997: 3).

Türkmenistan’ın pozitif tarafsızlığı, tüm devletlerle dostane, yapıcı ve saygılı ilişkileri, BM ve uzman kuruluşlarıyla kurulan işbirliği, diğer saygın kuruluşların çalışmalarına katılım, ülkenin en önemli olanın çözümüne daha etkin katılımı için elverişli fırsatlar yaratmaktadır (Shikhmuradov, 1994: 3-4).

5.2.2. Türkmenistan’ın Daimi Tarafsızlık Statüsünden Doğan Yükümlülükleri

Türkmenistan’ın daimi tarafsızlık ilkelerinin Tarafsızlık Kanunu çerçevesinde belirlendiğini belirtmiştik. Buna göre doğrudan tarafsızlığı ilgilendiren yükümlülükler bulunmakla beraber, dolaylı olarak daimi tarafsızlığı ilgilendiren iç ve dış politikayla ilgili bazı yükümlülükler de bulunmaktadır.

Türkmenistan, iç ve dış politika siyasi yönelimini, daimi tarafsızlığına ve bu konudaki tutarlı uluslararası yükümlülüklerini garanti eder (Tarafsızlık Kanunu, 1995: 12).

a) Daimi Tarafsızlığını Korumak ve Sürdürmek

Türkmenistan, Tarafsızlık Kanununa göre, egemen bir devletin devredilemez haklarının kullanılması çerçevesinde daimi tarafsızlığını gönüllü olarak beyan eder ve bunu tutarlı bir şekilde desteklemeye ve uygulamaya devam edecektir. Türkmenistan’ın daimi tarafsızlığı aynı zamanda, toplumda istikrar ve uyumu güçlendirmeyi, bölgeyi ve dünya devletleriyle dostane ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Türkmenistan’ın sosyal ve dış politikasının temel taşıdır (Tarafsızlık Kanunu, 1995: 1).

b) Askeri İttifaklara Katılmamak

Türkmenistan askeri ve siyasi birliklere veya ittifaklara, katı düzenleyici işlevlere sahip diğer kuruluşlara katılmamıştır. Ayrıca kendi topraklarında yabancı ülkelerin, blokların ve ittifakların askeri üsleri ve askeri birimleri yoktur. Özellikle, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi olan Türkmenistan, Kolektif Güvenlik Konseyine katılmamıştır. BDT İçinde Askeri Gözlemciler ve Ortak Barışı Koruma Kuvvetleri Anlaşmasını ve Topluluk Üyesi Devletlerin Üçüncü Devletlerle Olan Dış Sınırlarının

Korunması Antlaşmasını da imzalamamıştır. Siyaset, ekonomi ve diğer alanlarda karar verme özgürlüğüne sahip olan Türkmenistan, komşuları da dâhil olmak üzere herhangi bir devletle bölgesel veya başka türden tartışmalara sahip değildir (Shikhmuradov, 1997: 4).

Türkmenistan, askeri ittifaklara ve birliklere güçlü taahhütlerle veya katılımcılarının toplu sorumluluğunu dikkate alan hükümetler arası birliklere katılmaz. Türkmenistan'ın dış politikası diğer devletlerin çıkarlarını sınırlamaz ve güvenliklerini tehdit etmez (Tarafsızlık Kanunu, 1995: 4).

c) Barışsever Dış Politika İzlemek

Türkmenistan 1992'de BM, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşlara tam üye olduktan sonra, Türkmenistan'ın dış politikası, uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilke ve normlarını izledi. Öncelikle, barış içinde bir arada yaşama, güç kullanımının reddedilmesi, diğer devletlerin içişlerine karışmama, vb. ilkeleridir.

Türkmenistan, nükleer ve diğer türden kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi için bir dizi uluslararası anlaşma ve sözleşmeyi koşulsuz olarak imzalayan ilk ülkelerden biriydi. Özellikle Türkmenistan, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi anlaşmasını, biyolojik silahların geliştirilmesini, üretilmesini ve stoklanmasını yasaklayan ve bunların yok edilmesine yönelik sözleşmeyi onayladı. Türkmenistan, insani konularla ilgili 1949 Cenevre Sözleşmelerini imzaladı (Shikhmuradov, 1997: 4).

Türkmenistan nükleer ve bakteriyolojik silahları veya diğer kitle imha silahlarını üretmeyecek veya dağıtmayacak veya kendi topraklarında yabancı devletlerin askeri üslerini konuşlandırmayacaktır (Tarafsızlık Kanunu, 1995: 6).

Türkmenistan, bu ve benzeri yükümlülüklerini etkin bir şekilde gerçekleştirmek için, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve diğerleri gibi uluslararası kuruluşlardaki üyeliğini etkin bir şekilde kullanmaktadır (Başımow, 2021).

5.3. Türkmenistan'ın Diğer Dış Politika Araçları

Türkmenistan, diğer ülkelerle karşılıklı dostane ilişkiler kurmanın ve her alanda geniş işbirliği yapmanın, egemenliği ve tarafsızlık statüsünü güçlendirmenin ve dış

politika hedeflerine başarıyla ulaşmanın garantisi olarak görmektedir. Bu bağlamda Türkmenistan'ın başta BM, AB, AGİT, İİT, OECD ve diğer büyük uluslararası kuruluşlar olmak üzere başlıca uluslararası kuruluşlarla işbirliğini de dış politika hedeflerine ulaşmada önemli bir aracı olarak görmektedir (Türkmen Politehniki Instituty, 2010: 249-251).

Türkmenistan'ın Dış İlişkiler Bakanlığının internet sayfasında açıklamış olduğu dış politika araçları şu şekildedir:

- Diplomasi: Türkmenistan'ın güvenliğini siyasi, diplomatik yollarla sağlamak;
- İşbirliği: Eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde tüm uluslararası ortaklarla karşılıklı yarar sağlayan işbirliğini geliştirmek;
- Uluslararası Hukukun Evrensel İlkelerine Bağlılık: Türkmenistan'ın dış politika faaliyetlerinin uluslararası hukuka ve BM Şartına tam uyumunu sağlamak; (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Bu bağlamda Türkmenistan Anayasası'nın 6. Maddesinde de karşılıklı dostane diplomatik ilişkilere yer verilmiştir. Buna göre Türkmenistan dünya toplumunun tam teşekkülü bir üyesidir ve dış politikasında kalıcı tarafsızlık, diğer ülkelerin içişlerine karışmamak ilkesinin yanı sıra, askeri güç kullanmayan ve askeri ittifaklarla katılmayan bir devlettir. Buradan yola çıkarak, bölge ülkeleri ve dünyadaki tüm ülkelerle barışçıl, dostane ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkileri teşvik etmekte ve evrensel olarak tanınan uluslararası hukuk normlarına öncelik verdiğini öne sürmektedir (Türkmenistan Anayasası, 2003: 6).

Ayrıca Türkmenistan, dünyanın tüm halkları ile eşit, karşılıklı yarar sağlayan, bir işbirliği kurmaya çalışan uzlaşmacı bir devlet olarak bilindiğini iddia ederek, ulusal çıkarları sağlamanın stratejik hedefleri, dünyadaki küresel barış ve güvenlik sorunları alanındaki çabaları birleştirmek ve bugün insanlığın karşı karşıya olduğu tehditler karşısında, ticaret, ekonomik, kültürel ve insani ilişkilerin geliştirilmesinde bölgesel ve bölgelerarası işbirliğini genişletmek için uygun koşullar yaratma gibi görevlerle daha yakından ilgili olduğu da öne sürülmektedir (Türkmen Politehniki Instituty, 2010: 261-262).

Gurbanguly Berdimuhamedov'un "BM'in barışı daimi kılmanın askeri yolla değil de barış içerisinde, siyasi-diplomatik yolla olması gerektiğini savunan prensibinin değişmezliği, bizim menfaatlerimizin bölge ve dünya ülkelerinin menfaatleriyle uyumlu

olduğu güvenlik programlarımızın uygulanmasında, tarafsızlığımızı korumamızda ve sürdürmemizde önemli yer tutmaktadır” sözleri de Türkmenistan’ın diplomasiyi ön planda tuttuğunun bir göstergesidir (Berdimuhamedov, 2010: 34).

6. TÜRKMENİSTAN’IN GÜVENLİK ALGISI VE POLİTİKASI

Türkmenistan doğal enerji kaynakları bakımından zengin ve Avrupa’ya doğal gaz sağlama açısından Rusya’ya alternatif oluşturma potansiyeline sahip bir ülkedir. Hazar Denizine kıyısı olması ve oradaki doğal gaz kaynaklarının Basra Körfezi üzerinden dünyaya taşınabilmesi açısından da stratejik öneme sahiptir. Jeopolitik faktörlerin yanı sıra doğal enerji kaynaklarının varlığı, diğer devletlerin dikkatini ve çıkarlarını bu bölgede giderek daha fazla yoğunlaştırmasına neden olmaktadır. Bu açıdan, Türkmenistan gerek Avrupa, gerek Çin bakımından önemli sayılmaktadır (Birdişli ve Berber, 2012: 40).

Böyle bir durum, Türkmenistan’ı dış politika ve güvenlik konusunda bilinçli bir seçim yapma ve önemli sorumluluk üstlenme ihtiyacıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu açıdan Türkmenistan’ın yeni çıkar çatışmalarına sahne olabilecek bir coğrafyada olması bağımsızlık sonrası Türkmenistan’ın ilk Devlet Başkanı Niyazov’u ve diğer devlet yöneticilerini yeni bağımsızlığını kazanan Türkmenistan’ın varlığını koruyabilmek adına daimi tarafsızlık siyasetini bir dış politika ve güvenlik politikası aracı olarak benimsemeye itmiştir. Ayrıca, Türkmenistan’ın Sovyet Sistemi içerisinde askeri alanda eğitilmiş ve tecrübeli kadroları yetiştirememiş olması ve buna bağlı olarak bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan güvenlik kaygıları da Türkmenistan’ı bu tercihe yöneltmiştir (Birdişli, 2013: 419-420).

Devletler açısından ulusal güvenlik konuları öncelikli gelmektedir. Bu bağlamda Türkmenistan’ın ulusal güvenlik anlayışına kısaca bakılacak olursa, Türkmenistan’ın ulusal güvenlikle ilgili kanununa göre ulusal güvenlik, birey, toplum ve devletin gelişmesini sağlayan ulusal çıkarların, gerçek ve potansiyel tehditlerden korunması durumudur. Ulusal güvenliğe yönelik bu tehditler, Türkmenistan’ın ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesini engelleyen veya engelleyebilen, toplum için tehlikeli olan iç ve dış durumların ve olguların toplamını ifade etmektedir. Bu bağlamda da Türkmenistan’ın ulusal güvenlik sistemini, ulusal güvenlik alanındaki devlet politikası çerçevesinde Türkmenistan ulusal güvenlik konuları tarafından uygulanan yasal, örgütsel, ekonomik,

teknik ve diğer önlemlerin toplamı oluşturmaktadır. Ulusal güvenlik nesnelerini insan hakları ve özgürlükleri, toplumun maddi ve manevi değerleri, devlet, anayasal yapı oluşturmaktadır. Ulusal güvenlik konularını ise, yetkilerini yasama, yürütme ve yargı makamları aracılığıyla kullanan devlet ve ayrıca ulusal güvenliğin sağlanmasında devlet politikasının uygulanmasına katılan Türkmenistan bireyleri ve tüzel kişilikleri oluşturmaktadır (Ulusal Güvenlik Kanunu, 2013: 1, 2, 3, 5).

Görüldüğü gibi Türkmenistan'da resmi kaynaklarda güvenlik “*birey, toplum ve devletin gelişmesini sağlayan ulusal çıkarların, gerçek ve potansiyel tehditlerden korunması*” şeklinde ifade edilmektedir (Ulusal Güvenlik Kanunu, 2013: 1).

Güvenlik politikaları genellikle devlet ya da birey merkezli olarak sınıflandırılır. Devlet merkezli politikalar Hard Politics olarak adlandırılan realist bir yaklaşımı barındırır. Bir güvenlik politikası içinde tam olarak tanımlanmamış *Ulusal Çıkarlar* ya da *tehditler* kavramları konuyu devlet merkezli realist güvenlik çerçevesinde tutmaya yeter. Nitekim Türkmenistan'ın açıklanmış güvenlik politikasında konunun doğrudan ulusal çıkarlar üzerinden tanımlanması Türkmenistan'ın güvenlik politikasının devlet merkezli olduğunun bir göstergesidir.

Bağımsızlık sonrasında Türkmenistan'ın güvenlik algısı, buna bağlı olarak güvenlik politikaları, diğer devletler için olduğu gibi, Türkmenistan içinde belirli bir tarihsel bağlamda şekillenmiştir. Bu bağlamda Türkmenistan'ın kendine özgü güvenlik algısının oluşmasında tarihsel tecrübeler kadar belirleyici etkiye sahip olan diğer bir unsur da coğrafyadır. Öte yandan ulusal güvenliğe yapılan önemli vurgu da büyük ölçüde bu unsurlarla ilintilidir. Üstelik Türkmenistan, dünya politikasında kendisine hem fırsatlar hem güvenlik sorunları sunabilen özel bir jeopolitik konuma sahiptir ve güvenlik algısında coğrafyanın etkisini fazlasıyla hissetmektedir. Bu çerçevede Türkmenistan'ın dış ve güvenlik politikaları üzerinde belirleyici olan güvenlik algısının oluşmasında ve şekillenmesinde, tarihsel bağlam ve coğrafi etkenin önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

Türkmenistan bağımsızlığın ilk yıllarında eski merkez Rusya ile ilişkilerini öncelikli olarak görmeye devam etmiştir. Güvenlik alanda öncelikli etkileşim alanı askeri gelişme alanıydı. Bu bağlamda Aşkabat ve Moskova arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak 8 Nisan 1992'de kurulmuştur ve ilk parametreleri, 31 Temmuz 1992 tarihli devletlerarası Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı belirlemeyi amaçlamıştır. Belge, ortak

bir askeri-stratejik alanın desteğiyle koordineli bir dış ve güvenlik politikası izlemekten, taraflardan birine karşı saldırganlık durumunda karşılıklı yardıma kadar yakın etkileşim ihtiyacını içeriyordu. Bunlara ek olarak da Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinin oluşturulmasına ilişkin ortak kararlar anlaşmasını da içeriyordu. Söz konusu anlaşma uyarınca, eski SSCB'nin Türkistan Askeri Bölgesi'nin cumhuriyet topraklarında konuşlu oluşumları ve birimleri temelinde Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinin oluşturulmasına karar verildi. Geçiş döneminde, Silahlı Kuvvetlerin operasyonel liderliği, ortak Rus-Türkmen komutanlığının yanı sıra bu konuda Rusya Federasyonu'na bağlı olan karargah tarafından gerçekleştirildi. Diğer anlaşmalara göre Rus tarafı, Türkmenistan topraklarında bulunan askeri oluşumların finansmanı ve lojistik desteği için yükümlülükler üstlendi. Özel rejim, ayrı bir anlaşma uyarınca Türkmenistan topraklarında konuşlandırılan Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin örgütsel bir parçası olarak hava savunma ve hava kuvvetlerine uygulanmaya başlamıştır (Шир, 2006: 158-159).

1994 yılında gelindiğinde Türkmenistan, ortak birliğin kaldırılarak onun yerine yıllık planlar temelinde Türkmenistan Savunma Bakanlığı'na bağlı Rus kuvvetlerinin operasyonel grubu aracılığıyla yürütülen daha serbest ve bağımsız bir etkileşim biçimiyle değiştirilmesine karar verdi. Mart 1994'te Rusya Federasyonu Federal Sınır Servisi'nin operasyon grubu 3000 olan Rus askerini 10 kat azaltmıştır (Лента, 2020).

25 Mart 1994'te Aşkabat, sonraki dönem için bağımsız bir devletin askeri gelişiminin ana yönlerini tanımlayan, kavramsal olarak “pozitif tarafsızlık” ilkelerine dayanan kendi doktrinini ilan etmiştir. 1 Nisan 1994'ten başlayarak, yönetim düzeyinde askeri yapıların yeniden düzenlenmesine gidilmiştir. Böylelikle, kurumsal taban güçlendirilmiş, Türkmenistan Savunma Bakanlığı, birliklerin oluşumlarının ve birimlerinin güvence altına alınmasını sağlamış ve Türkmenistan'da konuşlu Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin hava savunma ve hava kuvvetleri, Türkmenistan'ın yetki ve kontrolü altına alınmıştır (Шир, 2006: 160-161).

1995 yılına gelindiğinde ise Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığı hakkındaki kararı BM Genel Kurulu tarafından onaylanmış ve 12 Aralık 1995 tarihinde Türkmenistan tarafından resmi olarak benimsenmiş ve 27 Aralık 1995 tarihinde anayasasında daimi tarafsızlık statüsüne yer verilmiştir. Bu çerçevede daimi tarafsızlık statüsü Türkmenistan'ın askeri-politik ve diğer alanlarda gözetilmesi gereken ilkeleri bünyesinde

barındırmaktadır. Bunlar: eşitlik, karşılıklı saygı ve diğer ülkelerin iç işlerine karışmama ilkeleri üzerinde barışçıl bir dış politika izlemek; askeri bloklarda ve ittifaklarda, katı düzenleyici işlevleri olan veya katılımcıların toplu sorumluluğunu sağlayan kuruluşlarda yer almamak; savaş ve silahlı çatışma başlatmamak, (meşru müdafaa hakkının kullanılması hariç) bunlara katılmamak, savaşa veya böyle bir çatışmaya yol açabilecek hiçbir adım atmamak; yabancı devletlerin askeri üslerinin kendi topraklarında konuşlandırılmasına veya bunların askeri amaçlarla kullanılmasına izin vermemek; kitle imha silahlarına sahip olmama, üretmeme veya dağıtmama (Türkmenistan Anayasası, 2003: 1, 6). Bu bağlamda Türkmenistan, 1994 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na ve 1998'de Kapsamlı Nükleer Test Yasaklama Antlaşması'na katılmıştır. Bu uluslararası yasal araçlar, küresel güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Türkmenistan aynı zamanda Orta Asya bölgesinde nükleer silahlardan arındırılmış bir bölgenin oluşturulmasında işbirliğine aktif olarak katılan ülkelerden biridir (Suhanow, 2011: 304).

Bu şekilde Türkmenistan, ülke güvenliğini koruma ve elverişli dış koşullar yaratmaya izin veren daimi tarafsızlık statüsüyle Türkmenistan, yalnızca askeri ittifaklara değil, aynı zamanda herhangi bir ittifaka “sıkı düzenleyici işlevlere sahip veya toplu sorumluluğu ifade eden devletlerarası ittifaklar” katılmamayı garanti etmiştir. (Троицкий, 2014: 68).

Kendisini uluslararası arenada tarafsız bir devlet olarak tanıtmaya çalışan Türkmenistan, istihbarat da dahil olmak üzere Rus birliklerinin varlığını yasallaştıran anlaşmaların çoğunu fesih etmeyi başarmıştır. 1999 yılına kadar ülkenin İran ve Afganistan ile olan sınırları Rus sınır muhafızları tarafından korunuyordu. Fakat bunun doktrin olarak tarafsızlıkla uyumlu olmasa da, fiili olarak desteklenen Rusya ile askeri bir ittifak olduğuna dair eleştiriler olsa da, Türkmenistan bunu Rusya'nın çıkarı için konuşlanmış bir askeri birlik olarak nitelendirmiyordu. Son olarak 31 Aralık 1999'da, Rusya Federasyonu vatandaşlarının Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinde askerlik hizmetine ilişkin anlaşma da sona ermiş ve böylece Rusya'nın Türkmenistan'daki askeri varlığı sıfıra indirilmiştir (Троицкий, 2014: 67).

Bu bağlamda Türkmenistan, 1991 yılında bağımsızlığını elde ettikten sonraki 4 yıl yıllık süreç içerisinde, akıllıca davranarak gerek güvenlik alanında gerekse ekonomik olarak gerekli kapasiteye ulaşana dek Rusya ile ilişkilerini öncelikli olarak yürütmüştür.

Bu süreç içerisinde Türkmenistan bölgesel standartlara göre güçlü bir havacılık grubuna ve 17-19 bin kişilik kendi silahlı kuvvetlerine sahip olmuştur. Bu da Türkmenistan'ın Orta Asya ülkeleri arasında savunma harcamalarında bütçede en büyük paya sahip ülke olmasını sağlamıştır (Троицкий, 2014: 68).

İttifaklara katılmama konusunda Türkmenistan tarafsızlığı benimsemeden önce 21 Aralık 1991 yılında Alma-Ata'da eski 11 Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinin oluşturduğu BDT'nin kuruluşunda yer almıştır fakat Türkmenistan bu organizasyon içerisinde aktif bir katılımcı olmamıştır. Örneğin, Türkmenistan BDT içerisinde kabul edilen belgelerin yarısından fazlasını imzalamamış. Mayıs 1992'de Niyazov, diğer tüm Orta Asya devletlerinin katıldığı BDT ülkelerinin Toplu Güvenlik Antlaşması'na da katılmaktan kaçınmıştır (Лента, 2020). BDT'nin askeri ya da siyasi bir blok olmamasına karşın Niyazov, BDT'de devlet başkanlarının katıldığı toplantılara bile bir bahane bularak katılmamaya, belgeleri imzalamamaya, tartışmalı konuların tartışılmasına katılmamaya çalışmıştır (Волков и Сарыев, 2020). Niyazov kuruluş içerisinde bir katılımcıdan çok bir gözlemci olma özelliği taşıyan bir pozisyon almıştır. Niyazov bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Bize göre, BDT içindeki ilişkiler, her bir devletin konumlarının azami düzeyde dikkate alınması temelinde inşa edilmelidir, tam olarak koordine edici değil, danışmacı olmalıdır”.

Türkmenistan genellikle kendine yarar sağlayan ülkeler ile ilişki kurmaya çalışmıştır (kendisine bir güvenlik sorunu oluşturabilecek potansiyele sahip olsa bile). Bu konuda verilebilecek bir örnek, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin çoğu Taliban rejimiyle bağlarını korumazken, Türkmenistan, Afganistan'ın (fiilen) iktidarı Taliban ve muhalefetteki Kuzey İttifakı veya Afganistan Birleşik İslami Cephesi ile eşit ilişkiler sürdürmüştür. Türkmenistan yıllardır Afganistan'ın savaşı tarafları arasında barış görüşmelerine ev sahipliği yapmayı teklif ediyordu. Bunun sebebi de bu komşuyu Hint yarımadasının geniş pazarlarına doğal bir köprü olarak görmesiydi (Bohr, 2016: 62).

Türkmenistan'ın diğer Orta Asya ülkeleri ile yaşadığı güvenlik sorunları, Hazar Denizi ile ilgili olmuştur. Denizin orta kesimlerindeki tartışmalı petrol yatakları (Serdar gaz sahası) nedeniyle Azerbaycan ile arasında açık çatışmaya yakın ilişkiler doğmuştur. Yine Aşkabat ve Tahran'ın güneydoğu Hazar'daki, bazı sektörlerle yönelik ortak iddialar olmuştur. Niyazov Özbekistan ile ise akarsu sorunları yaşamıştır. Türkmenistan sınırının en büyük bölümü Özbekistan ile olan bölümdür. Bölgedeki ana su kaynağı olan Amu

Derya Nehri de bu sınır boyunca akmaktadır. Buna ek olarak da, Özbekistan'ın Sovyet döneminden beri sahip olduğu dev Tuya-Muyun su rezervuarının Türkmenistan topraklarında (Lebap Vilayet) bulunmasından kaynaklanan sorundur. Bunun yanı sıra da Niyazov'un kişisel özelliklerinden kaynaklanan sorunlar Özbekistan ve Türkmenistan arasında gerginliğe neden olmuştur. Bu bağlamda, sıkı vize şartları getirilmesi olmak üzere Türkmenistan'ın acımasız sınır uygulama stratejileri, özellikle etnik Özbekler'in yaşadığı geleneksel sınır ötesi bölgeleri etkili bir şekilde ayırmıştır. Türkmen-Kazak sınırı seyrek nüfuslu bir bölge olmasından kaynaklanmış olsa gerek Kazakistan ve Türkmenistan arasında belirli bir sürtüşme söz konusu olmamıştır (Шихмурадов, 2020).

Dünyanın önde gelen devletleri, kendileri için uygun koşullarda yeni bir bölgesel uluslararası ilişkiler sistemi kurmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Orta Asya, bağımsızlık sonrasında güçlerin dikkatini çekmiştir. Bu ülkeler içerisinde Türkmenistan, hem Orta Asya'nın hem de Hazar bölgesinin ayrılmaz bir parçası olduğu için Sovyet sonrasında önemli ülkelerden biri olarak kabul edilmiştir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan Türkmenistan, bölgedeki enerji akışını kontrol etmesine izin veren bir coğrafi konuma sahiptir, ancak aynı zamanda istikrarsız Afganistan ile sınır komşusudur ve bu da onu makro bölgenin ekonomik ve siyasi istikrarının önemli bir unsuru haline getirmektedir (Тюльпаков, 2014: 227-228).

Bu bağlamda, ABD'nin güvelik konusunda Türkmenistan'a yönelik politikası 11 Eylül 2001 olayları sonrasında yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylelikle Türkmenistan 2002 yılında Aşkabat ve Washington, Türkmenistan hava sahasının ve ülkenin uluslararası sivil havaalanının ABD askeri nakliye uçakları tarafından Afganistan'a insani yardım taşıyan uçaklara yakıt ikmali için kullanılması konusunda bir anlaşma imzaladılar ve bu da her yıl Türkmenistan'a 8-12 milyon dolar arası getiri sağladı. Bununla birlikte Amerika, diğer hava limanlarının kullanımını aktif olarak müzakere etmeye başlamışlardır. Fakat Türkmenistan'da askeri üslerin konuşlandırılması Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsüyle çelişiyordu. Bu nedenle çok sayıda müzakereye rağmen ABD ordusu Türkmenistan'da kalıcı bir varlık tesis edemedi (Старчак, 2009: 95).

Türkmenistan'ın güvenliğini artırmayı amaçlayan ABD politikası, temel olarak ihtiyaç duyulan üst düzey yetkililere hediyeler vermeye ve çeşitli alanlarda eğitimler düzenlemeye odaklanmıştır. Bu nedenle Washington, Türkmenbaşı şehrinde bulunan sahil güvenlik görevlilerine seminerler düzenliyor, eğitimin amacı deniz arama

operasyonları düzenlemek, yabancı gemileri alıkoymak, gizli kompartımanları bulmak, güç kullanmak ve narkotik maddeleri tespit etmek. Ayrıca gümrük memurları ve sınır muhafızlarına yönelik eğitim ve seminerler düzenlenmiştir. Ancak Türkmenistan güvenlik görevlilerinin eğitim ve öğretimine yönelik yatırımlar diğer Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında (2008 yılında 286 bin dolar) son derece düşük kalmıştır. Bunun yanı sıra 2003 yılından bu yana, Türkmenistan İçişlerine bağlı Devlet Gümrük Dairesi, Devlet Sınır Teşkilatı ile Devlet Adli Servisi ve Ulusal Suç Araştırma Merkezi, İhracat Kontrolü ve İlgili Sınır Güvenliği Programı (EXBS) (*Export Control and Related Border Security Program*) kapsamında, ücretsiz olarak onlarca araç ve teçhizat almıştır. Bununla birlikte, Nevada Eyaleti Ulusal Muhafızları ile Türkmenistan hükümeti arasındaki ayrı bir etkileşim sonucunda, ülkenin Balkan vilayetinde Altyn Asyr kontrol noktası 2,5 milyon dolardan fazla bir maliyetle açılmıştır. Türkmenistan ve Afganistan sınırında kurulan ve ABD Merkez Komutanlığı'nın çıkarları doğrultusunda Orta Asya'da Narkotikle Mücadele Stratejisi kapsamında inşa edilen bir kontrol noktasının inşası için BM ile birlikte ABD hükümeti sırasıyla 1.8 milyon ve 650 bin dolar yatırım yapmışlardır. Ancak, daha önce belirtildiği gibi, Türkmenistan güvenlik konusunda mali yardım almada lider değildir ve Türkmenistan'a yönelik güvenlik sektörüne verilen destek sadece %23'tür (Старчак, 2009: 95-97).

Washington'un Aşkabat'taki varlığına yanıt olarak Moskova, Özbekistan'daki üs örneğinde olduğu gibi siyasi retoriğe girmemeyi seçti ve zımnî anlaşma karşılığında Türkmenistan'ın enerji kaynakları mücadelesinde ABD'yi geride bırakmaya çalışmıştır. 2000 yılı sonrasında Rusya ve Türkmenistan arasındaki ikili ilişkileri tanımlayan belgeler arasında 2002 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ve 2003 yılında Askeri İşbirliği Anlaşması yer almaktadır. Aşkabat ve Moskova'nın geniş bir yelpazede askeri ilişkiler sağlayan 22'den fazla anlaşma imzalamış olmalarına rağmen, Rusya Federasyonu'nun ikili temaslarda önceliği yakıt ve enerji sektörü alanında olmuştur. Bu bağlamda 10 Nisan 2003'te Rusya ve Türkmenistan, yalnızca güvenlik sektöründe işbirliğine ilişkin değil, aynı zamanda gaz sektöründe işbirliğine ilişkin daha önemli ve öncelikli bir anlaşmayı da imzalamışlardır. Askeri işbirliğinin eksikliği, 2000 yılından bu yana tek bir Rus askeri yetkilisinin Türkmenistan'ı ziyaret etmemiş olmasıyla da doğrulanmaktadır (Старчак, 2009: 97-98).

1994 yılında Türkmenistan, bölgede Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütünün (NATO) Barış için Ortaklık programına katılan ilk devlet olmasına rağmen, NATO ile olan işbirliği kâğıt üzerindeydi. Cumhurbaşkanı S. Niyazov, ülke subaylarının eğitimi konusunda diğer devletlerle ikili anlaşmalar yapmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda önemli gaz rezervlerine sahip olan Türkmenistan, (Ukrayna ve Gürcistan'ın borçları karşılığında) askeri-politik, askeri-teknik alanlarda, iletişim konularında etkileşim ve otomatik komuta ve kontrol sağlayan işbirliği programları, zırhlı ve diğer ekipmanların onarımları ve modernizasyonu, uzmanların eğitimi karşılığında bir nevi değiş tokuş yapmıştır. Böylece Gürcistan, 340 milyon gaz borcu nedeniyle Türkmenistan'ın 43 saldırı uçağını, 6 Mİ-24 ve Mİ-8 helikopterlerini tamir etmiştir. 2003-2004 yıllarında Aşkabat, Kiev'den 280 milyon doları aşan askeri teçhizat satın alarak askeri-teknik işbirliğinde Ukrayna'nın en önemli ortağı haline gelmiştir (Старчак, 2009: 98-99).

Ayrıca Türkmenistan, askeri personelin eğitimi konusunda geniş bağlar kurmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de 200'den fazla askeri personel, Ukrayna'da aynı sayıda ve Rusya ve Pakistan'da az sayıda olmak üzere askeri personel eğitim görmüştür. Aşkabat'ın kendisinde Savunma Bakanlığı Askeri Enstitüsü kurulmuştur. 2003 yılının sonunda İran, uzun vadeli bir kiralamayla 7 tekne ve bir Muhrip (Destroyer) Türkmenistan'a devretmiştir. Biri ABD'den olmak üzere Ukrayna'dan da birkaç tekne gelmiştir. Bununla birlikte Türkmenistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya, Beyaz Rusya'dan askeri teçhizatlar satın almıştır. Rusya'ya gelince Türkmenistan'ın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) ve ikili askeri anlaşmalara katılmaması nedeniyle, iki ülke arasında askeri-teknik işbirliği geliştirilememiştir. Mevcut sözleşmeler doğrudan Rus işletmeleri ile yapılmıştır. Böylece Ural optik ve mekanik tesisi, Türkmenistan Savunma Bakanlığı ile Hava Kuvvetlerinin yerleşik elektroniğine hizmet konusunda işbirliği anlaşması imzalamıştır (Старчак, 2009: 98-99).

Niyazov'un 2006 yılındaki vefatı sonrasında yerine gelen Türkmenistan'ın yeni cumhurbaşkanı Berdimuhamedov, tarafların birkaç kilit alanda bağları derinleştirme konusunda anlaştıkları Brüksel'deki NATO karargâhını ilk kez ziyaret ederek dış politikada oldukça aktif olduğunu göstermiştir. NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer ile yaptığı görüşme sonrasında gözlemciler, diyalogun yeniden canlandığını kaydetmişlerdir (Старчак, 2009: 98-99).

Berdimuhamedov ilk kez Nisan 2008 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'teki NATO zirvesine katılmış ve ittifak ile işbirliğini genişletmeye hazır olduğunu belirtmiş ve ek barış sağlama hizmetleri teklif etmiştir. Özellikle, NATO'nun ülke topraklarında eğitim kampları açmaya ve ayrıca NATO birliklerini tedarik etmek için depolar ve arka üsler yerleştirmeye hazır olduğunu, Ayrıca, ittifak'ın yüklerini Türkmenistan demiryolları üzerinden Afganistan'a aktarmayı kabul etti. Türkmenistan işbirliğine açık olduğunu belli ederek bir nevi Batılı yatırımcıları TAPİ gaz boru hattının inşasına çekmek istemiştir (Старчак, 2009: 99-100).

Bütün bunlara karşın Berdimuhamedov yönetime geldikten sonra Türkmenistan, Niyazov döneminde olduğu gibi, bölgesel girişimlere katılmamış ve katılmadığı gibi de örgütler içindeki statüsünü yükseltmeye çalışmamıştır. 2007'de ilk kez Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) bir zirvesinde yer almış, ancak bu olayı tarafsız statüsünü vurgulamak için bile olsa, üye veya resmi gözlemci olarak kabul edilmeyi talep etmemiştir. Diğer Orta Asya ülkeleri gibi, NATO ile Bireysel Ortaklık İşbirliği Programına sahiptir, ancak tarafsızlık pozisyonuna uygun olarak NATO liderliğindeki operasyonlarda kullanılmak üzere herhangi bir silahlı birlik sunmamaktadır (Bohr, 2016: 65).

Tüm bu anlatımlar kapsamında Türkmenistan'ın güvenlik politikalarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- a. Bölgesel Güvenlik
- b. Enerji Güvenliği
- c. Çevresel Güvenlik (Su güvenliği)
- d. Sınır Güvenliği
- e. Ekonomik Güvenlik
- f. Rejim Güvenliği

7. TÜRKMENİSTAN’IN DIŞ POLİTİKADAKİ VİZYON VE HEDEFLERİNİ BAŞARMA ORANI VE ÖLÇÜTLERİ

Türkmenistan’a göre günümüzde modernleşme ve canlanma politikaları ancak işbirliği temelinde uygulanabilir. Bu nedenle Türkmenistan, Türkmen halkının ulusal çıkarlarının uygulanmasında diğer devletlerin çıkarlarına büyük saygı duymaktadır. Bu bağlamda kendisinin ve diğer devletlerin çıkar ve ihtiyaçlarını uyumlu hale getirerek kendi güvenliğini sağlayabileceğine inanmaktadır. Türkmenistan Anayasası’nın 6. Maddesine göre, Türkmenistan, dış politikada daimi tarafsızlığı, diğer ülkelerin içişlerine karışmaması, şiddete başvurmaması ve askeri ittifaklara katılmaması ile uluslararası sistemin tam teşekküllü bir varlığıdır. Dış politikasını da bölgedeki ve diğer ülkelerle, BM gibi uluslararası kuruluşlarla barış ve işbirliği ilkelerinin rehberliğinde yürütmektedir. Bu bağlamda BM Genel Kurulu 65. oturumunda Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov şunları söyledi:

“Tarafsızlık ülkemiz için sadece yasal bir statü değildir. Bunun yanı sıra, aktif pozisyonların koordinasyonu yoluyla uluslararası süreçlere aktif katılımın, etkili ekonomik işbirliği modellerinin geliştirilmesine yardımcı olacak bir araçtır. Tarafsızlık, barış ve güvenliği sürdürmek, sürdürülebilir kalkınma ve ilerleme için elverişli koşulların yaratılması, bölgede ve ötesindeki mevcut sorunları ele almak için siyasi bir platform sağlamaktır. Bizim dünyadaki girişimlerimizin özü de budur.” (United Nations Turkmenistan, 2021).

7.1. Türkmenistan’ın Orta Asya İle İlişkileri

Türkmenistan’ın yakın tarihi, siyasi, ekonomik ve kültürel bağları olan komşu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi Türkmenistan jeopolitiğinin önceliği olduğunu belirtmiştik. Bunun yanı sıra, yakın komşularıyla dostane ilişkileri, her alanda geniş işbirliğini egemenlik ve tarafsızlık statüsünü güçlendirmenin ve dış politika hedeflerini başarıyla gerçekleştirmenin garantisi olarak görmekteydi (özellikle 2007 sonrasında). Türkmenistan diğer Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri ikili ilişkiden ziyade, çok taraflı ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir.

Türkmenistan’ın bağımsızlık sonrasında Orta Asya’daki komşu ülkeleri ile diplomatik ilişkilerini sırasıyla şu yıllarda başlatmıştır; 5 Ekim 1992 Kazakistan, 5 Ekim 1992 Kırgızistan, 27 Ocak 1993 Tacikistan, 7 Şubat 1993 Özbekistan (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Buradan yola çıkarak Türkmenistan'ın diğer Orta Asya ülkeleri ilişkilerinde ülkenin ilk cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'un politikası, Türkmenistan'ı komşu ülkelerle ilişkileri doğrudan etkileyen uluslararası izolasyona mahkûm etmiştir. Bu, özellikle Türkmenistan ile neredeyse 2000 kilometrelik bir sınırı paylaşan Özbekistan için geçerlidir. Türkmenistan'ın dikenli tel örgüler inşası, düzenli otobüs ve demiryolu bağlantılarının iptali ve katı vize gereksinimlerinin getirilmesi dâhil olmak üzere katı sınır uygulama stratejileri, özellikle etnik Özbeklerin yaşadığı geleneksel sınır ötesi bölgeleri etkili bir şekilde ayırmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda sınır ötesi alışverişin çoğunu etkili bir şekilde engellemiştir. Niyazov'un projeleri, gergin Türkmenistan-Özbekistan ilişkilerini de daha da ağırlaştırmış. Örneğin Türkmenbaşı, zaten çok kırılgan olan bölgesel su kaynakları dengesini kaçınılmaz olarak bozacak olan Büyük Türkmen Gölü'nü Garagum çölüne inşa etme planını hayata geçirmiştir. Türkmenistan ayrıca kalıcı tarafsızlık politikasını vurgulayarak Orta Asya'daki tüm bölgesel işbirliği ve entegrasyon projelerini boykot etmiştir (Horák S., ve J. Šír, 2009: 44-55).

Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'yı tarihsel ve etnik gerçeklere bakmaksızın etnik temelli beş cumhuriyete ayırması sayesinde, Türkmenistan Orta Asya ülkelerinden Özbekistan ile belirli bölgeler üzerinde anlaşmazlıklar yaşamıştır. İki ülkede büyük etnik azınlıkların varlığı (örneğin Özbekistan'da 800.000 Türkmen), ikili ilişkilerinde gerginliğe katkıda bulunan bir başka faktör olan etnik sorunlara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, kendi etnik azınlıklarına yönelik milliyetçi politikaları esas olarak sorumlu olmuştur. Sovyet sonrası dönemde, her iki ülke de kendi dillerini tanıtmaya ve kendi etnik akrabalarının statüsünü yükseltmeye çalışmışlardır. Özbekistan'ın Türkmen azınlığı ve Türkmenistan'ın Özbek azınlığı kasıtlı ve kasıtsız ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bu durum, etnik akrabalarına yönelik kötü muameleyi sona erdirmeye çalışan iki ülke arasında çatışma zemini yaratmıştır. Her iki ülkede de ortak bir sorun, azınlıkların ana dillerinde eğitim görmeleri olmuştur. Her iki ülkedeki azınlıklar için kaliteli eğitim fırsatının önündeki çeşitli engeller nedeniyle, etnik azınlıkları kendi etnik dillerini öğrenmede karşılaşmışlardır. Ayrıca, bu tür azınlıklar tarafından kullanılan okulların yetersiz finansmanı nedeniyle, ülkelerinin baskın dili hakkında sınırlı bilgiye sahip olmuşlardır. Kötü eğitim ve yükseköğrenim dilleri olan baskın dilde akıcılık eksikliği, ortaöğretim sonrası kurumlara girme şanslarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Sonuç olarak, kendilerini iyi ücretli ve gelecek vaat eden pozisyonlar için iş piyasasından kademeli

olarak dışlanma sürecinde bulmuşlardır. Böylece, Niyazov ve Karimov'un dış politikadaki bir nevi birbirine düşmanlığı yüzünden Türkmenistan'daki Özbek azınlık ve Özbekistan'daki Türkmen azınlık, istikrarlı bir sosyal ve ekonomik gerileme yaşamışlardır. Bu bağlamda, bazı faktörler Türkmenistan'ın Özbekistan ile olan bağlarını kötüleştirmiştir. Diğer tüm Orta Asyalılar gibi Türkmenler de Özbekistan'ın Orta Asya'da hâkim güç olma çabalarından endişe duymuşlardır. Ancak bu geniş endişe, Türkmen hükümetinin darbe girişimi olarak yorumladığı Cumhurbaşkanı Niyazov'a yönelik başarısız bir suikast girişimi sonucunda Kasım 2002'de somut bir korkuya dönüşmüştür. Niyazov, ardından Özbekistan'ın Aşkabat Büyükelçisi Abduraşid Kadirov'u darbenin lideri Boris Shihmuradov'a yardım etmekle suçlamıştır. Bu suçlama Türkmen-Özbek ilişkilerine ciddi zarar verdi ve Özbek büyükelçisini Özbekistan'a dönmeye zorlamıştır. Böylelikle Niyazov, Türkmenlerin yabancılarla temasını en aza indirmeye çalışan Sovyet tarzı bir siyasi sistemi yeniden kurmuştur. Türkmen hükümeti, dış ilişkilerini bekası için gerekli olan az sayıda ülke ile sınırlamıştır. Uluslararası ticaret yollarına doğrudan erişimi olmayan bir ülke olarak Türkmenistan, uluslararası ticaretini yürüttüğü komşularına veya yakınında bulunan belirli ülkelere güvenmek zorundadır. Bu nedenle Türkmenistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi diğer bölge ülkeleriyle sorunlu ilişkiler yaşarken, İran ve Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmüşlerdir. Türkmenistan, değişen ölçülerde tüm Orta Asya ülkelerinde yaygın olan bir sorun olan insan hakları ihlallerine yönelik artan uluslararası eleştirilerin hedefi olmuştur (Peimani, 2021). Aşkabat özellikle İran yönünde aktif olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında İran ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı yılda 18 defaya kadar bir araya gelmişlerdir. Ana konu ekonomik işbirliği meseleleri olmuş ancak Aşkabat siyasi sorunların çözümünde de Tahran'ın yardımına güvenmiştir. İkili ticaret hızla artmış, demiryolları (Tejen - Serahs - Meşhed) ve gaz boru hatları (Körpeje - Gurtguyy) yapılmıştır. Aynı zamanda, İran önemli bir bölgesel güç olmasına rağmen, 1979 İslam devriminden bu yana, kendisi de göreceli bir uluslararası izolasyon içindeydi (Kyptov, 2020).

Niyazov aynı anda Rusya'nın yanı sıra ABD'ye yakın durmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 1998'de ABD hükümeti, Rus Mavi Akım projesini engellemesi beklenen Trans-Hazar projesini hazırlamak için Türkmenistan'a yaklaşık bir buçuk milyon dolar tahsis etmiştir. Trans-Hazar projesi, gazın Türkmenistan'dan Türkiye'ye Hazar Denizi'nin dibine döşenen bir gaz boru hattı ile Azerbaycan ve Gürcistan toprakları

üzerinden taşınmasını öngörüyordu (Троицкий, 2014: 68). Bu proje sayesinde, Niyazov ilk kez Washington'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi ve Türkmenistan'ın Trans-Hazar boru hattı projesini uygulamaya hazır olduğuna dair bir mutabakat imzaladı. Ancak 2000 yılının ilkbaharında, Azerbaycan'a kendi gazının taşınması için ayrılan kotalar konusunda projeye katılan ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle boru hattıyla ilgili tüm çalışmalar sona ermiştir. Kasım 2005'te Mavi Akım doğalgaz boru hattının resmi açılışı gerçekleşmiştir (Шихмурадов, 2020).

Bu bağlamda 2003 yılında Rusya ve Türkmenistan sonraki 25 yıl için gaz endüstrisinde temel ve kapsamlı bir işbirliği anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma Rusya'ya büyük miktarda doğalgaz tedarik etmeyi taahhüt ediyordu. 2006 yılında da devam etmesi niteliğinde yeni bir sözleşme imzalanmıştır. Niyazov'un vefatı Moskova'yı endişeye düşürmüş olsa da herhangi bir değişiklik olmamıştır. Nisan 2007'de Berdimuhamedov ilk dış ziyaretini Rusya'ya yapmış ve her iki tarafın da 2003 gaz anlaşması uyarınca işbirliğini sürdürme taahhütlerini yinelediği kısa bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Daha sonra aynı yılın Mayıs ayında Putin'in Türkmenistan'ı gerçekleştirdiği ziyaretinde Kazakistan'ın da cumhurbaşkanının katılımıyla doğalgaz ihracatında gelecekteki işbirliklerini tartışmışlardır. Zirvenin sonunda ise, Rusya Türkmenistan ve Kazakistan hükümetlerini 1 Eylül 2007'ye kadar Hazar kıyılarının inşasında işbirliği üzerine daha spesifik ve bağlayıcı bir anlaşma taslağı hazırlamaya ve imzalamaya çağıran üçlü bir bildiri yayınlanmıştır. Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan nihayet 20 Aralık 2007'de Moskova'da Hazar Kıyı Boru Hattı Anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmada her ülke, Türkmenistan'dan Kazakistan üzerinden Rusya'ya yılda 20 milyar metreküp kapasiteye sahip yeni bir gaz boru hattı inşa etmeyi taahhüt ediyordu (Horák S., ve J. Šír, 2009: 44-55).

Türkmenistan ekonomisi giderek daha fazla Rusya'ya yönelirken, Aşgabat'ın kuzey boru hattı yönündeki ikinci "stratejik ortağı" olan Kiev ile geleneksel olarak iyi ilişkileri durgunlaşmış. Öte yandan Ukrayna, Türkmenistan'ın doğal gazının ana tüketicisi olmaya devam etmiştir. 2001 tarihli beş yıllık ortak sözleşmenin süresi dolduğundan beri, Ukrayna doğrudan Türkmenistan'ın doğal gazını değil, yan kuruluşu RosUkrEnergo'yu aracı olarak kullanan Rusya'nın Gazprom'u aracılığıyla satın almaya devam etmiştir. Türkmenistan Kafkasya'yı da önemli bir bölge olarak görmektedir. Bunun sebebi de Türkmenistan'ın ABD ve AB ile ilgili yeni olanaklar yaratması

gerçeğinde yatmaktadır. Aşkabat'ın Bakü ile kıyı sorunu ile ilgili ilişkilerinin çözümlenmesi, Hazar'daki batı destekli uluslararası altyapı projelerine katılımı açısından çok önemlidir (Horák S., ve J. Šír, 2009: 50-54).

2007 yılında Berdimuhamedov'un iktidara gelmesinin ardından, ülkesinin kendi kendine empoze ettiği izolasyonunu sona erdirmeye söz vermiştir. Daha fazla uluslararası meşruiyet sağlamak için komşu devletlerin liderleriyle kişisel ilişkiler kurma çabası içinde, komşu ülkelerin yanı sıra Hindistan, Türkiye, İran ve Çin'e devlet ziyaretleri de dâhil olmak üzere diplomatik faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda Berdimuhamedov, ülkenin dış politika çalışmalarının iyileştirilmesine özel önem vermiştir. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün açılmasını, bakanlık bünyesinde yeni departmanların oluşturulmasını ve yurtdışındaki büyükelçilik ve konsolosluklara desteğin artırılmasını buyurmuştur. Bu bağlamda diğer bazı ülkelerde (Özbekistan Cumhuriyeti) modern büyükelçilikler kurulmuştur. Bunlara ek olarak Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile her yıl 18 Şubat Diplomatlar Günü olarak kutlanmaktadır (Türkmen Politehniki Instituty, 2010: 252).

Bunun yanı sıra Berdimuhamedov, Niyazov döneminden farklı olarak, Orta Asya'daki tüm komşularla yoğun temaslara ve ulaşım ve enerji projelerinin geliştirilmesine yol açan Türkmenistan'ın bölgesel bir ticaret merkezi olarak konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, 28-29 Mayıs'ta Berdimuhamedov Astana'ya ziyaret etmiş ve burada Nazarbayev ile 2020 yılına kadar iş, ticaret, bilim ve kültür alanlarında geniş bir işbirliği antlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma kapsamında büyük ortak projeler yürütülecek, bunlardan biri, her iki ülke için de toplam ihracat gaz boru hattı taşıma kapasitesinin artırılmasını sağlayan Hazar Kıyı Doğalgaz Boru Hattı Projeleridir. Diğeri ise İran, Türkmenistan, Kazakistan ve Rusya'yı birbirine bağlayacak ve dâhil olan tüm ülkeler için ulaşım olanaklarını artıracak bir bölgeler arası karayolu ve demiryolu koridoru "Kuzey-Güney" inşasıdır. Bu yanında Aşkabat, 2007 yazında, en önemli amacı olan Trans-Hazar boru hattıyla batıya enerji ihracat etme konusunda ABD'den bir dizi resmi elçiye ev sahipliği yapmıştır. Yine o yılın Ağustos ayında Türkmenistan ve Çin, doğalgaz boru hattının yapımına başlayarak enerji işbirliğinde önemli bir ilerleme kaydetmiştir (Horák S., ve J. Šír, 2009: 44-55). Bunun yanı sıra bölgedeki milyarlarca dolarlık Çin yatırımı ve bu bağlamda 2009'un sonu 2010'un başında Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattının yapılması, Kazakistan ve Özbekistan

ile bağlarını güçlendirmesine yardımcı olmuştur. Bu proje Çin ile Türkmenistan'ı birbirine yakınlaştırırken, aynı zamanda gidecek olan bu doğalgazın çıkarım işlemleri Amu Derya'nın yakınında gerçekleşmektedir Özbekistan ile Türkmenistan'a yarar sağlayacak olan bu proje aralarındaki su sorununu ve diğer sorunları az da çözmelerine yardımcı olmuştur (Türkmen Politehniki Instituty, 2010: 16-81). Ancak belirtmek gerekir ki, Berdimuhamedov ve Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Karimov ile ilk kez 2007 ortalarında St. Petersburg'da düzenlenen gayri resmi BDT zirvesinde bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmede Berdimuhamedov ve Karimov ikilisi, dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi ve karşılıklı işbirliğinin artırılması için bir anlaşma imzalamışlardır. Buna ek olarak, sınır geçişleri ve kültürel değişim gibi konularda da daha spesifik birkaç anlaşma imzalamışlardır. Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan cumhurbaşkanları daha sonraki bir açıklamada, hükümetlerini, kendi topraklarındaki Orta Asya Merkez gaz boru hattı sisteminin iyileştirilmesi konusunda bir işbirliği anlaşması taslağı hazırlamaya adanmışlardır. Açık nedenlerle, Hazar Denizi Anlaşmalar Batı'da alarma neden olmuş ve Orta Asya'daki enerji kaynakları üzerindeki mücadeleyi tırmandırmıştır. (Horák S., ve J. Šír, 2009: 53-56).

Türkmenistan'ın Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde çok taraflı ilişkilerde daha aktif olduğunu belirtmiştik. Orta Asya'daki birbirine bağlı karayolları ve demiryolları, diğer ülkeler için de transit güzergâh görevi görmektedir. Bu bağlamda 25 Nisan 2011 yılında Aşgabat'ta Özbekistan-Türkmenistan-İran-Umman-Katar arasında yeni bir uluslararası ulaşım ve transit koridoru kurulmasına ilişkin Uluslararası Anlaşmanın imza töreni düzenlenmiştir Bu anlaşma "Aşgabat Anlaşması" olarak bilinmektedir. Yasal belge, üye ülkelerin Orta Asya ülkeleri ile İran Körfezi ve Umman'ın deniz limanları arasındaki en kısa ticaret yolunu oluşturmaya olanak tanıyacak. Projeye göre, Özbekistan ve Türkmenistan demiryollarını İran'ın güney limanlarına bağlayan bağlantıları inşa ettikten sonra, anlaşmanın katılımcıları kısa vadede İran ve Umman körfezlerinin limanlarına en uygun ulaşım rotasını oluşturabileceklerdi. Bu anlaşma diğer Orta Asya ülkeleri için de jeo-stratejik öneme sahiptir (O'zarxiv, 2021).

Bu fikir Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov tarafından 19 Ekim 2010 tarihinde Aşgabat'ta düzenlenen resmi toplantıda başlatıldı. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov bu fikri onaylamış ve hükümetin Dışişleri ve Ulaştırma Bakanlarını projenin siyasi ve teknik yönleriyle ilgili araştırmalar yapmakla

görevlendirmiştir. Kısa bir aradan sonra Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Umman heyetleri 10 Kasım 2010 tarihinde Tahran'da (İran) bir araya gelerek projede ortak yatırım, ulaşım ve transit maliyetlerinin düşürülmesi, ticarete işbirliği yapılması sorunları ele alınmıştır. Bu toplantıda katılımcılar, transit, gümrük, nakliye ve yatırımın hazırlanmasına ilişkin Anlaşma çalışma grubunu oluşturmuşlardır. Ayrıca toplantıda üye ülkelerin bakanları, Mart 2011'de Aşkabat'ta Uluslararası Ulaştırma ve Transit Koridoru Anlaşması'nı imzalamak için bir araya gelmeye karar verdiler. Böylece katılımcılar, 25 Nisan 2011 tarihinde Aşkabat'ta "Aşkabat Anlaşmasını" imzalamışlardır. Anlaşma imzalandıktan sonra proje üye ülkelerde onaylanmıştır. İran hükümeti bölgedeki ülkelerle ticareti genişletmek amacıyla anlaşmayı 12 Mayıs 2011'de onaylamıştır. Türkmenistan Mayıs 2011'de, Özbekistan da 13 Haziran 2011 tarihinde onaylamışlardır. Ancak 2013'te Katar projeyi geri çekmiştir. Bu nedenle Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Umman bazı düzeltmeler yaparak Anlaşmayı yeniden gözden geçirmek zorunda kalmış ve ancak bundan sonra taraflar projenin uygulanmasına devam etmişlerdir (Issayeva, 2021: 1-2).

Aşkabat Anlaşması'nın ilk oturumu 15 Şubat 2015 tarihinde Tahran'da yapılmıştır. Kazakistan tüm yasal süreçleri geçtikten sonra anlaşmaya yeni üye olarak katılmıştır. Proje faaliyete geçtikten sonra üye ülkeler olumlu sonuçlar almışlardır. Bu bağlamda 2014 yılında Aşkabat Anlaşması üyeleri arasındaki demiryolu taşımacılığı hacmi, 2013 yılına göre % 10 veya 2,3 milyon ton mal artarak 25 milyon ton yüke ulaşmıştır. Aynı zamanda, taşınan toplam kargo miktarı içinde malların yaklaşık % 41'i Kazakistan'dandı. Kazakistan ve Aşkabat Anlaşması üye ülkeleri arasında taşınan mal hacminin 2020 yılına kadar yılda 40 milyon tona ulaşması bekleniyordu. Aşkabat Anlaşması, anlaşma üyeleri için uluslararası ticareti teşvik etmeyi ve geliştirmeyi beklediğinden, uluslararası ve bölgesel bir öneme sahiptir. Orta Asya'yı Basra Körfezi ve Umman Denizi'ne bağlayacak olan Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve İran'dan geçen transit koridoru, ticaret, ekonomi, yatırım ve transit işbirliğinin yanı sıra bölgesel kalkınma, refah ve istikrar sağlamaktadır (Issayeva, 2021: 1-2).

Türkmenistan Orta Asya'nın sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması ve ülkelerin nüfusunun yaşam standartlarının iyileştirilmesi, Aral Gölü'nün kurtarılması da dâhil olmak üzere bölgedeki çevre sorunlarının çözümü ile ilgili bölge ülkelerini bir araya getirme çabası içerisindedir. Bu bağlamda Ağustos 2018'de Türkmenbaşı'nda Aral Gölü'nü Kurtarmaya Yönelik Uluslararası Fon Devlet Başkanları Zirvesi

gerçekleştirilmiştir. Türkmenistan Adayı kurtarmanın sadece belirli bir görev değildir. Bu Orta Asya ülkelerinin tarihi açıdan ve geleceği açısından görev olarak görmektedir. Bu nedenle Aral Gölü'nün geleceği için her türlü önlemin alınması gerektiğine inanmaktadır. Aynı zamanda, su kullanımı konularının ele alınması ve çözülmesinin, evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk normlarına, karşılıklı saygıya ve bölgedeki tüm devletlerin çıkarlarına ve uzmanlaşmış uluslararası kuruluşların katılımına dayanması gerektiğine inanmaktadır. Bunun bir sebebinin de Özbekistan ile eskiden yaşamış olduğu su sorunları söylenebilir (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Bundan başka da Türkmenistan, diğer Orta Asya ülkelerini bölgesel güvenlik konularında her zaman bir arada durması gerektiğini, barış ve istikrarın sağlanması konusunda sorumluluklarını ve güçlü güvenini göstermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Afganistan'ın katılımıyla enerji, ulaşım ve iletişim gibi kilit sektörlerde büyük altyapı projelerinin uygulanması, Afganistan'ın siyasi istikrarı, ekonomik ve sosyal iyileşmesi ve bölgesel ve dünya ekonomik işlerine başarılı entegrasyonu için Orta Asya devletlerinin bu faaliyetlere katılımına teşvik etmektedir. Bu bağlamda Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov 29 Kasım 2019 yılındaki Orta Asya Ülkeleri Devlet Başkanları İstişare Toplantısındaki Konuşmasında konuyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Türkmenistan'ın bu konudaki tutumunu daha önce defalarca ifade ettiğimizi teyit ediyorum. Tarafsız bir devlet ve yakın komşu olarak ülkemiz, Afganistan'daki durumun barışçıl, siyasi çözümünüyle ilgilenen tüm taraflar arasında doğrudan ilişkilerin kurulması için gerekli tüm koşulları yaratmaya hazırdır. Görüşmelerin yürütülme şeklinin benzersiz olduğuna inanıyoruz. Burada güç kullanımı etkisizdir ve geleceği yoktur. Türkmenistan, bilindiği gibi, bu konuda sürekli çalışmakta olup, bir kısmı başarıyla tamamlanmış bir dizi büyük ölçekli bölgesel projeye başlamıştır. Afganistan ve diğer komşu ülkelerin katılımıyla önemli projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmaları sürdürmeyi hedefliyoruz ve Orta Asya devletlerinin bu faaliyetlere katılımını destekliyoruz. Afgan meselesinin kapsamını ve derinliğini, kardeş halkların umutlarını bizden ve komşularımızdan başka kimse bilemez ve hissedemez. Afganistan'ı desteklemek için oynayacağımız özel bir rol var. Bu amaçla, ülkelerimizin, Afganistan'a kapsamlı yardım sağlama görevini aksatmadan, uluslararası gündemin önemli bir konusu olarak ortak ülkeler, Sekreterlik ve BM'deki uzman kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışması gerekmektedir.” (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Türkmenistan'ın Kırgızistan ve Tacikistan ile ilişkileri biraz geride kalmıştır. Türkmenistan'dan coğrafi olarak komşu olmamaları, ekonomik ve sosyal bağların başlıca nedeni olmuştur. Yine de olumlu adımlar atılarak, 16 Ağustos 2007'de

Berdimuhamedov, Kırgızistan'ın resmi davetini kabul ederek Bişkek'teki Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesine konuk olarak katılmıştır. Batılı haber ajansları, Kırgızistan'ın Özbekistan'a olan enerji bağımlılığını azaltmak için Çin ile Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı projesinden yararlanma konusunda gayri resmi müzakereler yürüttüğünü bildirmiştir. Türkmenistan cumhurbaşkanının Tacikistan'a resmi ziyareti 4 ve 5 Ekim 2007'de Duşanbe'de yapılan BDT zirvesi sayesinde olmuştur. Zirvede yapılan görüşmeler sonucunda, diğerlerinin yanı sıra ikili bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 9 ve 10 Aralık 2007 tarihlerinde Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman'ın Aşgabat'ı ziyaret ederek ticari ve ekonomik konularda işbirliği anlaşmaları paketi imzalanarak bu yönde bir adım daha atılmıştır. 2007-2008 kışında, gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak, Türkmenistan ve Tacikistan arasındaki elektrik ticareti 2001 yılında kesildikten sonra yeniden başlamıştır. Ancak taraflar, elektriğin Özbekistan üzerinden transit geçişi konusunda Taşkent ile anlaşma sağlayamamışlardır (Horák S., ve J. Šír, 2009: 53-54).

Türkmenistan ve Kırgızistan arasında imzalanan çok sayıda belge mevcuttur. Bunlardan arasında çevreyi koruma alanında işbirliğine ilişkin bir anlaşma ve enerji kurumları ile diğer önemli belgeler arasında bir anlaşma bulunmaktadır. Son olarak 2021-2023 için Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programında Üretim İşbirliği Anlaşması. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un yüksek kaliteli Türkmen tekstillerini Kırgız hazır giyim endüstrisinin yetenekleriyle uyumlu hale getirme önerisi, bölgenin ekonomik işbirliğinin en açık örneklerinden biridir. 27 Haziran 2021'de düzenlenen Kırgız-Türkmen Ekonomik Forumu'nda Kırgızistan'a toplam 21 milyon doları aşan sıhhi tesisat ekipmanları, sebze ve gıda maddeleri tedariki için anlaşmalar imzalanmıştır. Varılan anlaşmalar kapsamında iki ülke girişimcileri arasında giyim ve ayakkabı üretimi, yatırım ve ithalat-ihracat işlerinde işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kırgız heyetinin ziyaretinin ardından Türkmen girişimcilerin mallarının Bişkek'e sevk edilmesi de ortakların varılan anlaşmaları uygulama konusundaki istekliliğini gösteriyor. Örneğin, Türkmenistan Sanayici ve Girişimciler Birliği'nin resmi web sitesine göre Deryaplastık, çeşitli sıhhi tesisat ve seramik ürünlerini Kırgız Cumhuriyeti'ne göndermiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov'un görüşmelerde vurguladığı gibi, Türkmenistan ile Kırgızistan arasındaki işbirliği, siyasi, ticari,

ekonomik, kültürel ve insani alanlarda işbirliğine elverişli Orta Asya alanında sürdürülebilir ve olumlu gelişme için artık önemli bir koşuldur (Rejebowa, 2021).

Orta Asya ülkelerinde ikili ilişkilerin yoğunlaşması ve genişlemesi, özellikle enerji, ulaşım ve çevre gibi stratejik açıdan önemli alanlarda ortak bölgesel entegrasyonun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan, bölge ülkelerinin, su kaynaklarının uzun vadeli ortak çıkarlar doğrultusunda kullanılmasında, iklim değişikliğiyle mücadelede, uzlaşma ve ekonomik ilişkilerin daha de geliştirilmesinde, Afganistan’da barışın sağlanması konularında kararlı olması gerektiğini sürekli dile getirmektedir. Bu amaçla, beş ülkenin çok yönlü işbirliğinde yeni bir aşama olan Orta Asya Devlet Başkanları Danışma Toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantının ilki Mart 2018’de Kazakistan’ın başkentinde ve ikincisi, Kasım 2019’da Taşkent’te yapılmıştır ve burada da yılda bir kez yapılması planlanmıştır. Orta Asya Devlet Başkanları istişare toplantısının 2020 yılında Bişkek’te yapılması planlanıyordu, ancak dünya genelinde yayılan korona virüs nedeniyle 2021’de Türkmenistan’da yapılması planlanmıştır. Orta Asya Zirvesi, bölgenin sürdürülebilir kalkınması için gerekli koşulları sağlamayı, bölgesel ilişkiler için etkili araçlar yaratmayı ve Orta Asya’yı küresel meselelere entegre etmenin yollarını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Rejebowa, 2021).

Genel olarak Türkmenistan bağımsızlık sonrası Niyazov döneminde, diğer devletlerin hiçbir işine karışmamaya çalışmıştır. Buna ek olarak Niyazov bölgeyle ilgili sorunların çözümünde dahi yer almamıştır ve bütün bu politikalarıyla Türkmenistan’ın komşu devletlerle ilişkilerini doğrudan etkileyen izolasyona mahkûm etmiştir. Kendisini bir nevi izole etmeye çalışmıştır. Ancak bu izolasyon daha çok kültürel boyutta olmuştur. Ekonomik boyutta ise, dışa açık bir politika izlemeye çalışmıştır. Sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarının düzenli alıcıları o dönemde, İran, Rusya ve Ukrayna olmuştur. Bu bağlamda Niyazov yönetimindeki Türkmenistan pragmatik bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Daha sonra ise, bir dış politika stratejisi olan 1995 yılında Daimi Tarafsızlık statüsünü benimsemiştir. Böylelikle, askeri ve siyasi bloklara katılmamanın yanı sıra başta BM olmak üzere, ekonomik ve çeşitli diğer alanlardaki uluslararası kuruluşlarla ilişkisini sürdürmüştür (Зыгарь, 2020).

Berdimuhamedov, Niyazov sonrasında Orta Asya ülkeleri ve diğer ülkelerle de ilişkilerini tekrar gözden geçirmeye iyileştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak, Türkmenbaşı döneminde kasıtlı olarak ihmal edilen ilişkilere daha fazla önem

vermiştir. Bu durumda da Türkmenistan'ın Orta Asya bölge politikasına temkinli dönüşünü gözlemlemek mümkündür. Bölgesel işbirliği mekanizmalarında daha yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır. Aşgabat'taki UNRCCA merkezinin açılması buna örnektir. Merkez beş Orta Asya devletlerinin girişimiyle 2007 yılında kurulan BM'nin özel bir siyasi misyonudur. Merkezin rolü bölgesel istikrara yönelik mevcut ve potansiyel tehditleri belirlemek ve ele almaktır. Merkez ayrıca, bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde Orta Asya hükümetleri arasındaki ortaklıkları kolaylaştırmaktadır (United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia, 2020). Bu bakımdan Türkmenistan'ın izolasyonist politikasını tersine çevirmesi, tüm bölge üzerinde potansiyel olarak olumlu bir etkiye sahip olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi Türkmenistan sahip olduğu doğalgazını ihraç ederken, Rusya'ya ve Çine giden ve gitmesi planlanan boru hatlarının diğer Orta Asya ülkeleri üzerinden geçmesi, diğer Orta Asya ülkelerini Türkmenistan için giderek daha önemli hale getirmektedir.

7.2. Türkmenistan'ın Hazar'a Kıyısı Olan Ülkeler İle Ortak Girişimleri

Hazar'a kıyısı olan devletlerin ilk zirvesinin yapılması girişimi Türkmenistan tarafından ortaya atılmıştır ve forum 2002 yılında Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta yapılmıştır. Bu toplantı, yakın ve uzun vadeli verimli işbirliğinin önemli alanlarını belirlemede ilk adım olmuştur. O zamandan beri, devletlerarası diyalog aracı niteliksel olarak yeni bir düzeye yükseltildi. Böylelikle ilk Hazar Zirvesi, sonraki zirvelerde kabul edilen belgelerin temellerini atmıştır. Hazar Denizi'nde yeni bir uluslararası yasal statüye ilişkin müzakereler, kıyı devletlerinin Şubat 1992'de Tahran'daki ilk toplantısında başlamıştır. 1996 yılında Türkmenistan'da Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmenin geliştirilmesine ilişkin projenin tamamlanması, uluslararası öneme sahip tarihi bir olay haline gelmiştir. Hazar'a kıyısı olan devletlerin Dışişleri Bakan Yardımcıları düzeyinde bir Özel Çalışma Grubu, özel bir görev gücü kurma kararı, Kasım 1996'da Hazar'a kıyısı olan devletlerin dışişleri bakanlarının Aşgabat'ta yaptığı bir toplantıda alınmıştır (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

2003 yılında Hazar kıyı devletleri - Azerbaycan Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan Hazar Denizi Çevresinin Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini imzalamışlardır. Tahran Sözleşmesinin amacı, Hazar Denizi çevresini tüm kaynaklardan gelen kirlilikten

korumaktır. Hazar Denizi'nin biyolojik kaynaklarının korunması, restorasyonu ve sürdürülebilir kullanımını içermektedir. Bu görüşmeler daha sonra kalıcı bir müzakere aracının yaratılmasına yol açmıştır. Tahran Sözleşmesi, tüm Hazar kıyı devletleri tarafından onaylandıktan sonra 12 Ağustos 2006'da yürürlüğe girdi. Bu çerçevede Türkmenistan Hazar Denizi'nin ekosisteminin, doğal biçimlerinin ve çok zengin biyolojik çeşitliliğin korunması da dâhil olmak üzere küresel çevre sorunlarına yönelik etkili önlemleri başarıyla uygulamaktadır (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

Nisan 2007'de, Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov'un kararı ile görevlerinden biri Hazar Denizi'nin yasal statüsü hakkında bir sözleşme hazırlamak olan Hazar Denizi Bölümler Arası Komisyonu kurulmuştur. II. Hazar zirvesi, Hazar devletlerinin başkanlarının deklarasyonu imzalamasıyla Ekim 2007'de Tahran'da yapıldı. Böylece Aşkabat'taki müzakereler niteliksel olarak yeni bir düzeyde devam etmiştir. Elde ettikleri sonuçlar sırasıyla Tahran, Bakü ve Astrahan'daki 2007, 2010 ve 2014 zirvelerinde alınan önemli kararların temelini oluşturmaktaydı. Bu toplantıda konuşan Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Hazar Denizi meselelerinde aktif rol oynama taahhüdünün yanı sıra Türkmenistan'ın her zaman bölgede barış, güvenlik ve istikrarı, kıyı devletleri ve halkları arasındaki dostluk ve iyi komşuluğu asırlık tarihi ve kültürel ilkeleriyle sağlayacağını ve sağlamaya devam edeceğini söylemiştir (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

Bunun yanı sıra, Kasım 2010'da III. Hazar Zirvesi'nde Hazar Denizi'nde Güvenlik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra 12 Ağustos 2018 yılında Kazakistan'ın Aktav şehrinde anlaşmanın üç protokolle - terörizm, organize suçla mücadele ve Sınır Ajansları arasında işbirliği ile ilgili belgeler - imzalanmıştır. Hazar Denizi'ndeki yasadışı faaliyetlerle mücadelede Hazar'a kıyısı olan ülkelerin çabalarının yakın koordinasyonu, bölgede istikrar ve güvenlik için önemli bir koşul olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda oturumda konuşan Berdimuhamedov anlaşmayla ilgili şunları söylemiştir:

“Hazar Denizi Önleme Anlaşması'nın devletlerimiz arasındaki güveni güçlendireceğinden şüphe yoktur. Hazar Denizi'nde barış ve güvenliğin güçlendirilmesi ve korunması görevi zamanla sınırlı değildir. Bu bağlamda, Hazar Denizi'ndeki askeri sektörde karşılıklı güvene yönelik daha ileri tedbirlerin geliştirilmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Hazar Denizi her zaman bir barış, iyi komşuluk, karşılıklı anlayış ve güven bölgesi olmalı ve tüm meseleler diyalog yoluyla barışçıl bir şekilde çözümlenmelidir.” (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

2014 yılında Astrahan’da gerçekleşen IV. Hazar Zirvesi’nde Berdimuhamedov’un önerisiyle Hazar Denizi’ndeki işbirliğine ilişkin önemli belgeler imzalanmıştır. Bunlar Acil Durumların Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin İşbirliği Anlaşması, Hazar Denizi’ndeki Su ve Biyolojik Kaynakların Korunması ve Etkin Kullanımına İlişkin Anlaşmalardır. Bunun yanı sıra, Hazar’a kıyısı olan devletlerin hükümetleri arasındaki Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve Ulaşım Sistemi Anlaşması yine bu zirvede onaylanmıştır. Bunların yanı sıra, Hazar Denizi’nde hidrometeoroloji alanında işbirliğine ilişkin bir anlaşmada eklenmiştir. Türkmenistan projeyi sonuçlandırmak için özel bir çaba sarf etmiştir. Bu belge üzerindeki çalışma, Türkmenistan’ın Hazar Denizi Hidrometeoroloji ve Kirlilik Kontrolü Koordinasyon Komitesi başkanlığı yaptığı sırada tamamlanmıştır. Yıllar geçtikçe, Türkmenistan, yukarıda belirtilen Özel Çalışma Grupları ve Hazar kıyı devletlerinin temsilci grupları da dâhil olmak üzere, Hazar Denizi ile ilgili uluslararası konferansların ve forumların merkezi haline gelmiştir (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

12 Ağustos 2018’de Kazakistan Cumhuriyeti’nin Aktav kentinde düzenlenen Hazar kıyı devletlerinin V. Zirvesi’nde, Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, meslektaşları ile birlikte - Azerbaycan Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Rusya Federasyonu - Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü Sözleşmesini imzalamıştır. Bu belge, Hazar Denizi’nde çeşitli alanlarda işbirliğinin yasal normlarını güçlendiren, tarihi açıdan önemli bir belgedir. Türkmen lider, zirvede imzalanan terör ve organize suçla mücadelede Hazar Denizi Güvenliğinde İşbirliği Anlaşması’na ek, olarak yukarıda da bahsi geçen sınır teşkilatları arasında işbirliği protokollerinin de bölgede istikrarın güçlendirilmesine katkıda bulunacağını söylemiştir. Ayrıca askeri tedbirler açısından Hazar Denizi’nde bir güven stratejisinin daha da geliştirilmesi ve benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Acil müdahale de deniz kurtarma operasyonlarının önemli bir parçası olduğunu, Hazar Denizi’nde arama kurtarma operasyonları alanında beşli bir anlaşmanın geliştirilmesinin özel önem taşıdığını dile getirmiştir. Ayrıca Berdimuhamedov ekolojik sistemin korunması ile ilgili konuları öne sürmüştür. Bunun sebebi de Türkmenistan, BM Çevrenin Korunması Sözleşmesini onaylamış ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Küresel Çevre Tesisi (IEC) ve diğer uzman kuruluşlarla olan taahhütlerini

yerine getirmeyi taahhüt ettiğinden kaynaklanmaktadır. Türkmenistan'ın Hazar Ekolojik Programının (HEM) uygulanmasında aktif olarak yer aldığını belirtmek gerekir. Türkmen lider Hazar Denizi Hidrometeoroloji Koordinasyon Komitesi'nin çalışmalarını iyileştirilmesi için gerekli kararların alınmasını, Su Bioçeşitliliğini Koruma Komisyonu ve Tahran Sözleşmesi Kurulu arasındaki işbirliğinin daha da geliştirmesini önermiştir. Konuyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir.

“Bu kuruluşlar arasındaki işbirliği, Hazar Denizi'nin biyolojik çeşitliliğinin korunmasında ve denizin ekolojik durumunu etkileyen olumsuz koşulların önlenmesinde çok etkili olabilir. Türkmenistan, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Programları ile uyum sağlamak için çevre sorunlarına kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir.” (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Berdimuhamedov, 2019 yılında düzenlenecek ilk Hazar Ekonomik Forumu'nun Türkmenistan'da düzenlenmesini teklif etmiştir. Türkmen liderine göre, bu forum, Hazar kıyı devletlerinin her birinde düzenli olarak yapılması gereken hükümet üyelerinin, iş ve bilim kuruluşlarının, uluslararası kuruluşların katılımıyla çok taraflı ekonomik işbirliği için kalıcı bir temel haline gelmelidir. Ayrıca Hazar Denizi'nde ulaşım sisteminin önemli bir etkileşim alanı olduğunu vurgulayan Türkmen lider, bu alandaki ilişkilerin etkinliğinin artırılması için Hazar Ulaştırma ve Lojistik Merkezi oluşturulması gerektiğini vurgulayarak, Yürütme organının Hazar kıyı devletlerinin her birinin kıyı kentlerinde düzenli olarak bulunması gerektiğini belirtmiştir(Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

Berdimuhamedov'a göre Hazar bölgesi ile ilgili konular, Türkmenistan'ın dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Bununla ilgili olarak zirvede şunları dile getirmiştir:

“Hazar bölgesi, her şeyden önce, yüzyıllardır burada yaşayan halkların karşılıklı ilişkilerinin, geleneklerinin, kültürlerinin ve manevi değerlerinin temel taşıdır. Ancak günümüzde Hazar Denizi'nin önemi coğrafi sınırlarından çok daha geniştir. Deniz, kara ve hava dâhil olmak üzere dünya çapında güçlü bir geçiş bağlantısının oluşumu ve gelecek vaat eden enerji güzergâhları ile jeopolitik ve jeo-ekonomik durumun önemli merkezlerinden biri haline geliyor.

Bu nedenle, bölge ülkelerinin, genel amaç ve hedeflerin ortaklığını ve sürekliliğini sağlamak temelinde uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içinde birlikte çalışması çok önemlidir. Bu bağlamda, Hazar'a kıyısı olan devletler, yakın ve uzun vadede geniş işbirliği fırsatlarına sahiptir. Türkmenistan, Hazar bölgesinde birikmiş işbirliği deneyiminin, asırlık iyi komşuluk ilkelerinin zenginleştirilmesinin ve gelecek nesillere aktarılmasının gerekli olduğuna inanarak bunu yapmaya hazırdır.

Hazar Denizi'nde iyi komşuluk ve işbirliğinin gelişmesine büyük kişisel katkıları, ortak çalışmanın tüm aşamalarındaki olumlu ve karşılıklı saygıları için Hazar kıyı devletlerinin Başkanlarına bir kez daha teşekkür etmek istiyorum.

Konuşmamın sonunda, Hazar'a kıyısı olan devlet başkanlarının bir sonraki zirvesini Türkmenistan'da yapmayı öneriyorum.” (Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliği, 2021).

7.3. Türkmenistan'ın Uluslararası Kuruluşlarla İlişkileri: Birleşmiş Milletler ile İlişkileri

Türkmenistan yeni bağımsız bir devlet olarak BM'ye 2 Mart 1992 yılında katılmıştır. Böylelikle Türkmenistan, BM'nin bir üyesi olarak ilk adımlarını atmıştır. Bugün Türkmenistan, BM aracılığı çerçevesinde çeşitli işbirliği alanlarında büyük uluslararası girişimlerden yararlanıyor ve dünyanın dikkatini, küresel kalkınmanın modern eğilimleri doğrultusunda yeni bir jeopolitik ve jeoekonomik alanın inşasına çekiyor. BM, Türkmenistan hükümetinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) çerçevesinde hedeflerine ulaşma çabalarını aktif olarak desteklemektedir. Günümüzde Türkmenistan'da on BM kuruluşu faaliyet göstermektedir. Bunlar Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), Birleşmiş Milletler Emniyet ve Güvenlik Birimi (UNDSS), Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi (UNDRR), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC). Bunun yanı sıra Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'ün temsilcilikleri de Türkmenistan'da BM üyesi olarak faaliyet göstermektedir (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

Türkmenistan'ın UNDP ile ilişkileri 1995 yılından bu yana SKH çerçevesinde devam etmektedir. Bu bağlamda başlıca konular, sosyal hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesi buna bağlı olarak yüksek düzeyde beşeri sermaye gelişimi, yüksek verimli sektörler ve endüstriler, gelişmiş piyasa ekonomisi ve güçlü bölgesel ortaklıklar ile ulusal ekonominin yenilikçi gelişimi, iklim değişikliği etkilerine çözümler sunan güçlü çevre koruma politikaları ile doğal kaynakların verimli kullanımı (United Nations Development Program, 2021).

Türkmenistan, uluslararası toplumun aktif bir üyesi olarak, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için hedeflerin hazırlanmasına katılarak ve BM bünyesindeki 17

SKH'nin tamamını sosyo-ekonomik kalkınma, ekonomik gelişmeye ilişkin ulusal plan ve stratejilere uyarlayarak resmi olarak kabul eden ilk devletlerden biri olmuştur. Türkmenistan, SKH'nin başarılı bir şekilde uygulanmasına yönelik proaktif yaklaşımını sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda Orta Asya ülkelerindeki mevcut sorunları ele almayı amaçlayan girişimleri teşvik ederek bölgesel olarak da sergilemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan, bölgenin modern küresel süreçlere başarılı bir şekilde entegrasyonu için gerekli koşulların yaratılmasına katkıda bulunmayı ve onu uluslararası ortaklığın sağlam ve istikrarlı bir halkası olarak canlandırmayı amaçlamaktadır. Türkmenistan'a göre bu hedef, bölgede her ülkenin kalkınmasını, ilerlemesini ve refahını kolaylaştıracak barış, huzur ve güvenliğin sağlanması şartıyla mümkündür. BM'in uluslararası güvenliğin en yüksek garantörü olarak yüksek güvenilirliğini ve öncü rolünü kabul eden Türkmenistan, tüm barışı koruma ve yaratıcı kapasitesini SKH'ne ulaşmaya yönlendirmeye hazır olduğunu ifade etmektedir (Turkmen State Publishing Service, 2019: 3-5).

SKH'lerin kabul edilmesinden bu yana, Türkmenistan sosyal politikalarda önemli sonuçlar elde etmeyi, pazar dönüşüm sürecini geliştirmeyi ve iklim değişikliği etkilerinin adaptasyonu ve azaltılmasına yönelik uygulamalarında ilerleme kaydetmiştir. Ülke, sosyal odaklı ekonomik büyümenin sürdürülmesi ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve iklim değişikliğine etkin bir şekilde uyum sağlanması ile birlikte piyasa ilişkilerinin geliştirilmesi yoluna girmiştir. Türkmenistan silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi yoluyla barışçıl toplumlar inşa etme, bölgesel bir işbirliği çerçevesinin geliştirilmesi yoluyla küresel ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi ve ayrıca ele alınmasına yönelik eylemlerin koordinasyonu ile barışçıl toplumlar inşa etme fikirlerinin tutarlı bir destekçisi olmaya devam etmektedir (Turkmen State Publishing Service, 2019: 6-8).

UNICEF'in Türkmenistan Ofisi, 1994 yılından bu yana, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme kapsamındaki çocuk haklarının gerçekleştirilmesi konusundaki yükümlülüğünü yerine getirmek için Türkmenistan ile birlikte çalışmaktadır. Ortaklık kapsamında sağlık, eğitim ve sosyal koruma sektörlerinde çalışmaktadır. Erken çocukluk gelişimi, iklim değişikliği, engelli çocuklar ve çocuk katılımı gibi sektörler arası konular üzerinde çalışılmaktadır. UNICEF 2016-2020 için Türkmenistan Ülke Programı, çocuklara yönelik yasal çerçeveleri, politikaları ve

uygulamaları uluslararası standartlarla uyumlu hale getirerek çocuk haklarının evrensel olarak hayata geçirilmesini hızlandırmada Hükümeti desteklemeyi amaçlamaktadır. UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme doğrultusunda, küçük çocukların ve engelli çocukların hayatta kalma ve gelişme haklarını korumaya çalışmaktadır. Ülke Programı birbiriyle bağlantılı dört program alanına sahiptir: küçük çocukların hayatta kalması ve sağlığı, kaliteli ve kapsayıcı erken öğrenme; sosyal eşitsizliklerin azaltılması ve çocuk hakları için ortaklıklar. Erken çocukluk gelişimi, engelli çocuklar ve cinsiyet, sektörler arası programlardır (United Nations International Children's Emergency Fund, 2021).

Türkmenistan'a UNFPA yardımı, 1992 yılında üreme sağlığı ürünlerinin tedariki ve eğitimi ile başlamıştır. Günümüzde programlar üreme sağlığı hizmetlerini güçlendirmeye ve gençlere erişimi teşvik etmeye devam ediyor. UNFPA ayrıca üreme sağlığını ulusal acil durum hazırlığına ve nüfus sorunlarına kalkınma planlamasına dâhil etmeye yardımcı olur. Diğer önlemlerin yanı sıra yasal incelemeler ve güçlendirilmiş insan hakları korumaları, toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmeyi amaçlıyor (United Nations Populations Fund, 2021).

Türkmenistan OHCHR'ye 2 Mart 1992 yılında katılmıştır. Türkmenistan örgüt ile birlikte insan hakları üzerine çalışmaktadır. Türkmenistan BM ile arasındaki önemli işbirliği alanlarından birinin, vatandaşların hak ve özgürlüklerini sağlayan insan hakları olduğunu belirtse de, ne yazık ki sonuçlar pek olumlu değildir (United Nations Human Rights Office of The Commissioner, 2021).

2 Mart 1992 Türkmenistan UNDSS'ye katılmıştır ve örgüt ile birlikte güvenlik ve güvenlik hizmetleri üzerine ortaklaşa çalışmaktadırlar (United Nations Department of Safety and Security, 2021).

Türkmenistan'ın WHO ile ilişkileri örgütün ofisini, Kasım 1995'te Aşgabat'ta devlete, WHO'nun "Hizmetleri İhtiyaçlarla Eşleştirme" stratejisi aracılığıyla ülkenin temel sağlık ihtiyaçlarını ele alan sağlık politikasını, sağlık sistemini ve halk sağlığı programlarını geliştirmesine yardımcı olmak amacıyla kurulmasının ardından resmen başlamıştır. Yönetim, finansman, kaynak üretimi ve hizmet sunumu işlevlerinin içeriğinin ve organizasyonunun yeniden tasarlanması üzerinde çalışmak için büyük çaba sarf edilmektedir (World Health Organization, 2021)

Türkmenistan, Eylül 1992’de Dünya Bankası’na (World Bank) katılmıştır. Banka, hükümetle iletişimi geliştirmek ve operasyonel destek sağlamak için 1996 yılında Aşkabat’ta bir İrtibat Bürosu kurmuştur (World Bank, 2021).

Türkmenistan’daki IOM Ofisi 1997 yılının Eylül ayında resmen açılmıştır. Kasım 1997’de de Uluslararası Göç Örgütü’ne gözlemci devlet olarak katılmıştır. Türkmenistan ile Uluslararası Göç Örgütü arasındaki işbirliği anlaşması ise 1998 Haziran ayında imzalanmıştır. Türkmenistan’ın Asya ve Avrupa arasındaki uygun coğrafi konumu, bu bölgeyi, sıkıntıların ve askeri çatışmaların yaşandığı komşu ülkelerden gelen insanlar için topraklarını transit ülke veya varış ülkesi olarak kullanmak için çok çekici kılmaktadır. Bu da Türkmen hükümetini örgüt çerçevesinde Şubat 2003’te tüm göç konularıyla ilgilenen ayrı bir ajans - Yabancıların Kaydı için Türkmenistan Devlet Servisi - kurmaya teşvik etmiştir (International Organization for Migration 2021).

Türkmenistan Devlet Başkanı, 2007 yılında insan ticaretini önlemek ve insan ticaretiyle mücadele etmek için yeni mevzuat taslağı hazırlamanın ve mevcut ulusal mevzuatı uyumlu hale getirmenin gereğini ilan etmiştir. Bu bağlamda Kasım 2007’de IOM, Türkmen milletvekillerine insan ticareti ile mücadelede bir kilometre taşıni işaretleyecek bir yasa yazmalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir yasal taslak düzenlemiştir. 14 Aralık 2007’de Türkmenistan, İnsan Ticaretiyle Mücadele Yasasını kabul etmiştir. Bu önemli adımla Türkmenistan Hükümeti, bölgesel ve uluslararası insan ticaretiyle mücadele çabalarını destekleme ihtiyacını kabul etmiş ve insan ticaretiyle mücadelede yer alan uluslararası aktörlerle işbirliği yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir (International Organization for Migration 2021).

Örgüt ile Türkmenistan arasında ortak projeler mevcuttur. Bunlar, Türkmenistan ve Kırgızistan’ın Doğal Afetlerden Etkilenen Bölgelerindeki Hassas Nüfuslara Yardım Hazırlama – DIPECHO IV (2007–2008), Türkmenistan ve Kırgızistan’ın Doğal Afetlerden Etkilenen Bölgelerinde Yerel Yönetimler ve Toplulukların Kapasitesinin Geliştirilmesi – DIPECHO V (2008–2009). Bundan başka da, Türkmenistan’da İnsan Ticaretiyle Mücadele: Yerel Sivil Toplum Kuruluşların (STK) Önlenmesi, Korunması ve Kapasitesinin Geliştirilmesi (2009–2012), Türkmenistan’da İnsan Ticaretiyle Mücadele: Kolluk Görevlilerinin ve İlgili Devlet Kurumlarının Kapasitesinin Artırılması (2009–2011) (International Organization for Migration 2021).

Ayrıca Ağustos 2020’de Türkmenistan’da Türkmenistan tarafından temsil edilen BM Ajansları Türkmenistan’ın desteğiyle BM Göç Ağı’nı (UNMN) başlatmışlardır. Ağın oluşturulması, BM Genel Kurulu’nun Göç için Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin (GCM) 73/195 sayılı Kararı ile sağlanmaktadır. Türkmenistan da dâhil olmak üzere bu sözleşmeyi destekleyen tüm ülkelerdeki BM kuruluşları, bulunduğu ülkelerde ve bölgelerde bu ağı başlatıyorlar. BM Göç Ağı 38 uluslararası kuruluşu içermektedir. IOM, Ağı koordinatörü ve sekreterliğini yürütür. Türkmenistan’da oluşturulan BM Göç Ağı’nın amacı, etkili, zamanında ve koordineli BM eylemini kolaylaştırmak ve Türkmenistan hükümetini, Türkmenistan’ın ulusal öncelikleri doğrultusunda belirlenen hedeflere ulaşmasında desteklemektir. Küresel düzeyde olduğu gibi, Türkmenistan’da da IOM, Küresel Göç Ağı’nın koordinatörü ve sekreterliği görevini üstlenmektedir. Ağı’nın amacı, göç dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını teşvik etmek, BM sistemi içinde ve Türkmenistan hükümeti ve ulusal düzeydeki diğer paydaşlarla işbirliği içinde göç konularındaki bilgileri artırmak ve koordinasyonu güçlendirmektir. Buna ek olarak, GCM göçmenlerin ve sivil toplum kuruluşlarının refahını amaçlayan göç politikalarının uygulanmasına yardımcı olmak için uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, Türkmenistan’ın ulusal mevzuatına uygun olan dernekler ve diğer yapılarla yakın bir şekilde çalışacaktır (International Organization for Migration 2021).

2 Aralık 2020’de IOM, 2020-2024 için Orta Asya bölgesel stratejisini sunmuştur. Sunum, Astana’daki (Kazakistan) IOM Misyonu tarafından düzenlenmiştir. Konferansa Orta Asya bölgesinden hükümet kuruluşları, BM kuruluşları ve diğer kalkınma ortakları katılmıştır. Türkmenistan da bu stratejiyi kabul etmiş ülkelerden biridir. Sunumda Türkmenistan’ın Dışişleri Bakanlığı, Devlet Göç İdaresi, Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, Devlet Enstitüsü, Hukuk ve Demokrasi, Meclis, İçişleri Bakanlığı yer almıştır (International Organization for Migration 2021).

Orta Asya, milyonlarca insanın daha iyi işler ve geçim fırsatları aramak için hareket ettiği, nüfus hareketliliğine bağlı bir bölge olmaya devam ediyor. Göç, ekonomik kalkınmada önemli bir faktör haline gelen, tartışılmaz bir refah, yenilik ve sürdürülebilir kalkınma kaynağı olarak kabul edilmektedir. Stratejinin genel amacı, Orta Asya ülkelerinin göçü dinamik kalkınma için bir kaynak olarak kullanmalarına ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktır. IOM’un Orta Asya

Stratejisi'ni uygulamadaki amacı savunmasız göçmenlere ve ailelerine yardım ederek dayanıklılık oluşturmaktır. Bunun yanı sıra iklim değişikliği, afet riskleri ve ekonomik baskılar gibi insanları göçe zorlayan durumlarda düzenli ve güvenli göç kanallarının oluşturulmasında yardım etmek ve ayrıca etkin, tutarlı, kapsayıcı veriye dayalı göç politikalarının uygulanmasında Orta Asya hükümetlerine destek sağlamaktır (International Organization for Migration 2021).

Orta Asya bölgesinde barış ve güvenliği sağlama konusunda 2007 yılında Aşkabat'ta BM Orta Asya Bölgesel Önleyici Diploması Merkezi (UNRCCA) açılmıştır. Buda BM ile Türkmenistan'ın ortaklaşa çalışmasını önemli ölçüde arttırmıştır. Merkez devletlerin, uluslararası ve bölgesel kuruluşların etkileşiminin yanı sıra diğer paydaşların barış ve güvenlik konularındaki etkileşimini koordine etmeyi amaçlamaktaydı. Merkezin Türkmenistan'da açılmasının sebebi, Afganistan'daki taraflar arasındaki müzakereler sırasında ve Tacikistan'daki sivil anlaşmazlıkların çözümünde BM'ye verdiği destek yatmaktadır. Barış ve güvenlik konularıyla ilgili olarak 2011'in Eylül ayında BM Genel Kurulu'nun 66. Oturumunda konuşan Berdimuhammedov, uluslararası sorunların siyasi ve diplomatik yollarla çözümüne ilişkin bir bildiri üzerine çalışmaya başlanmasını ve ardından bunun BM Genel Kurulu tarafından değerlendirilmesini önermiştir. Böyle bir bildirgenin kabul edilmesi, devletlerarası ilişkilerdeki anlaşmazlıkların çözümünde güç kullanma olasılığını, genel istikrar ve güvenliğe yönelik tehditleri önemli ölçüde azaltacağına inanmaktadır (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

Türkmenistan kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi konusundaki girişimleri tam olarak desteklemektedir. Bu bağlamda Türkmenistan, 1996 yılında New York'taki BM merkezinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusundaki anlaşmayı imzalamıştır. 1997'de Orta Asya'da Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bir Bölgenin Kurulmasına Dair BM Genel Kurulu Birinci Komitesi Bildirgesini desteklemiştir. Türkmenistan Halk Meclisi Ekim 2005'te kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadelede uluslararası örgütlerin girişimlerine destek bildirgesi kabul etmiştir. Türkmenistan, Ottawa'da açıklanan anlaşmalar kapsamında Viyana, Bonn, Brüksel ve Aşkabat'taki uluslararası forumlara aktif olarak katılmıştır. Piyade askerlere karşı mayınların kullanılması, üretimi ve devrinin yasaklanmasına yönelik sözleşmesinin oluşturulması için de çaba göstermiştir. Türkmenistan, Aralık 1997'de Kanada'nın Ottawa kentinde düzenlenen evrensel anti-personel kara mayınları konferansında, anti-personel

mayınların yasaklanmasına ilişkin anlaşmayı imzalayan bölgedeki tek ülkedir. Ayrıca Türkmenistan Maputo, Mozambik'te 1999 yılında yapılan Piyade Mayın Konferansı'nın başkanlarından biri olarak seçilmiştir.

Haziran 2010'da Aşgabat, Türkmenistan tarafından başlatılan Orta Asya ve Hazar Denizi'nde silahsızlanma konulu uluslararası bir konferansa ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgede barış ve istikrarın güçlendirilmesi adına çok taraflı silahsızlanmanın yoğunlaştırılması için ortak eylemi sağlamlaştırmaya yönelik bir adımdır.

Hâlihazırda, dünya pazarlarına güvenli ve istikrarlı enerji arzının sağlanması konusu, sürdürülebilir kalkınmanın önceliklerinden biridir. Türkmenistan bu konuda uluslararası düzeyde, özellikle BM bünyesinde etkin bir şekilde çalışmaktadır. Bunun üzerine Türkmenistan, konunun uygulanmasında ilk adım olarak Birleşmiş Milletler himayesinde bir uzman ekibin oluşturulmasını önermiştir. Enerji kaynaklarının birçok yöne gönderilmesi açısından bu grubun amacı, genel enerji sisteminin güvenliğini sağlamaya yönelik planlar geliştirmektir. Türkmenistan, BM himayesi ve sponsorluğunda yeni bir Bölgeler Arası Enerji Diyalogu kurmak için bu konuda somut girişimlerde bulunmaktadır (Türkmenistan Altyn Asyr, 2021).

Çevre sorunları da Türkmenistan için öncelikli bir işbirliği alanıdır. Bu bağlamda Türkmenistan, bir dizi BM İşbirliği Sözleşmesine katılarak çevre sorunlarına aktif olarak katılmaktadır. Türkmenistan, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 17. Taraflar Konferansı'nda Kopenhag ve Cancun'daki iklim değişikliği konulu toplantılarda kabul edilen kararları desteklemektedir. Konuyla ilgili olarak Türkmenistan 2012 yılında iklim değişikliği konusunda ulusal bir strateji (İklim Değişikliği Ulusal Stratejisi) benimsemiştir. İkincisi de 2019 yılında kabul edilmiştir. Strateji, ülkenin sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlayarak şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumayı ve insanların yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında Türkmenistan, 2016 yılında Paris İklim Değişikliği Anlaşması'nı da imzalayarak onaylayarak, iklim değişikliğinin önlenmesine büyük önem verdiğini kanıtlamıştır. Türkmenistan ayrıca 12. ve 13. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve göstergeleri de dâhil olmak üzere tüm Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini onaylamıştır. Türkmenistan'da, su ve çevre kirliliğini önlemek, nüfuslu alanlara bahçe fidanları dikerek hava kirliliğini azaltmak ve gıda üretimini artırmak için büyük ölçekli altyapı projelerine

yatırım yapılmaktadır ve su tasarrufu sağlayan teknolojiler uygulanmaktadır (United Nations International Children's Emergency Fund, 2021).

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1990 sonrasında güvenlik kavramı değişen konjonktür bağlamında geleneksel boyutlarını aşan biçimde yorumlanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede BM'in İnsani Güvenlik Yaklaşımı ile Kopenhag Ekolünün Sektörel yaklaşımı öne çıkmaktadır. Her iki yaklaşımda güvenliğe yönelik tehditler askeri olanın yanı sıra ekonomik, çevresel, toplumsal ve siyasi alanı da kapsayacak biçimde genişlemiştir.

Güvenlik sektörleri, aslında ampirik olarak var olmayan, fakat araştırmada basitlik sağlamak üzere kullanılan analitik araçlardır. Örneğin, ekonomik güvenlik, devletin gücünü ve refahını kabul edilebilir düzeyde sürdürebilmek için kaynaklara, finansmana ve pazarlara erişime ilişkindir. Çevresel güvenlik, tüm diğer insani teşebbüslerin varlığının dayandığı gerekli destek sistemi olarak yerel ve gezegenin biyosferinin korunmasına ilişkindir.

Buradan yola çıkarak Türkmenistan, 1991 yılındaki bağımsızlığı sonrasında güvenlik alanlarında karşılaştığı farklı sorunlara karşı uyguladığı güvenlik ve dış politika uygulamaları Tablo 1'de yer aldığı biçimde özetlenebilir. Buna göre Türkmenistan'ın Güvenlik ve Dış Politika Hedefleri Bölgesel Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Sınır Güvenliği, Ekonomik Güvenlik ve Rejim güvenliği sektörleri altında ele alınmalıdır. (Tablo 1).

Tablo 1: Türkmenistan'ın Güvenlik ve Dış Politika Hedefleri ve Kazanımları

Güvenlik ve Dış Politika Hedefleri	Başarım/Kazanım
Bölgesel Güvenlik	a. Aşgabat Anlaşması b. Bölgeler arası karayolu ve demiryolu koridoru "Kuzey-Güney" inşası c. United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia d. Hazar Denizi'nde Güvenlik İşbirliği Anlaşması e. Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi
Enerji Güvenliği	a. Hazar Kıyı Doğalgaz Boru Hattı Projeleri b. Türkmenistan ve Çin, doğalgaz boru hattının yapılması
Çevresel Güvenlik (Su Güvenliği)	a. Aral Gölü'nü Kurtarmaya Yönelik Uluslararası Fon b. Tahran Sözleşmesi c. BM Çevrenin Korunması Sözleşmesi

	d. Hazar Ekolojik Programı e. Paris İklim Değişikliği Anlaşması
Sınır Güvenliği	a. Uluslararası Göç Örgütü ile işbirliği anlaşması b. Hassas Nüfuslara Yardım Hazırlama c. İnsan Ticaretiyle Mücadele anlaşmaları d. BM Göç Ağı e. Önleyici Diplomasi Merkezinin açılması
Ekonomik Güvenlik	a. Hazar Ekonomik Forumu b. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri c. “Hizmetleri İhtiyaçlarla Eşleştirme” stratejisi d. Dünya Bankasına katılım
Rejim Güvenliği	a. Sıkı merkezi yönetim b. Başkanlık makamının güçlendirilmesi c. Yasama ve yargı erklerinin sıkı denetimi d. Medya ve muhalefetin sınırlandırılması

Türkmenistan’ın Bölgesel planda algıladığı en önemli tehdit ulusal egemenliğini tehdit eder derecede Rusya’nın etki sahası altında kalmasıdır. Bu durum bağımsızlığını henüz elde etmiş bir ülke için ciddi bir sorun olarak ön sıralarda yer alır. İkinci Bölgesel güvenlik tehdit algılaması da Hazar denizi ile ilgilidir. Hazar denizi kaynaklarının paylaşımı sadece Türkmenistan için değil tüm Hazar’a komşu devletler için ciddi bir sorun olduğu kabul edilmelidir. Türkmenistan Bölgesel Güvenlik bağlamında algıladığı bu tehditlere karşı önlem olarak:

- a. Aşgabat Anlaşması,
- b. Bölgeler arası karayolu ve demiryolu koridoru “Kuzey-Güney” inşası
- c. United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia
- d. Hazar Denizi’nde Güvenlik İşbirliği Anlaşması
- e. Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi, ile mukabelede bulunmuştur.

Türkmenistan’ın Enerji Güvenliği kapsamında algıladığı tehditler ise sahip olduğu enerji kaynaklarının dış ülkelere pazarlanması konusunda alıcı ülkelerin çeşitlendirilmesi sorunudur. Türkmenistan’ın enerji kaynaklarının Rusya üzerinden ithal edilmesi ülkenin Rusya’ya bağımlılığının artmasına neden olmanın yanı sıra sahip olduğu enerji

kaynaklarını en verimli biçimde değerlendirilememesi gibi bir olumsuzluğu da beraberinde taşımaktadır. Buna karşı alınan önemler ise:

- a. Hazar Kıyı Doğalgaz Boru Hattı Projeleri
- b. Türkmenistan ve Çin, doğalgaz boru hattının yapılmasıdır.

Türkmenistan'ın Çevresel Güvenlik kapsamında algıladığı tehditler ülkenin iklim değişikliği buna bağlı olarak da, gelişmesinde ve dünyaya açılmasında önemli bir yeri olan Hazar Denizi'nin ekolojik durumunu etkileyen olumsuz koşullar ve ülkenin büyük bir bölümü çölle kaplı olmasından kaynaklı su sorunlarıdır. Bu bağlamda Orta Asya'daki ve dünyadaki ve Çevresel güvenlik tehditleri, su rezervlerinin bölünmesi veya Aral Gölü'nün çevre felaketi gibi kritik tehditlere karşı alınan önemler:

- a. Aral Gölü'nü Kurtarmaya Yönelik Uluslararası Fon
- b. Tahran Sözleşmesi
- c. BM Çevrenin Korunması Sözleşmesi
- d. Hazar Ekolojik Programı
- e. Paris İklim Değişikliği Anlaşmasına katılımıdır.

Türkmenistan'ın Sınır Güvenliği konusunda algıladığı tehditler, bölgedeki sıkıntıların ve askeri çatışmaların yaşandığı komşu ülkelerden gelen insanlar için Asya ve Avrupa arasındaki uygun coğrafi konuma sahip olan Türkmenistan'ın topraklarını transit ülke veya varış ülkesi olarak kullanması sorunudur. Yine bunun gibi sorunlardan kaynaklı düzensiz göç ve bölgesel ve uluslararası insan ticareti konuları Türkmenistan'ın Sınır güvenliği kapsamında algıladığı tehditlerdir. Bu bağlamda bunun gibi tehditlere karşı aldığı önlemler aşağıdaki gibidir:

- a. Uluslararası Göç Örgütü ile işbirliği
- b. Hassas Nüfuslara Yardım Hazırlama
- c. İnsan Ticaretiyle Mücadele anlaşmaları
- d. BM Göç Ağı
- e. Önleyici Diplomasi Merkezinin açılması

Ekonomik Güvenlik kapsamında Türkmenistan'ın algıladığı tehditler, gücünü ve refahını kabul edilebilir düzeyde sürdürebilmek için kaynaklara, finansmana ve pazarlara erişime ilişkin ve çok taraflı ekonomik işbirlikleriyle ilgili olmuştur. Bu bağlamda Türkmenistan'ın bu tehditlere karşı aldığı önlemler:

- a. Hazar Ekonomik Forumu

- b. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
- c. “Hizmetleri İhtiyaçlarla Eşleştirme” stratejisi
- d. Dünya Bankasına katılımıdır

Bilindiği gibi Türkmenistan, ne kadar dışarıdan öyle görünmese de otoriter yönetim yapısına sahip bir ülkedir. Bu bağlamda Rejim Güvenliği kapsamında algıladığı tehditler yürüttüğü bu yönetim yapısına yönelik tehditlerdir. Bu bağlamda bu tehditlere karşı aldığı önlemler:

- a. Sıkı merkezi yönetim
- b. Başkanlık makamının güçlendirilmesi
- c. Yasama ve yargı erklerinin sıkı denetimi
- d. Medya ve muhalefetin sınırlandırılmasıdır.

Sonuç olarak Türkmenistan’ın izlediği Daimi Tarafsızlık stratejisinin güvenlik ve dış politikasına yansımaları tabloda özetlendiği gibidir. Bu bağlamda, daimi tarafsızlık stratejisi ülkenin güvenliğini korumak adına, uluslararası sisteme katılım sürecinde ve diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde kendine yarar sağlayan ilişkiler geliştirme konusunda hem bölgede hem de uluslararası arenada etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkmenistan’ın bağımsızlık sonrasında kendisine dış politika stratejisi olarak seçtiği Daimi Tarafsızlık ilkesinin Türkmenistan’ın dış politik hedeflerine olumlu katkılar sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda Türkmenistan’ın yürüttüğü konjonktürel politikaların ticaretten ve ekonomiye; bölgesel güvenlikten çevre güvenliği ve sınır güvenliği gibi sorunlu alanlara yavaş yavaş sirayet ederek geliştiğini söylemek mümkündür.

Realist teoriye göre güvenlik devletlerin öncelikli hedefleri arasında yer alır. Bu kapsamda Klasik Realizme göre devletler bu hedeflerine ulaşırken kendi güçlerine ve öz çıkarlarına dayanmalı ve bu hedef doğrultusunda güçlerini konsolide etmelidirler. Buna karşın Türkmenistan’ın Daimi tarafsızlığı bir güvenlik ve dış politika stratejisi olarak benimsemesi real politikada farklı bir mecra izlemesine ve real politikaya yeni bir anlayış kazandırmasına neden olmuştur. Bu politikanın ulusal egemenlik açısından gelecekte Türkmenistan için ne gibi sınırlamalara ve sorunlara neden olabileceği henüz bir muamma olarak kalırken güncel politika açısından hali hazırda pratik faydalar ürettiği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Alden, Ch. & Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis New Approaches*. Routledge Press. New York.
- Anceschi, L. (2009). *Turkmenistan's Foreign Policy: Positive Neutrality and The Consolidation Of The Turkmen Regime*. Routledge.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. (10. Baskı). MKM Yayıncılık. Bursa.
- Baldwin, D. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23 (1), 5-26. doi:10.1017/S0260210597000053 (Erişim: 16.01.2021).
- Başımow, H. (2021, Mart 19). *Hemişelik Bitaraplyk – Bagtymyz*. Türkmenistanyň Kärdeşler Arkalaşyklary. <https://www.tkamm.gov.tm/tm/content/11223>
- Begenjov, B. (2018). *Türkmenistan'ın Enerji Politikası*.
- Berdimuhamedov, G. (2010). *Türkmenistanyň Ykdysady Strategiýasy: Halka Daýanyyp, Halkyň Hatyrasyna*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. Aşgabat.
- Berdimuhamedov, G. (2010), *Türkmenistanyň Durmuş-Ykdysady Ösüşiniň Döwlet Kadalaşdyrylyşy*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. Aşgabat.
- Birdişli, F. & Berber, M. (2012). Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi. https://www.researchgate.net/publication/256116371_TURKMENISTAN'DA_BERDIMUHAMMEDOV_DONEMI (Erişim: 19.06.2021).
- Birdişli, F. (2013). Türkmenistan'ın Uluslararası İlişkileri, Savunma ve Güvenlik Politikası. *Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Yıllığı*, ss.419-433. https://www.academia.edu/31504689/T%C3%BCrkmenistan%C4%B1n_Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkileri_Savunma_ve_G%C3%BCvenlik_Politikası%C4%B1 (Erişim: 19.06.2021).
- Birdişli, F. (2016). *Dış Politikada Yöntem ve Türk Dış Politikası*.
- Birdişli, F. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Postmodern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, UGK Özel Sayısı*. ss.231-256. DOI:10.28956/gbd.696034
- Bohr, A. (2016). *Turkmenistan: Power, Politics and Petro-Authoritarianism*. Chatham House. London.
- Browning, C. S. (2013). *International Security: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. New York.

- Buzan, B. & Hansen, L. (2009). *The Evolution International Security Studies*. Cambridge University Press. New York.
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler ve Korku*. (2. Baskı). Röle Akademik Yayıncılık. İstanbul.
- D. Williams, P. (2008). “*Security Studies: An Introduction*”, *Security Studies: An Introduction* ed. Paul D. Williams. Routledge Press. New York.
- Demirel, G. (2019). *Permanent Neutrality Policy Of Turkmenistan: A Comparative Analyses Of Turlmenbashi and Berdimuhammediv Eras*. [The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Department Of Eurasian Studies.] <https://hdl.handle.net/11511/27925> (Erişim: 20.04.2021).
- Economy of Turkmenistan. (2020, Kasım 25). *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Turkmenistan
- Efegil, E. (2015). Dış Politika Analizi. Erdoğan, M. (Ed), *Devlet* (ss. 138-157). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- Efegil, E. (2018). *Dış Politika Analizi (Ders Notları)*. Gündoğan Yayınları. İstanbul.
- General Assembly Fiftieth Session - 36th plenary meeting Sunday, 22 October 1995, 3 p.m. New York.
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave Press. London.
- Hill, C. (2016). *Foreign Policy in the Twenty-First Century*. (2. Edition). Palgrave. London.
- Horák, S., ve Šír, J. (2009). *Dismantling Totalitarianism? Turkmenistan Under Berdimuhammedow*. Central Asia-Caucasus Institute. Singapore.
- International Monetary Fund. (2020, Kasım 20). *Türkmenistan*. <https://www.imf.org/en/Countries/TKM>
- International Organization for Migration. (2021, Temmuz 9). *Агентства ООН запускают Глобальную сеть по миграции в Туркменистане*. <https://turkmenistan.iom.int/news/agentstva-onn-zapuskayut-globalnuyu-set-po-migracii-v-turkmenistane>
- International Organization for Migration. (2021, Temmuz 9). *General Information*. <https://www.iom.int/countries/turkmenistan>

- International Organization for Migration. (2021, Temmuz 9). *Turkmenistan*.
<https://turkmenistan.iom.int/>
- International Organization for Migration. (2021, Temmuz 10). *МОМ презентовала Стратегию для Центральной Азии на 2020-2024 годы*.
<https://turkmenistan.iom.int/news/mom-prezentovala-strategiyu-dlya-centralnoy-azii-na-2020-2024-gody>
- Issayeva, M. (2021, Temmuz 8). Kazakhstan-Uzbekistan-Turkmenistan-Iran-Oman International Transport and Transit Corridor. *Eurasian Research Institute*.
<https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/06/aae-bulten-en-14.pdf>
- Katzenstein, P. J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. Columbia University Press. New York.
- Ministry Of Foreign Affairs Of Turkmenistan. (2021, Temmuz). *Foreign Policy*.
<https://www.mfa.gov.tm/en/articles/62?breadcrumbs=no>
- Murray, W. & Grimsley, M. (1994). “*Introduction: On Strategy*”, W. Murray, M. Knox and A. Bernstein, *The Making of Strategy: Rules, states and war*. Cambridge University Press.
- Müller, L. (2019). *Neutrality In World History*. Routledge Press. New York.
- Neutrality. (2020, Kasım, 21). *General Informations of Turkmenistan*.
<https://neutrality.gov.tm/turkmenistan/general-information/>
- Oliver, T. & Knappe, A. (2014). “*British Foreign Policy and the National Interest Identity, Strategy and Security*” *Britain’s Strategic Culture in Context: A Typology of National Security Strategie*. Palgrave Press. New York.
- O‘zarxiv. (2021, Temmuz 8). *O‘zbekiston - Turkmaniston: Vaqt Sinovidan O‘tgan Do‘stlik va Hamkorlikning Yangi Ufqqlari*. <https://archive.uz/post/ozbekiston-turkmaniston-vaqt-sinovidan-otgan-dostlik-va-hamkorlikning-yangi-ufqlari>
- P. Leffler, M. (2017). *Safeguarding Democratic Capitalism U.S. Foreign Policy and National Security, 1920– 2015*. Princeton University Press. New Jersey.
- Peimani, H. (2009). *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*. ABS-CLIO. California.

- Peimani, H. (2021 Temmuz 8). *Turkmenistan Reconsiders Relations With Uzbekistan*. CACI Analyst. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/8101-analytical-articles-caci-analyst-2003-6-4-art-8101.html>
- Pürliyev B. vd. (2015). *Türkmenistanyň Ykdysadyýeti*. Ylym Neşirýat. Aşgabat.
- Rejebowa, O. (2021, Temmuz 9). *Merkezi Aziýa: Köptaraplaýyn Hyzmatdaşlyk We Geljege Umumy Garayyş*. Türkmenistan Altyn Asyr. <https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/55564/merkezi-aziya-koptaraplayyn-hyzmatdaslyk-we-geljege-umumy-garayys>
- Shikhmuradov, B. (1997). Positive Neutrality As The Basis Of The Foreign Policy Of Turkmenistan. Perceptions. *Journal of International Affairs*, 2 (2), 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/perception/issue/49040/625615> (Erişim: 19.04.2021).
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları. İstanbul.
- Suhanow, N. (2011). *Türkmenistanda Täze Galkynyş Eýýamy*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. Aşgabat.
- Taban, S. (2011). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. (2. Baskı). Nobel Yayın. Ankara.
- Terzioğlu, S. S. (2012). Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Statüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 39-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46832/587210> (Erişim: 19.04.2021).
- Turkmen State Publishing Service. (2019). *Voluntary National Review of Turkmenistan*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/24723Voluntary_National_Review_of_Turkmenistan.pdf (Erişim: 12.07.2021).
- Türkmenbaşy, S. (2005). *Ruhnama*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. Aşgabat.
- Türkmenistan Altyn Asyr. (2021, Temmuz 6). *Hazaryaka Döwletleriniň Baştutanlarynyň V Sammiti - Hoşniýetli Goňşuçylyk Syýasatynyň Dabaranamasy*. <https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/48312/ha>
- Türkmenistan Altyn Asyr. (2021, Temmuz 7). *Türkmenistanyň Daşary İşler Ministirligi*. <https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/37865/turkmenistanyndasary-isler-ministriligi>

- Türkmenistan Altyn Asyr. (2021, Temmuz 10). *Türkmenistanyň Daşary İşler Ministirligi*. <https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/37865/turkmenistanyndasary-isler-ministrliigi>
- Türkmenistan Coğrafya. (2020, Kasım 22). *Wikipedia*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Türkmenistan#Coğrafya>
- Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی. (2021, Ocak 12). *Daşary Syýasat*. <https://www.mfa.gov.tm/en/articles?type=turkmenistan>
- Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی. (2021, Temmuz 6). *Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Hazarýaka Döwletleriniň Baştutanlarynyň V Sammitinde Eden Çykyşy*. <https://www.mfa.gov.tm/tk/articles/299>
- Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی. (2021 Temmuz 8). *Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Merkezi Aziýa Ýurtlarynyň Döwlet Baştutanlarynyň Konsultativ Duşuşygynda Sözlän Sözi*. <https://www.mfa.gov.tm/tk/articles/421>
- Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی. (2020, Kasım 20). *Umumy Maglumatlar*. <https://www.mfa.gov.tm/tk/articles/2>
- Türkmenistanyň Daşary İşler Ministrliگی. (2021, Temmuz 8). *Türkmenistan Bilen Diplomatık Gatnaşyklary Ýola Goýan Döwletler*. <https://www.mfa.gov.tm/tk/articles/55?breadcrumbs=no>
- Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. (2017). *Türkmenistanyň Prezidentiniň Ýurdumyzy 2018–2024-nji Ýyllarda Durmuş-Ykdysady Taýdan Ösdürmegiň Maksatnamasy*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy. Aşgabat.
- Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrliگی. (2020, Aralık 13). *Türkmenistanyň JIÖ-i geçen 10 Aýda 5.8 % Artdy*. <https://fineconomic.gov.tm/habar/turkmenistany-jio-i-gecen-10-ayda-58-artdy>
- Türkmen Politehniki Instituty. (2010). *Türkmenistan'da Täze Galkynyş Eýýamy*. Türkmenistanyň Bilim Ministirligi. Aşgabat.
- Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti. (2020, Kasım 20). *Türkmenistan Hakynda*. <https://www.stat.gov.tm/main>

United Nations Department of Safety and Security (2021, Temmuz 12). *Growth in United Nations Membership*. <https://www.un.org/en/about-us/member-states>

United Nations Development Programme. (2021, Temmuz 11). *Turkmenistan*. <https://www.tm.undp.org/content/turkmenistan/en/home.html>

United Nations Human Rights Office of The Commissioner (2021, Temmuz 12). *Member States of the United Nations (and the dates on which they joined the Organization)*. <https://www.ohchr.org/EN/Countries/Pages/HumanRightsintheWorld.aspx>

United Nations International Children's Emergency Fund. (2021, Temmuz 10). *Howanyň Üýtgemegi we Çagalar*. <https://www.unicef.org/turkmenistan/tk/howany%C5%88-%C3%BC%C3%BDtgemegi-we-%C3%A7agalar>

United Nations International Children's Emergency Fund. (2021, Temmuz 10). *What We Do*. <https://www.unicef.org/turkmenistan/what-we-do>

United Nations Populations Fund. (2021, Temmuz 12). *UNPFA Turkmenistan*. <https://www.unfpa.org/data/transparency-portal/unfpa-turkmenistan#:~:text=Turkmenistan%20is%20an%20upper%20middle,reproductive%20health%20commodities%20and%20training>

United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia. (2021, Mart 20). *Background*. <https://unrcca.unmissions.org/background>

United Nations Regional Centre For Preventive Diplomacy For Central Asia. (2020, Aralık 15). *Background*. <https://unrcca.unmissions.org/background>

United Nations Turkmenistan. (2021 Temmuz 5). *Turkmen President Outlined Turkmenistan's Foreign Policy Priorities at the 65th Session of The UNGA*. <http://www.untuk.org/content/view/547/1/>

United Nations Turkmenistan. (2021, Ocak 13). *The United Nations in Turkmenistan*. <https://turkmenistan.un.org/en/about/about-the-un>

World Bank. (2021, Temmuz 12). *Turkmenistan Signs Second Reimbursable Advisory Services Agreement with World Bank Group*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/10/07/turkmenistan-signs-second-reimbursable-advisory-services-agreement-with-world-bank->

- group#:~:text=Turkmenistan%20joined%20the%20World%20Bank%20Group%20in%20September%201992
- World Bank. (2020, Aralık 13). *Turkmenistan*.
<https://data.worldbank.org/country/turkmenistan?view=chart>
- World Health Organization. (2021, Temmuz 12). *WHO Country Office*.
<https://www.euro.who.int/en/countries/turkmenistan/who-country-office>
- Волков, В. & Сарыев, О. (11 Aralık 2020). Фокусы Нейтралитета. Гундогар.
<http://gundogar.org/?02230424120000000000000013000000>
- Зыгарь, М. (2020 Aralık 11). *Царь Трубы*. Коммерсантъ Власть.
<https://www.kommersant.ru/doc/606004>
- Куртов, А. (2020, Aralık 11). *Формула Туркменбаши: За и Против*.
 Международные Протсессы. <http://intertrends.ru/old/three/013.htm>
- Лента. (11 Aralık 2020). *Ниязов, Сапармурат Первый Президент Туркмении*.
<https://lenta.ru/lib/14160039/full.htm#65>
- Троицкий, Е. Ф. (2014). Внешняя политика Туркменистана в 1992-2006 гг.: От Нейтралитета к Самоизоляции. *Вестник Томского Государственного Университета. Истори..* (4 (30), 67-70.
<https://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-politika-turkmenistana-v-1992-2006-gg-ot-neytraliteta-k-samoizolyatsii-1> (Erişim: 11.12.2020/20.06.2021).
- Старчак, М. (2009). США vs. Россия в Попытке Сотрудничества с Туркменистаном в Сфере Безопасности и Обороны. *Центральная Азия и Кавказ*. (2 (62)), 95-102. <https://cyberleninka.ru/article/n/ssha-vs-rossiya-v-popytke-sotrudnichestva-s-turkmenistanom-v-sfere-bezopasnosti-i-oborony> (Erişim: 20.06.2021).
- Тюльпаков, М. (2014). Изменение Геополитической Роли Туркменистана в Начале XXI в. *Вестник РГГУ. Серия: Политология. История. Международные отношения*, (18 (140)), 227-235.
<https://cyberleninka.ru/article/n/izmenenie-geopoliticheskoy-rolit-turkmenistana-v-nachale-xxi-v-1> (Erişim: 20.06.2021).
- Шир, Я. (2006). Российский Вектор Внешней Политики Туркменистана. *Центральная Азия и Кавказ*, (4 (46)), 158-168.
<https://cyberleninka.ru/article/n/rossiyskiy-vektor-vneshney-politiki-turkmenistana> (Erişim: 19.06.2021).

Шихмурадов, Б. (2020 Aralık 12). *Туркменский Фактор: Угрозы Реальные и Мнимые*. Гундогар.

<http://gundogar.org/?02190432270000000000000011000000%20>